توختاخۇن ناسىرى

تەشەككۇر

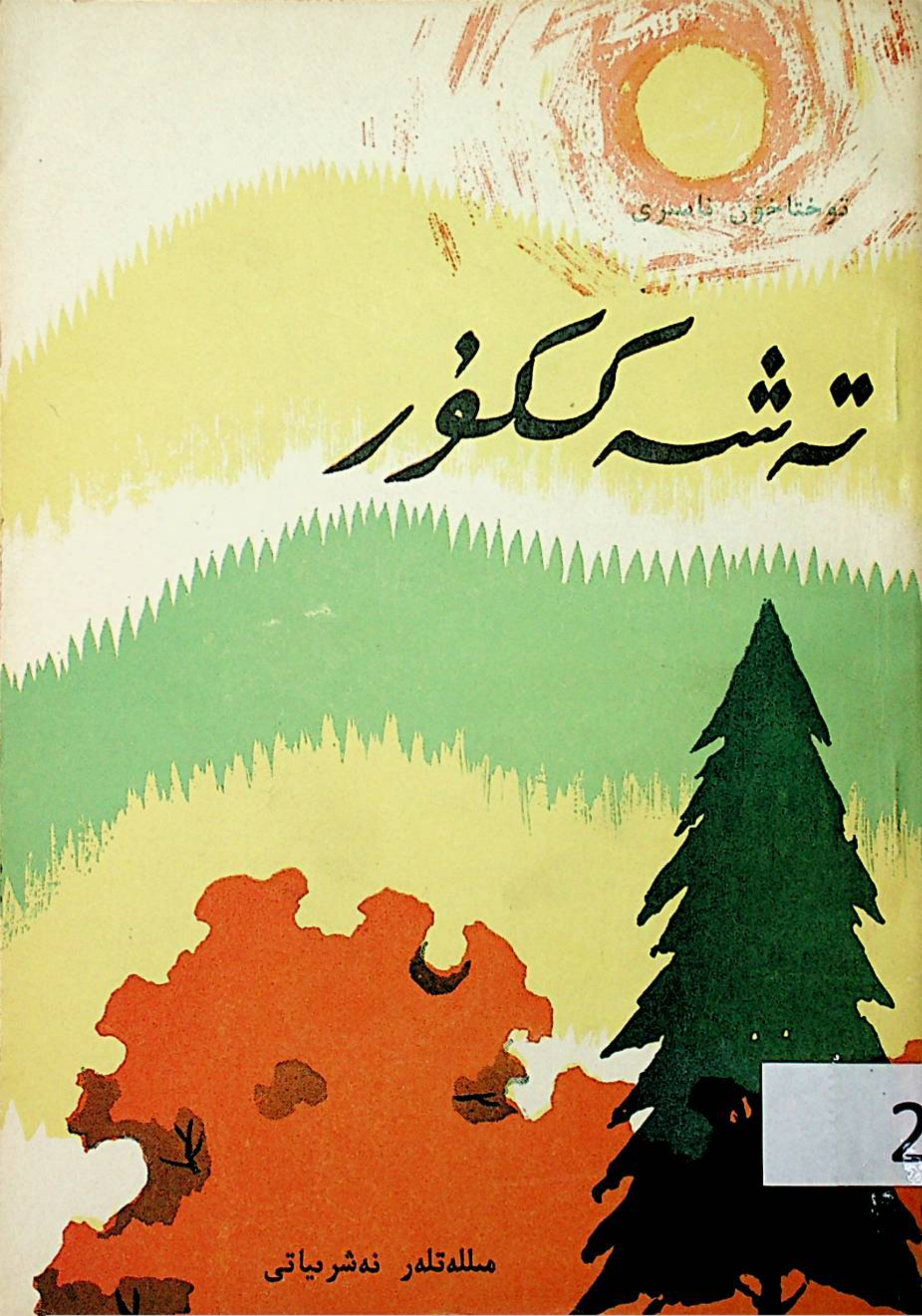

2

مىللەتلەر نەشرىياتى

توختاخۇن ناسىرى

تەشەككۇر

(ھىكايىلەر)

مەسئۇل تەھرىر: ئابدۇللا ئابلىز

مىللەتلەر نەشرىياتى

تەشەككۇر

(ھكايىلەر)

توختاخۇن ناسىرى

مەسئۇل تەھرىر: ئابدۇللا ئابلىز
مەسئۇل كوررېكتور: نۇربىيە ئەزىز

مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى
شىنخۇا كىتاپخانىسى تەرىپىدىن تارقىتىلدۇ
مىللەتلەر باسما زاۋۇدىدا بېسىلدى

1982 ـ يىل 10 ـ ئايدا 1 ـ قېتىم نەشر قىلىندى
1982 ـ يىل 10 ـ ئايدا بېيجىڭدا 1 ـ قېتىم بېسىلدى

باھاسى: 0.22 يۈەن

مۇندەرىجە

تەشەككۇر 1
سىرلىق قوچاق................................ 12
ئۇچرىشىش................................ 33
ئۇستاز 57
پەخىرلىك كىشى................................ 72
ئوقۇتقۇچىنىڭ ئەجرى 94
خەت................................108
يول 116
بىزنىڭ باشلىق................................125

تەشەككۇر

كەچ كۈز، مەلۇم بىر ئىشلەپچىقىرىش كوپىراتىۋىنىڭ كۆزلۈك هوسۇل يىغىش ئىشى ئاياقلىشىپ قالغان مەزگىل. بۇلارغا خوشنا بولغان خەلق ئازاتلىق ئارمىيە مەلۇم قىسمىنىڭ تېرىلغۇ مەيدا-نىمۇ خېلى كۆنلەر بۇرۇن يىغىش ئىشلىرىنى تامامـلاپ كۆزلۈك ئاشلىق ئۈچۈن يەر هەيدىمەكتە ئىدى. هەربىلەر تېرىلغۇ مەيدانىنى ئارىلاپ كەتكەن ئېتىز يولىدا كوپىراتىپنىڭ ئاشلىق باسقان ئىككى ئاتلىق هارۋىسى كېتىپ باراتتى. هارۋىكەش باقى كىملەر بىلەندۇ يىراقتىن ۋاقىرىشىپ بىرنىمىلەر دېيىشەتتى، ئەهۋاللىشاتتى، تىراكتورچى بولسا: "ئەي باقى، قانداق ئەهۋالىڭ؟..." دېگەندەك قول ئىشارىتى بىلەن ۋاقىرايتتى. هارۋىكەش ئۇنىڭ نىمە دېگىنىنى ئېنىق ئۇقمايلا، ئۆز خوشال-لىغىنى ئىپادىلەيتتى. چۈنكى تىراكتور بىلەن يەر ئاغدۇرىۋاتقان مەيدان تىراكتورچىسى يولداش ۋاڭ يولدىن خېلى يىراق ئىدى. ئۇنىڭ نېرىراغىدا بولسا مەيدانىنىڭ ئەر-ئايال دېخان-لىرى ئىشلىشىۋاتاتتى. باقى بەك خوشال، ئۇ مەيدان دېخانلىرى-نىڭ چەكسىز كەتكەن قارا تۇپىلىق مەيدانىدا ئىككىدىن-

قاراپ سەلدەك ئاقتى. يولدا توپا-چاڭ كوتىرىلگەنلىگىنى كورگەن ۋاڭمۇ تىراكتورنى توختاتتى-دە، ئۆزىنى يول تەرەپكە ئاتتى.

* * *

— ئاستا-ئاستا، — دىيىشتى-دە، باقىنىڭ بويۇنلىرىدىكى تەر بىلەن بىللە ئېقىپ تۇرغان قىپ-قىزىل قانلارنى سۈرتۈشتى. باقى بولسا جىم، پىشانىسىدىن مۆزدەك تەر چىققان هالدا ئېرىقنىڭ گىرۋىگىدە ئوڭدىسىغا هوشسىز ياتاتتى. بىر هازادىن كېيىن هوشىغا كېلىپ كوز ئالدىدا تىراكتورچى ۋاڭ بىلەن يەنە بىر ئايالنى كوردى. هارۋىسى يولنىڭ چېتىدىرەك يېنىچە بولۇپ، تاغارلىرى يېرىلىپ، مەرۋايىتتەك دانلار توپىغا مىلىنىپ ياتاتتى. هارۋىنىڭ جابدۇقلىرى ئۈزۈلگەن، ئىككىلا ئېتى قاپ-قارا تەرگە چومگەن بولۇپ، ئىچ ئېتى خاقىراپ بېشىنى يەرگە ئۇرۇپ، شوتىنىڭ بىر تەرىپىنى باسقانچە تىپچەكلەيتتى. ياندىكى ئېتى بولسا بوغا-جاۋەنلىرىنى بويىنىغا سىرتماق قىلغان هالدا هارۋىغا كەيىننى قىلىپ تىپىرلاۋاتاتتى.

* * *

ياتاقنىڭ ئىچى يوپ-يورۇق ۋە تېچ. زالدىكى سائەتنىڭ چىكىلدىغان ئاۋازىلا تېچلىقنى بۇزۇپ تۇراتتى. بۇگۈن باقىنىڭ هەربىلەر تېرىلغۇ مەيدانىنىڭ دوختۇرخانىسىدا يېتىۋاتقىنىغا خېلى كۈن بولۇپ قالدى. تۈنۈگۈن ئانىسى، كوپىراتىپ باشلىقلىرى ۋە مەيدان باشلىقلىرى كېلىپ يوقلاپ كېتىشتى.

ئۈچتىن بولۇپ ئىشلىشىۋاتقانلىغىدىن بىر تۈرلۈك ھوزۇرلۇق ھىس قىلدى. چۈنكى ئۇ مەيدان دىخانلىرى بىلەن خۇددى ئۆز قېرىنداشلىرىدەك تونۇش بولۇپ كەتكەن ۋە يېقىنلىشىپ كەتكەن ئىدى. مەيدان بىلەن كوپىراتىپنىڭ مۇناسىۋىتىمۇ يېقىن بولۇپ، مەيدان بۇ ياش كوپىراتىپقا ھەر جەھەتتىن ياردەم قىلاتتى. باقى ياندىاق ئېتىنى بىر قامچىلاپ قويدى-دە، يولداش ۋاڭ تەرەپكە قاراپ، تاغار توپىسىدە تىزلىنىپ ئولتۇردى ۋە تاماكا خالتىسىنى چىقىرىپ موخۇركا يوگەشكە باشلىدى. ئۇ مەيداننىڭ چەكسىز كەتكەن تېرىلغۇلىغىغا، مەيداننى ئوتتۇرىدىن يېرىپ ئوتكەن يېڭى ئوستەڭگە ۋە ئۇنىڭ جەنۇبىي تەرىپىگە رەت-رەت سېلىنغان، ئاپپاق ئاقارتىلغان ئويلىرىگە قاراپ تويمايتتى. كىمنىدۇر بىرسىنى ئىزلىگەندەك يىراق-يىراقلارغا تىكىلىپ قارايتتى. ھارۋىنىڭ ئىچ ئېتىمۇ بىرەر نەرسىنىڭ شەپىسىنى ئاڭلىغاندەك قۇلاقلىرىنى دىڭگايتىپ، يولنىڭ چەتلىرىدىكى توپ-توپ چىغلاردىنمۇ ئۈركۈپ قوياتتى. مانا، ئۇنىڭغا يونىغان دىگەندەك، ھارۋىنىڭ تاراق-تۇرۇغىدىن ئۈركىگەن بىر توشقان قۇلاقلىرىنى دىڭگايتقىنىچە يولنى توغرا كېسىپلا چىقىپ قالماسمۇ، بۇنىڭسىزمۇ ئويناقلاپ كېتىۋاتقان ئاتلار ھارۋىنى ئېلىپ قاچتى، باقى "ۋاي!..." دىدى.

— يولداش ۋاڭ!...— بىر دىخان ئۇنىنىڭ بېرىچە ۋاقىرىۋەتتى. لېكىن ۋاڭ تىراكتۇرنىڭ گۇكىرىشى بىلەن ئاڭلىمىغانلىقتىن، ۋاقىراشلار تېخىمۇ كوپەيدى ۋە ۋاقىرىغۇچىلارمۇ يول تەرەپكە

كورەتتى؟!ـ هە". ئۇ يېشىنى ئېرتقانچە كوزىنى بىر توچكىغا تىكتى. ئۇنىڭ كوز ئالدىدا ئۇتمۇشىنىڭ تۇمانلىق، چىگىش كارتىنىسى ئەكس ئېتەتتى.

* * *

— مۇختار، ئىشكنى ئاچ، ئىشكنى، — دىدى ـ دە، باقى ئىككى سۇەتنى كوتەرگىنچە ئۇيگە كىرىپ كەلدى.

قاراڭغۇ، زەي، كاتەكتەك ئۇينىڭ كاڭلىق ئۇچاق مانتىسىدا ئوت سۇنۇپ ئولتۇرغان قېرى ئانا دەررۇ ئورنىدىن تۇرۇپ بالىسىنىڭ قولىدىكى سۇەتنى ئالدى ۋە ئوغلىنىڭ مۇزلاپ كەتكەنلىگىنى كورۇپ:

— ئىسسىن بالام، مۇزلاپ كېتىپسەن ئىسسىنىۋال، — دىدى ۋە دۇمچىيىپ يۇرۇپ، ئۇچۇپ قالاي دىگەن ئوتنى كوسەي بىلەن چوخچىلاشقا باشلىدى.

— بولدى ئاپا، مۇزلىمىدىم، ئانچە سوغ يوقتۇ، — ئۇچۇپ
الغان ئوتنى كورۇپ باقى خىجالەت بولغانىدەك بولدى ۋە
ۇزلىغانلىغىنى بىلدۇرمەسلىككە سالدى، بىراق، كالپۇكلىرى
وكورۇپ، ياڭاقلىرىدىكى سېرىق تۇكلىرى تىك ـ تىك بولۇپ
تكەن ئىدى. چۇنكى سوغاقمۇ شۇنچىلىك قاتتىق ئىدىكى،
ينىڭ ئىشك بېشى ۋە كىچىككىنە دەرىزىسىنىڭ رام ـ كىشەك ـ
ى ئارىسىدىن سوغاق كىرىپ ئاپپاق قىرو بولۇپ كەتكەن
ى.

— كېرىمجان باققالدىن ئىككى يۈز ئالما ئەكەلدىم، — دىدى

— شۈكرى، بۈگۈن ئوبدانلا بولۇپ قاپتىمەن، ئەمدى چىقىپ كەتسەممۇ بولار؟! — دېدى سېستىرا قىزنىڭ سوئالىغا جاۋاپ بېرىپ باقى.

— بولىدۇ، ھېچ قورقىقۇدەك ئىش بولمىدى ياخشى، ئەمدى ئەمگەككە قاتنىشىۋەرسىڭىزمۇ بولىدۇ، پۇتىنىڭ چىقىپ كەتكىنى ئانچە چوڭ خەۋپ ئەمەس، باشقا يەرلەردىكى جاراھەتلىرىڭىزمۇ ساقايدى، ئانىڭىزنىڭ قورقۇپ كەتكىنىنى — ھە؟

— ھە، نىمىسىنى دەيسىز، قېرى ئانام، ئەسقېتىپ قالغان ئوغلۇم مېنى ناكا بولۇپ قالىدىغان ئوخشايدۇ، دەپ قورقتى- دە، — دېدى باقىمۇ ئويچان ھالدا قىزغا قاراپ.

— ئۇغۇ شۇنداققۇ، يىغلىمىسىلا چوڭنا دىسەكىمۇ زادىلا ئۇنىمايدۇ قاراڭ، — دەپ پىخىلداپ كۈلۈپ، تېلېفون كېلىپ قالغانلىغىنى ئاڭلاپ چىقىپ كەتتى قىز.

باقى ھازىر تېڭىلغان بېشىنى سىلىق سىلاپ كوردى-دە، يېتىشقا باشلىدى. پۇتىنى مىدىرلىتىپ كوردى، ئاغرىغى ئانچە بىلىنمىدى، سەللىمازا ساقايغاندەك ھىس قىلدى. ئۇ قوشۇمىسىنى تۈرگەندەك بولدى-دە، "بۇ بەختىنى كىم بەردى-ھە؟ ئوتمۇشتە بۇنداق دوختۇرخانىلاردا يېتىش مۇمكىنمىدى؟..." دەپ ئويلىدى. ئۇ ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرغۇدەك غەيرەت بىلەن بېشىنى كوتەردى ۋە تامدىكى ماۋجۇشىنىڭ رەسىمگە كوزى چۈشتى، ئىككى قولىغا تايىنىپ كارۋاتتا يېرىم ئولتۇرغىنىچە كوزىدىن ياش كەتتى. "ئوتمۇشتە كىم بىزنى مۇشۇنداق ئادەم قاتارىدا

—شۈكرى، بۈگۈن ئوبدانلا بولۇپ قاپتىمەن، ئەمدى چىقىپ كەتسەممۇ بولار؟!—دېدى سېستىرا قىزنىڭ سوئالىغا جاۋاپ بېرىپ باقى.

—بولىدۇ، ھېچ قورقىقۇدەك ئىش بولمىدى ياخشى، ئەمدى ئەمگەككە قاتنىشىۋەرسىڭىزمۇ بولىدۇ، پۇتىنىڭ چىقىپ كەتكىنى ئانچە چوڭ خەۋپ ئەمەس، باشقا يەرلەردىكى جاراھەتلىرىڭىزمۇ ساقايدى، ئانىڭىزنىڭ قورقۇپ كەتكىنىنى-ھە؟

—ھە، نىمىسىنى دەيسىز، قېرى ئانام، ئەسقېتىپ قالغان ئوغلۇم مېنى ناكا بولۇپ قالىدىغان ئوخشايدۇ، دەپ قورقتى-دە،—دېدى باقىمۇ ئويچان ھالدا قىزغا قاراپ.

—ئۇغۇ شۇنداققۇ، يىغلىمىسىلا چوڭىنا دىسەكمۇ زادىلا ئۇنىمايدۇ قاراڭ،—دەپ پىخىلداپ كۈلۈپ، تېلېفون كېلىپ قالغانلىقىنى ئاڭلاپ چىقىپ كەتتى قىز.

باقى ھازىر تېڭىلغان بېشىنى سىلىق سىلاپ كوردى-دە، يېتىشقا باشلىدى. پۇتىنى مىدىرلىتىپ كوردى، ئاغرىقى ئانچە بىلىنمىدى، سەللىمازا ساقايغاندەك ھىس قىلدى. ئۇ قوشۇمىسىنى تۈرگەندەك بولدى-دە، "بۇ بەختنى كىم بەردى-ھە؟ ئوتمۇشتە بۇنداق دوختۇرخانىلاردا يېتىش مۇمكىنمىدى؟..." دەپ ئويلىدى. ئۇ ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرغۇدەك غەيرەت بىلەن بېشىنى كوتەردى ۋە تامدىكى ماۋجۇشىنىڭ رەسىمگە كوزى چۈشتى، ئىككى قولىغا تايىنىپ كارۋاتتا يېرىم ئولتۇرغىنىچە كوزىدىن ياش كەتتى. "ئوتمۇشتە كىم بىزنى مۇشۇنداق ئادەم قاتارىدا

كورەتتى؟!-ھە". ئۇ يېشىنى ئېرتقانچە كوزىنى بىر توچكىغا تىكتى. ئۇنىڭ كوز ئالدىدا ئوتمۇشنىڭ تۇمانلىق، چىگىش كارتىنىسى ئەكس ئېتەتتى.

* * *

—مۇختار، ئىشكنى ئاچ، ئىشكنى،—دىدى-دە، باقى ئىككى سىۋەتنى كوتەرگىنىچە ئويگە كىرىپ كەلدى.

قاراڭغۇ، زەي، كاتەكتەك ئوينىڭ كاڭلىق ئوچاق مانتىسىدا ئوت سۇنۇپ ئولتۇرغان قېرى ئانا دەررۇ ئورنىدىن تۇرۇپ بالىسىنىڭ قولىدىكى سىۋەتنى ئالدى ۋە ئوغلىنىڭ مۇزلاپ كەتكەنلىگىنى كورۇپ:

—ئىسسىن بالام، مۇزلاپ كېتىپسەن ئىسسىنۋال،—دىدى ۋە دۇمچىيىپ يۇرۇپ، ئوچۇپ قالاي دىگەن ئوتنى كوسەي بىلەن چوخچىلاشقا باشلىدى.

—بولدى ئاپا، مۇزلىمىدىم، ئانچە سوغ يوققۇ،—ئوچۇپ قالغان ئوتنى كورۇپ باقى خىجالەت بولغاندەك بولدى ۋە مۇزلىغانلىقىنى بىلدۈرمەسلىككە سالدى، بىراق، كالپۇكلىرى كوكۇرۇپ، ياڭاقلىرىدىكى سېرىق تۈكلىرى تىك-تىك بولۇپ كەتكەن ئىدى. چۈنكى سوغاقمۇ شۇنچىلىك قاتتىق ئىدىكى، ئوينىڭ ئىشىك بېشى ۋە كىچىككىنە دەرىزىسىنىڭ رام-كىشەكلىرى ئارىسىدىن سوغاق كىرىپ ئاپپاق قىرو بولۇپ كەتكەن ئىدى.

—كېرىمجان باققالدىن ئىككى يۈز ئالما ئەكەلدىم،—دىدى

باقى مېيىغىدا كۈلۈپ، ئانىسىغا قاراپ.

— ۋىيەي، بىچارىيەي، بېرىپتۇ-ھە، ياخشى، خويما ياخشى بوپتۇ بالام، — دېدى ئانىسىمۇ كۈلۈمسىرىگىنىچە ۋە سېۋەتكە قارىدى.

— بازارغا چاپسانراق ئېلىپ چىقاي ئاپا. خېلى ۋاخ بولۇپ قالدى، — باقى سېۋەتنى ئاۋايلىغىنىچە ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىغا كىگىز ئۈستىگە توكتى ۋە ئانىسىنىڭ قولىدىكى سۇنۇلغان پارچە لاتىنى ئېلىپ ئالمىلارنى سۈرتۈپ پاقىرىتىشقا باشلىدى. ئويۇقتىكى سامان قەغەزلەر بىلەن بىر دوۋنىدىن قىلىپ چىرايلىقلىرىنى يوگەپ، ئۇنى ئايرىم سېۋەتكە كونا باققاللاردەك زوقمەنلىك بىلەن تىزدى. ئۇ بازارغا مېڭىشقا تەمشەلدى. بۇ ئالمىنى مىڭ تەسلىكتە كېرىمجان باققالدىن نېسىگە ئالغان ئىدى. باقى ئائىلىسىدىكى ئۇچۇۋېتەك ئادەم ئۇنىڭ قولىغا — باقىنىڭ قولىغا قاراپ قالغان ئىدى. بۇ يىل يېزىچە خەقلەرگە مەدىكار ئىشلەپ تاپقان نەرسىسى بىلەن قىشتىن چىققىلى بولمايتتى. ھازىر كەچ كۈز ۋاقتى ئەمەس، زىمىستان قىش. ئۇقەتنىڭ تايىنى يوق. بېشى تازا قاتتى. ئاخىرى كېرىمجان باققالغا چىراي ساغارتىپ، يالۋۇرۇپ يۈرۈپ ئىككى يۈز ئالمىنى نېسىگە ئالغان ئىدى. ئۇنىڭدىن كېلىدىغان پايدىسىمۇ چاغلىق ئىدى. لېكىن قانداق بولمىسۇن بۇ ئۇنىڭغا بىكار يۈرۈشتىن ياخشى تىرىكچىلىك ئىدى.

باقى ئالمىسىنى بازارغا ئېلىپ چىقىشقا بەك ئالدىراۋاتاتتى،

ئۇ ئالمىنىڭ يېرىمىنى قەغەزگە يوگىمەيلا سېۋەتكە سالدى. ئىنىسى بولسا كورسەتكۈچ بارمىقى بىلەن بۇرنىنى كوچىلاپ ئالمىغا قاراپ زوڭزىيىپ ئولتۇرغىنىچە تەلمۈرۈپ، تۈكرۈكلىرىنى غۇرت-غۇرت يۇتاتتى، كالپۇكلىرىنى تامشىپ قوياتتى.

— ھوي، نىمانچە كوزۇڭ تېشىلگۈدەك قارايسەن. كوچىلىما بۇرنۇڭنى! مە، مۇنۇنى يە، بۇلارنى ئاكاڭ ساتسۇن، — دېدى ئانىسى بىر تال ئالمىنى ئېلىپ مۇختارغا بېرىپ. ئۇ خۇشال بولۇپ، قولىنى مەيدىسىگە سۈرتتى-دە، دەررۇ ئالمىنى ئالدى ۋە ئۇ ياق-بۇ يېقىنى ئايلاندۇرۇپ كورۇپ، سېسىغىنى كوردى. ئۇنىڭ چىرايى يەنە پۈرۈلدى.

باقى بىر سېۋەتكە كونا تاغار، ئىككىنچىسىگە بىر پارچە كىگىز ياپتى-دە، ئېلىپ مېڭىشىغا، ئانىسى بىر سىقىم كېپەك بىلەن ئىسرىغداپمۇ ئۈلگۈردى ۋە كالپۇكلىرىنى مىدىرلاتقىنىچە كوزىگە ياش ئالدى. كىچىك ئوغلى ئالمىنى غاجىلىغىنىچە قەغەز چاپلانغان دەرىزىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئالقاندەك ئەينەكتىكى قىرونى تاتىلاپ، ئاكىسىغا قاراپ قالدى...

باقى ئەپكەشلىرىنى لىكىلدىتىپ كېتىپ بارىدۇ. بازاردا بولسا ئادەتتىكى يەكشەنبە كۈنلىرىدىكى قالايمىقانچىلىق. ئۇ ئالمىچىلار ئارىسىغا كېلىپ قوشۇلدى. ئالمىچىلار بىلەن ئەھۋاللاشتى، تېچلىق سوراشتى... ۋە سېۋەتنى رەتلەپ قويۇپ، ئالمىنىڭ چىرايلىق نۇسخىلىرىدىن تاغارنىڭ ئۈستىگە تىزىپ قويدى. قوللىرىنى ئۇگىلاپ-ئۇگىلاپ، ئارىلاپ پۇدەپ،

يېڭىنىڭ ئىچىگە تىقىش بىلەن ئۇنىڭىنىڭ ئوكچىسىنىمۇ بىر بىرىگە ئۇراتتى. ئۇ تاقەتسىزلىك بىلەن خېرىدار كۈتەتتى، ئەمما بىرمۇ ئادەم بۇنىڭ ئالمىسىنى سورىماقتا يوق، قاراپمۇ قويمايتتى. ئۇ سېۋىتىنى تېخىمۇ ئالدىغىراق چىقىرىپ، ئالمىسىنى چاپىنىنىڭ پېشى بىلەن سۈرتۈپ-سۈرتۈپ، بىر ئۇزىنىڭ ئالمىسىغا، بىر يېنىدىكىلەرنىڭ ئالمىسىغا قاراپ قوياتتى. كوز ئالدىغا ئۆيى، تولاراق كېرىمجان باققال كەلدى. ئۇنىڭ ئالدىغا تېخى بىرقانچە قېتىم بېرىش كېرەك-تە، ئەلۋەتتە! باشقا خېرىدارلارنى قىچقىرىپ كورستىشكە نومۇس قىلدى. مانا ئەمدى سودا قىلىشقا باشلىدى. ئۇ ناماز پېشىنىگىچە ئاران يىگىرمە-ئوتتۇزچە ئالما ساتتى.

بىر چاغدا پاكار بويلۇق، شەپكىسىنى كوزىگە كىيگەن، چىرايى سورۇن بىر ئەپتىسەر كەلدى.

—ھەي، ئالما قانچە، —دەپ يېپىپ قويغان تاغارنى قايرىپ ئالمىلارنى كورۇشكە باشلىدى، قانداقتۇ يالتىراق سېرىق رەختىن تىكىلگەن توت يانچۇقلۇق شىم-تۇجۇركىسى ئۇنىڭ گەۋدىسىگە ھىم كەلمىگەن ئىدى. سېرىق لاتىغا يوگۇلۇپ قېپىغا سېلىنغان ناگاننىڭ كىر پاينىگىنى بويلاپ چۈشكەن يېپەك بېغى ساڭگىلاپ تۇراتتى، باقى ئوز باھاسىنى ئېيتتى ۋە ياخشىراق ئالمىسى بار سېۋەتنى توسۇپ، ئۇستىنى چاققانلىق بىلەن يېپىپ قويدى. ئەپتىسەر تەتۈرىسىچە شۇ سېۋەتتىكى ئالمىلار بىلەن يانچۇقلىرىنى لىق توشقۇزدى ۋە ئالدىراپ سېۋەتكە بىرقانچە دوللار تاشلىدى.

—بولمايدۇ، بولمايدۇ، بۇشىڭ! —دېدى باقى ئالمىنىڭ توتتىن بىرىنىڭ ھەققىنى بەرگەنلىكىنى كورۇپ. ئەپتىسەر بولسا، شامال ئارىلاش ئۇرۇۋاتقان قاردىن ھامان ئوزىنى توساپ، چىشلىرىنى ھىڭگايتىپ تۇراتتى.

—بولمايدۇ، پۇگەن، يەنە ئازراق بېرىڭ، —دېيەلىدى باقى ئۇنىڭ كوزىگە قاراپ تۇرۇپ.

ئەپتىسەرنىڭ بۇرۇنلىرىدىن سېرىق سۇ ئېقىپ، قېلىن كالپۇكى كوكەرگەن ئىدى، چورىسى قىزارغان كوزىنىڭ ياشاڭ-غۇراپ تۇرۇشىغا قارىماي، بۇرۇنلىرىنىڭ سۇيىنى ئېقىتىپ، ھە دەپ تېرىكىپ، ئاخىرى سېۋەتنى تەپتى ۋە يامان تىللار بىلەن تىللاشقا باشلىدى... ئاخىرى قارغا مىلىنىپ كەتكەن ئالمىنى تېرىۋاتقان باقىنى كەينىدىن كەلگىنىچە بىرنەچچىنى تېپىۋەتتى... ۋاراڭ-چۇرۇڭ كوتىرىلدى، خەلق ئوتتۇرىغا چۈشۈشكە ئەپتىسەر جاھىللىق قىلىپ، بۇ ئىش يوغانلا جىدەلگە ئايلاندى. باقى ئۇنىڭ بىلەن كىكىرتەك سىقىشىشنى ياكى ئالما بىلەن سېۋەتنى تاشلاپ قېچىشنى بىلمەي، خەلق ئوتتۇرىسىغا ئوزىنى ئاتتى. ئۇ ئوزىنى تاياقتىن قوغدايتتى. ئەپتىسەر كورەلمىگەندەك قىلىپ ناگىنىنى قولىغا ئېلىپ ئەپسانە تىللارنى يەنە ئىشلىتىشكە باشلىدى، بۇ قېتىم ئۇ باقىنىلا ئەمەس، ئوتتۇ-رىغا چۈشكەن خالىسلارنىمۇ تىللايتتى.

رىمنىنى قولىدا پۇلاڭلاتقان پېتىچە كوچا ساقچىسىمۇ پەيدا بولغاندا، خەلق بۇ ئەھۋالنى ئۇنىڭغا تولۇق-توغرا چۈشەن-

دۇردى. ئۇ ئارىلاشقانلارنىڭ گېپىگە قۇلاق سالمايلا، باقىغا دىۋەيلىدى، ئەپتىسەر تىرىكىپ ساقچىغا بىر نىمىلەر دېدى، ساقچى ئۇنىڭ سۆزىگە جاۋاپ بەرگەندەك باقىنى ئالدىغا سېلىپ ھەيدەپ ماڭدى. ئارقىدىن ئەپتىسەرمۇ بىرنىمىلەرنى دەپ ۋاقىراپ تىللاپ ماڭدى. باقىنىڭ كوز ئالدىغا ئۆيدە ئاچ ئولتۇرغان ئانىسى، ئىنىسى ۋە كېرىمجان باققال كەلدى. ئۇ ئۇلۇغ-كىچىك تىنىدى-دە، تېخى ناشتا قىلمىغىنى ئۈچۈن پۇتلىرى ماغدۇرسىزلىنىپ، كوز ئالدى قاراڭغۇلاشتى...

ئارىدىن خېلى كۈنلەر ئۆتتى. باقىنىڭ ئانىسى سىۋەتلىرىنى ھارۋىنىڭ ئارقىسىغا باغلاپ يېزىدىكى تۇققىنىنىڭ ئۆيىگە چىقىپ كەتتى...

...زالدىكى ۋاراڭ-چۇرۇڭ باقىنىڭ خىيالىنى بولىۋەتتى.

* * *

ئۇ ئىشىك تەرەپكە قارىۋىدى، يولداش ۋاڭ غۇلچىنى كەڭ كېرىپ، كۈلۈپ كىرىپ كېلىۋاتاتتى. باقىمۇ ئورنىدىن دەس تۇردى-دە، ئالدىغا يېتىپ كەلگەن ۋاڭنى بوينىدىن قۇچاقلاپ مەھكەم قىستى ۋە ھەر ئىككىسىلا يۈزلىرىنى يۈزلىرىگە يېقىشتى. ئاخىرى باقى كوز يېشىنى سۈرتتى. بۇ ياش پۇتمەس-تۈگىمەس خوشاللىق يېشى ئىدى. ۋاڭ باقىنىڭ تولۇق ساقىيىپ كەتكەنلىگىدىن بەكمۇ خوشال بولغان ئىدى...

باقى ھارۋىسىغا چۈشۈپ ئولتۇرغاندا، سېستىرا قىز بىرقانچە بولاق دورا ئەپچىقىپ كۈنىگە قانچە قېتىم ئىچىدىغانلىغىنى

ئۇنىڭغا تولۇق ئۇقتۇرۇپ دورىنى بەردى. باقى ماڭغاندا ۋاڭ، سېستىرا قىز ۋە بىرقانچە يولداش قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ كۈلۈشكەن ھالدا ئۇزىتىپ قېلىشتى.

ئۇ يولدا كېتىۋېتىپ ھارۋا شوتىسىنىڭ يېڭىلىنىپ قالغانلىغىغا كوزى چۈشتى. ئۇ يەنە دەرھال كەينىگە قارىغىنىدا، تېرىلغۇ مەيدانىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئاپپاق ئىمارەت ئالدىدا ۋاڭ ۋە مەيدان ياغاچچىسى قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ تېخىچە قاراپ تۇراتتى...

باقىنىڭ يۈرىگىدە ئېيتىپ تۈگەتكىلى بولمايدىغان كۈچلۈك بىر ھاياجان دولقۇنلاندى. ئۇ ئىختىيارسىز قوللىرىنى پۇلاڭلاتتى. بىردىنلا ئۇنىڭ ئوپكىسى ئورلىگەندەك بولدى ۋە كوزلىرىدىن ئاللىقانداق بىر مەنىلىك ياش تامچىسى ئېتىلىپ چىققىنىنى ئوزىمۇ سەزمەي قالدى. بۇ ياش تامچىسى ئۇنىڭ چوڭقۇر تەشەككۈرىنى ئىپادە قىلاتتى.

1955 - يىل ئاپرېل، ئۈرۈمچى.

سىرلىق قوچاق

—خوش، قانداق بولدى ھەدە، راستىمكەن ياكى باشقا كىشىنىڭ بولۇپ چىقتىمۇ؟—رايون كادىرى كۈلۈمسىرەپ قارىدى. نىساخان ئاچا گەپ قىلماقچى بولۇپ ئورنىدىن تۇرۇشقا تەمشىلىۋىدى، ئوغلى قاسىمجان ئۇنىڭ پېشىدىن تارتىپ ئولتۇرغۇزۇپ، ئۆزى سۆزلەپ كەتتى:

—كادىر ئەپەندىم، بىز تېخى بۇ ئىشنى ئېنىقلىيالمىدۇق، ئەمما كوپېراتىپتىكى بەزى كىشىلەرنىڭ دېيىشىچە، ئۆز ئىچمىزدىن بىرسىنىڭ ئىشىدەك تۇرىدۇ.

ئەمدى نىساخان ئاچىمۇ تېچ ئولتۇرالمىدى، ئۇ:

—ئۇكام، سىلەر بىر ئوبدان كېلىشتۈرۈپ، قېتىپ بېرىۋاتىساڭلار، بىز يەنە شۇ ئىشنى قىلارمىدۇق، —دەپ داكا ياغلىغىنىڭ ئۇچىنى كۆزىگە ئاپاردى.

نىساخان ئاچىنىڭ يىغا ئاۋازى بولۇمگە ئاڭلىناتتى.

—ماقۇل، ئۇنى بىز ئۆزىمىزمۇ ئېنىقلاپ تەكشۈرۈپ باقايلى، ئىسمى كىمدا؟—دەپ سورىدى كادىر، ئۇنىڭ قولىدا قەلەم تەۋرىمەكتە ئىدى.

—غولام ئىبراھىم.

—بولدى ئەمىسە، سىلەر قايتىۋېرىڭلار، —دېدى كادىر.

—ئەپەندىم، ئۇ بىچارە بىرەر بالاغا قالمىسۇن يەنە، ۋاي-ۋۇي، تۆھمەت دېگەن ناھايىتى گاڭگىرىتىدىكەنغۇ ئادەمنى، —دېدى نىساخان ئاچا ئەندىشە بىلەن.

—خاتىرجەم بولسىلا ئانا، ئۇ كىشىگە ھېچ گەپ كەلمەيدۇ.

كادىر ئۇلارنى ئۇزىتىپ قويۇپ كېلىپ ئورنىدا ئولتۇردى ۋە تاماكا چەكتى. ئاغزىنى ئىسقا تولدۇرۇپ، شار شەكلىدە پۈدىدى-دە، خىيالغا كەتتى: "توختا، ئۇنىمۇ دېدىم، بۇنىمۇ دېدىم، كومىتېتتىن بۇنداق مەسىلىلەرگە ئانچە ئاۋارە بولۇشنىڭ ھاجىتى يوق، بىراق شۇ قوراغا قانداق تاشلىنىپ قالغانلىقىنى ئېنىقلاش كېرەك، شۇ ۋاقىتتىلا ئۇلارنىڭ كۆڭلى خاتىرجەم بولىدۇ دېگەن، ئەگەر ئۇ كىشىنىڭ ئىشى بولماي قالسا قانداق بولار؟ ئەتە يەنە كوپېراتىپقا خەت يېزىپ باقارمەن. بۇ بىچارىلەرگىمۇ ئىشىنىشكە بولىدۇ، چۈنكى كوپېراتىپنىڭ ئۆتكەنكى تونۇشتۇرۇشىدا، 'ئاكتىپ، ئاقكۆڭۈل دېخان، پارتىيىگە كىرىشكە نىشانلانغان' دېيىلگەن." كادىر تاماكىسىنى ئىككى قېتىم پۈدىۋېتىپ يەنە خىيال قىلدى: "شۇنداقمىغۇ دەيمەن، كىم بىلىدۇ، بەلكى... ئەگەر بۇلار قىلغان تەقدىردىمۇ، قۇرۇق قوچاقنىڭ قولىدىن نىمە كېلەتتى. ھەي، پەقەت خۇراپاتلىقتىن باشقا نەرسە ئەمەستە..."

نىساخان ئاچا ئوغلى قاسىمجان بىلەن رايوننىڭ شەرققە

قاراپ تۇرغان يېشىل سىرلىق يوغان دەرۋازىسىدىن چىقىشىغا، قۇدىسى ياقۇپ خوتۇنى ئايىمخان بىلەن بىللە كىرىپ كەتتى. نىساخان ئاچىنىڭ سالىمىنى ياقۇپ ئاكام ئاغزىنىڭ ئۇچىدىلا ئىلىك ئالغاندەك بولدى. لېكىن خوتۇنى قاپاقلىرىنى تۈرۈپ، نىمىلەرنىدۇ دەپ كالپۇكلىرىنى مىدىرلىتىپ ئۆتۈپ كەتتى.

— سىز كىمىڭىزنى ئەخمەق قىلىسىز ئۇكام، — دىدى ئايىمخان ئىدارىگە كىرىپ، ئولتۇرا-ئولتۇرمايلا كادىرغا ۋاقىراپ. قۇدىلىرىنىڭ بالدۇر كېلىپ، كېتىپ قالغانلىقىغا ئۇنىڭ ئىچى ئېچىشقاندەك قىلغان ئىدى، ئۇنىڭ چىرايى تاتىرىپ، ياڭاقلىرى ئىچىگە كىرىپ كەتكەن ئىدى، — ئۇنىڭغا بىر ياڭزا، بىزگە بىر ياڭزا گەپ قىلىپ...

— نىمە بولدىڭىز، توختاڭ، ھېچكىم ھېچكىمنى ئەخمەق قىلمىدىغۇ ھەدە، دېمىڭىزنى ئېلىۋېلىڭ. ئالدىرىماڭ، — دىدى-دە، كادىر بىر ئىستاكان چاينى قۇيۇپ، ئايىمخاننىڭ ئالدىغا قويدى، — ئۇسسۇلۇق ئىچىڭ.

— ئەخمەق دىگەن مۇشۇ ئۇكام، ۋاي قىزىڭلارنى قېتىپ بېرىڭلار، دىدىڭلار، خوپ دىدۇق، بۇگۈنكى كۈنگە كېلىپ، يەنە بۇ ئىشنى كەينىگە سورەۋاتىسىلەر، ئەخمەق قىلغان بولماي نىمە!

ياقۇپ ئاكىمۇ بىرمۇنچە گەپلەرنى قىلدى.

— ھەممىسى سىلىنىڭ كاشلاڭلار، — دىدى ئايىمخان ئېرىگە ۋاقىراپ.

— ئالدىرىماڭ ھەدە، قىزىڭلارنى قوشۇپ بېرىڭلار، دىگەن بولساق يامان قىلمىدۇق، بىزنىڭ ۋەزىپىمىز مۇشۇ، ئەر-خوتۇن ئىككىسىنىڭ مەيلى بار ئىكەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە قىزىڭىزنىڭ بويىدا بار ئىكەن، لېكىن بۇ ئىش تۇيۇقسىزلا يۈز بەردى. مېنىڭچە بۇ ئىشنى قاسىمجان قىلغان ئەمەس، ئانىسىنىڭ قىلىشى تېخىمۇ مۇمكىن ئەمەس. قاسىمجان ياخشى بالا، ئاكتىپ دىخان، كۇيوغلۇم بار دىگۈچىلىگى بار، بىر كوپىراتىپتا بولغاندىن كېيىن، ئەلۋەتتە سىلەر مېنىڭدىنمۇ ياخشى بىلىسىلەر.

— ۋىيەي، بۇنى بىكار ئىش دەيسىز، بىرسى سىزگە شۇنداق قەست قىلىپ باقسا قانداق قىلاتتىڭىز؟

كادىر كۈلدى ۋە:

— ھەدە، مەسىلىنىڭ باش-ئايىغى چىققىچە بىرئاز سەۋىر قىلىپ تۇرسىلا، بىز سىلەرنى يەنە ئوبدان، بۇرۇنقىدەكلا كېلىشتۇرۇپ قويىلى، قانداق؟

— يەنە سورۇلۇپ يۈرىدىكەنمىز-دە، — دىدى ياقۇپ ئاكا ۋە:

— بۇ بىكارچىلىق ۋاقتى ئەمەس، ئىش ۋاقتى تۇرسا، — دەپ قېتىپ قويدى.

— راست، ئىش ۋاقتى بۇ، شۇنداقتىمۇ بىرنەچچە كۈن تەخىر قىلىپ تۇرۇڭلار، سىز زادى ئىشىڭىزدىن قالماڭ، بىزمۇ بۇ قېتىم ھەممە ئىشنى ئېنىقلاپ بىر تەرەپ قىلىۋېتەيلى، قانداق ھەدە! قىزىڭىزمۇ ھازىرچە ئۆيىڭىزدە تۇرۇپ تۇرسۇن.

— تۇرىدۇ، تۇرماي، خىيالىڭىزدا ھازىرلا مەشەدە قېتىپ

بېرىدۇ دەمسىز؟
— شۇنداق ھەدە، ھەممە كىشىنىڭ بالىسى ئۆزىگە تاتلىق،
"قاغا بالام ئاپپاق، كىرپە بالام يۇمشاق" دەپتىكەن. قاسىمجان-
مۇ نىساخان ئاچىنىڭ يالغۇز ئوغلى ئىكەن، ئۇ بىچارە موماي-
غىمۇ ئۇۋال، نىمىدىگەن ئاۋارىچىلىق، كۆڭۈل ئاغرىقى...
— ئۆزىنىڭ شورى، ئوغلىغا گەپ ئۆگەتمىسە بۇ ئىشلار يوق.
— بىز ئۇنداق چۈشەنسەك بولمايدۇ، قانداق ياقۇپ ئاكا،
توغرىمۇ؟
— ئۇغۇ شۇنداق ئۇكام، شۇندىمۇ... ھەي...
— زادى ئۇكام، بۇ قېتىم يەنە مۇشۇنداق ئاۋارە بولىدىغان
بولساق، بىزمۇ گېپىمىزنى دەيدىغان يەرگە بېرىپ دەيمىز.
— ناھايىتى ياخشى، ئۇ چاغدا ئەرزىڭىزنى مەن ئۆزەم
يېزىپ بېرىمەن ھەدە، — كادىر كۈلۈمسىرەپ، ياقۇپ ئاكامنىڭ
قولىغا قولىنى سىلىپ ئىشىكتىن بىللە چىقتى.
كادىر ئۇلارنى ئۇزىتىپ قويۇپ رايونلۇق پارتىيە كومىتېتىغا
كىرىپ كەتتى.
قاسىمجان يولدىشى بىلەن ياخشى ئىدى، ئۈرۈمچىدىن سوغاقچى-
لىق سالىغان پەقەت قېينانىسى ئىدى. قېينانا بىر كۈنى مېھماندىن
قايتىپ قىزىنىڭ ئۆيىگە كىردى، كىر يۇيۇۋاتقان قىزىنى
كوردى-دە، قۇيقا چېچى تىك بولدى، "نىمە ئانچە ئەسكىلىك
بۇ، ھىلىتىن مۇنچىلىك قىلىدۇ، ئەتە-ئۆگۈن ئىش بار ئىكەن-دە"
دەپ كايىشقا باشلىدى ۋە "دەللەك قېنى؟" دەپ قۇدىسى نىسا-

خان ئاچىغا ئاھانەت قىلدى. بۇ ۋاقىتتا كېلىنىگە سۇ توشۇپ
بېرىۋاتقان نىساخان ئاچا سۇ كوتىرىپ قوراغا كىردى ۋە بۇ
ئاھانەتلەرنىڭ ئۆزىگە قارىتىلىۋاتقانلىقىنى بىلدى. بىراق
ئۈندىمىدى، ئەكسىچە قۇدىسى ئايىمخانغا سالام قىلدى. ئايىم-
خان بولسا، ئۆزىچە غالۋاراپ قىزىنى كەچقۇرۇن ئۆيگە بېرىشقا
تاپىلاپ چىقىپ كەتتى. نىساخان ئاچا چىلەكلەرنى يەرگە
قويۇپ نىمە دەپ، نىمە قىلارىنى بىلمەيلا قالدى...
شۇنىڭدىن بېرى ئايىمخان قىزىنى ئۆيىگە سولىۋالدى.
ئارىدىن بىر ئاي ئۆتتى، نىساخان ئاچا بىلەن قاسىمجان بىر-
قانچە قېتىم بارسا، كىكىرتىكى بىلەن تەك گەپكە تويغۇزۇپ
قايتۇرىۋەتتى. ئاخىرى ئايىمخان ئۆزى رايونغا ئەرز قىلدى.
دەۋادا ئەيىپ ئايىمخانغا قويۇلۇپ، قىزىنى قېتىپ بەرمەكچى
بولۇپ پۈتۈشكەن ئىدى. بىراق كوپ ئۆتمەيلا بۇ قوچاق
ھادىسىسى يۈز بەردى.
ۋەقە مۇنداق ئىدى.

*　　　*　　　*

— دوختۇر! — دەپ قوياتتى غولام ئاكا ۋە ئادىتى بويىچە
سوزىنىڭ ئارىسىدا "ئەي ئىگەم" دەپ قوياتتى.
غولام ئاكىنىڭ "دوختۇر" دەپ بىر تۈرلۈك ئىبىتقىنىنىڭ
سەۋەبىنى بىلىپ بولمايتتى. مانا، تونۇش بولغان بۇ ئادەمنىڭ
ئانچە كوپ ئاغرىغىنىنىمۇ بىلمەيمەن. لېكىن كېيىنكى ۋاقىتلاردا
"دەيفۇ" دىگەن سوزلىرىنى ئاڭلايتتىم. شۇنىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈش

كېرەككى، غولام ئاكا بىر ۋاقىتلاردا گەزمال ساتىدىغان سودىگەرلەر ئارىسىدا دەللاللىق قىلاتتى. مۇشۇ ۋاقىتلاردا دەيفۇلار بىلەن ئالاقە قىلغانلىقىنى بىلىمەن، چۈنكى دەيفۇلار باي ئىدى، ئۇلار پۇل تېپىشنى ياخشى بىلەتتى. ئۇلار مۇھىم ماللارنى بېسىپ قويۇپ، تازا ۋاقتى كەلگەندە بىرنى 2-3 باھادا ساتاتتى. بۇ خىل ئىشلارنى غولام ئاكىدەك دەللاللارسىز قىلالمايتتى-دە، غولام ئاكىنىڭ بەزى يوتەللىرىنى كۆرۈپ ئانچە-مۇنچە بېرىپ قويغان دورىلىرى پايدا قىلىپ قالغان بولغىيدى ئەتىمالىم... شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ دەيفۇ بىلەن دوختۇر دېگەن سۆزنى باشقا-باشقا ئاھاڭدا ئېيتاتتى، لېكىن ئىككىسىنىڭ بىر مەنىدە ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتى.

غولام ئاكا يېقىن ئارىدىلا كېزىك ئاغرىقى بىلەن ئاغرىدى. ئۇنى كوپېراتىپ مۇدىرى قۇربانجان يوقلاپ كەلدى.

غولام ئاكا، — دېدى قۇربانجان ئەھۋالىنى ئۇققاندىن كېيىن، — مۇنداق يېتىۋەرمەڭ، دوختۇرغا كۆرۈنۈڭ، بولمىسا ئۆزىمىز ئاپىرىپ كۆرسىتەيلى.

— ۋاي ئۇكام، بۇيرۇغانىنى كۆرەرمەن... ئەي ئىگەم، — غولام ئاكا تىترەپ تۇرۇپ بىر يۇتۇم ئۇسسۇلۇق ئىچتى-دە، چېچى ئۇسۇپ كەتكەن دوقا بېشىنى تەكىيگە قويدى.

— خەير، ئارام ئېلىڭ. مەن قايتاي، — دېدى ئەمدى ئارتۇق گەپ يىمەيدىغان غولام ئاكىنىڭ مىجەزىنى بىلگەن قۇربانجان. ئۇ قورادا ئىدى، ئالدىغا ھەسەن بىلەن ھۆسەن

يولۇقۇپ قالدى.

— قۇربانجان ئاكا، تۇلۇققا ئات مىنىدىغانغا چىقايلىمۇ، — دېدى ھەسەن، ئىنىسى ھۆسەنمۇ بىر نېمە دېمەكچى بولۇپ تەمشىلىۋىدى، قۇربانجاننى ئۇزىتىپ چىقىپ كېلىۋاتقان مايسەمخاننى كۆرۈپلا جىم تۇرۇپ قالدى.

— بىكارمۇ سىلەر؟ — دېدى قۇربانجان ھەسەنگە قاراپ، مايسەمخان قۇربانجاننىڭ سۆزىنى بولۇپلا:

— ياق ئۇكام، بۇلار ئالما سېتىۋاتىدۇ، ئۆيدە باللارغا قارايدۇ، — دەپ جاۋاپ بەردى.

— بېشىڭنى يەيدىغانلار! — دېدى مايسەمخان ھەسەن بىلەن ھۆسەنگە قاراپ قۇربانجان چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، — ئۆز بېشىمچى بولۇپ كېتىشكىنىڭنى، توختا، ئۆيگە كىرىشەرسەن.

بۇ باللار غولام ئاكىنىڭ ھەدىسىنىڭ باللىرى بولۇپ، ئاتا-ئانىسىدىن يېتىم قالغان ئىدى.

— كەتتىما، — دەپ سورىدى تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرغان غولام ئاكا بوۋىغىنىڭ يىغىسىنى بەزلەپ كىرىپ كېلىۋاتقان يولدىشىغا قاراپ.

— ھەئە، كەتتى. ئاۋۇ ئىككى سارىق تۇلۇقنى ئات قىلىپ مىنىپ بېرەيلى دەپ ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇۋاپتىكەن، تىللاپ چىقىرىۋەتتىم، ئۇ يېتىم ئوغلاقلارنى كۆزۈمدىن يوقىتىڭلارچۇ؟ ئۆزەمنىڭمۇ يېتىشىدۇ.

— نەگە يوقىلىدۇ؟

ئۇلار ئۇزئارا گەپ تەگىشىپ كەتتى. سىرتتا بولسا شامال چىقىپ، هاۋا تۇتۇلۇپ قالغان ئىدى.

* * *

كۈزنىڭ بىر كۈنى، يامغۇر كوچىلارنى چىلىق-چىلىق پاتقاق قىلىۋەتكەن ئىدى. گۇگۇم چۈشۈش ئالدىدا غولام ئاكا كوپىراتىپ ئىسكىلاتچىسى بىلەن پاراڭ سېلىشىپ كېلىۋاتاتتى.

— بۈگۈن ئاخشام مەن بارالمايمەن، بايا قۇربانجانغىمۇ دېۋىدىم، سىزمۇ روزىغا ئايرىم دەپ قويارسىز، — دېدى ھەمراھىغا.

— بولىدۇ، ئېيتىپ قوياي، ئوبدانراق دەم ئېلىڭ.

غولام ئاكا سوھبەتدىشىدىن ئايرىلىپ ئۆيىگە قاراپ يوغان-يوغان چامداپ ماڭدى. ئۇنىڭ چىرايى غەلىتىرەك بولۇپ، قانداقتۇ بىر ئەندىشە بارلىقى سېزىلىپ تۇراتتى، ئىنتىك ماڭغانسېرى پاتقاقنىڭ كاشىلىسى، چۈنكى غولام ئاكىنىڭ كىچىك قىزى ئاغرىپ قالغان ئىدى. ئاڭلىغان-بىلگەنلىرىنىڭ ھەممە-سىنى قىلدى. بىراق دەيفۇغىلا ئاپارمىدى. باشقىلار دېسىمۇ ئۇنىمىدى، "بەرگىسى كەلگەن بولسا بېرەر، بولمىسا ئالار، ھەي ئىگەم" دەيتتى.

كوپىراتىپ ئەزالىرىدىن بەزىلەر دوختۇرغا ئاپىرىشقا مەسلىھەت بەرسە:

— ياق، — دەيتتى ئۇ، — دوختۇر دېگەن زادى بولمايدۇ، بولۇپمۇ كىچىك بالىلارنى كورەلمەيدۇ، ئۇلار تاش يۈرەك

كېلىدۇ، نارەسىدىنىڭ جېنىنى ئاغرىتىپ نىمە قىلاي.

ئۆزى دوختۇرغا كورۇنمەسلىكنىڭ ۋە قىزىنى دوختۇرغا ئاپارماسلىقنىڭ سەۋەبى مۇنداق ئىدى: مۇندىن 4-5 يىل بۇرۇن غولام ئاكا 2-رايون تەۋەسىدە ئولتۇرغان ئىدى. شۇ ۋاقىتتا بىر خوشنىسى بېشىدا ئاندا-مۇندا تەمرەتكىسى بار ئوغلىنى ئاتلارنىڭ يېغىرىغا كالاش كويدۇرۇپ بېسىپ ۋە قارا پاتقاق سۈركەپ "مال دوختۇرلۇق" قىلىپ يۈرگەن بىر كىشىگە ئاپارغان، ئۇ دوختۇر ئۇ يان-بۇ يېنىنى كورۇپلا، ئەمدىلا 6 ياشقا كىرگەن بۇ بالىنىڭ بېشىغا كۆك تاش سۈركەپ:

— ئاپىرىپ ئىسسىق ياتقۇزۇپ قويۇڭلار، بىرئاز ئاۋارە بولىدۇ، يىغلايدۇ، ئاندىن كېيىن ياخشى بولۇپ قالىدۇ، — دەيدۇ.

ئاتا-ئانا دوختۇرنىڭ دېگىنىنى قىلىدۇ. بىر هازادىن كېيىن ئانىسى بالىسىغا قاراپ، "ئەجەپ ئوبدان ئارام ئېلىپ ئۇخلاۋې-تىپتۇ" دەيدۇ، بالىنىڭ ئۇزۇن ئۇخلاپ كەتكىنىدىن ئەندىشە قىلغان ئانا ئويغىتىش ئۈچۈن مىدىرلاتسا، بالىسى ئاللىقاچان قېتىپ قالغان...

ئاتا-ئانىنىڭ قىيا-چىيا، يىغا-زارىدىن خولۇم-خوشنىلار ھەيران بولۇپ كىرىپ كېلىشىدۇ، ئەھۋالنى تولۇق ئۇققۇشىدۇ. كېينرەك.بۇلار "دوختۇر" غا يىغلاپ بارسا، دوختۇر "بالىنى بەك ئىسسىق چۈمكۈۋېتىپسىلەر، دىمىقتا بولغان ئوخشايدۇ" دېگەن سوز بىلەن قۇتۇلىدۇ.

مانا، غولام ئاكا مۇشۇ ئەھۋالنى كوزى بىلەن كورگەچكىمۇ، دوختۇر دىگەننى ئاغزىغىمۇ ئالمايدىغان بولغان ئىدى. شۇنىڭ ئۇچۇن دوختۇرغا ئاپىرىش توغرىلىق مەسلىھەت بەرگەنلەرگە:

— دوختۇر دىگەن شۇنداق بولسا، ئۇنىڭدىن كورە، ئوز قولىمىزدا رازىلىق ئىلىپ جان ئۈزگىنى ئەۋزەل ئەمەسمۇ؟ — دەيتتى.

غولام ئاكا ھاياجان بىلەن ئويىگە كىردى.

— نىمە ئانچە يوقاپ كەتكۈلۈك؟ موللام كىلىپ ئولتۇرغىلى نەۋاخ، — دىدى يولدىشى ئىچكىركى ئوينى شەرەت قىلىپ.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم...

— ۋائەلەيكۇم ئەسسالام...، — دىدى ئىچكىگىدىكى ئاق ئارىلاش قويۇق ئوسكەن ساقاللىرىنى مىدىرلىتىپ موللام ۋە ئوسكىلەك قىشىنىڭ ئاستىدىن نۇرسىز كوزىنى تىكتى.

موللام ئورنىدىن تۇرغىچە غولام ئاكا ئالدىغا بىرىپ قول بەردى. ئۇلار كورۇشتى. تىچلىق سورىشىپ پاراڭغا چۈشتى...

— قىزنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ كوردۇم، قوقاقتىن ئىكەن، ئوقۇسا شىپا تاپىدۇ. ئوزىڭىزمۇ ئوبدان ئويلاپسىز، مانا قارىڭا بالىنىڭ بولۇپ كەتكىنىنى، — دىدى موللام ۋە قىزغا قاراپ، — كىلىڭا خىنىم، — دىۋىدى، قىز قورقۇپ چىر قىلىپ قالدى-دە، ئوزىنى ئانىسىغا ئاتتى.

— تەخسىر، ئاۋال ئاللا ئىگەم، ئاندىن قالسا ئوزلىرى...

— ئىنشائاللا، ئاللا ئىگەم شىپالىق بەرسە ياخشى بولۇپ

قالىدۇ، ئولۇشكۇنىمۇ بىر يەرگە چاقىرىپتىكەن، بىرىپ ئوقۇپ "دەم" سىلىپ قويدۇم.

— ئىپتىقانلىرى كىلە...

موللام ئۇچۇن سىلىنغان داستىخان ئىلىنغاندىن كىيىن خولۇم-خوشنىلىرىدىن 4—5 ئەر-ئايال كىرىشتى. شۇ ئارىدا موللام تاھارەت ئىلىش ئۇچۇن سىرتقا چىقتى. ئۇنىڭ دىڭگاق-لىغىدىن بىر پۇتىنىڭ ئاقساقلىغى بىلىنىپ تۇراتتى.

موللام ئوينىڭ تورىگە سىلىنغان 4 قەۋەت كورپىنىڭ ئوستىدە پۇشۇلداپ ئولتۇرۇۋىتىپ:

— غولام ئاخۇن، بىزنىڭ ئاشۇ ئىشەككە بىر نىمە تاشلاپ بەرسىڭىزمىغۇ...، — دىدى.

— خوپ-خوپ تەخسىر، — غولام ئاكا ھەسەننى ۋاقىراپ چىقىپ كەتتى.

موللامنىڭ ئالدىدا مايسەمخان قىزىنى تۇتۇپ، بەزلەپ ئولتۇردى. چورىدە ئولتۇرغان خوشنىلار ئوزلىرىچە بىرنىملەرنى دەپ پىچىرلىشاتتى. بۇلارنىڭ ئىچىدە زادى تۇغمىغان بىر ئايال بولۇپ، ئۇ غولام ئاكىنىڭ يەنە بىر قىزىنىڭ بىشىنى سىلاپ كولۇمسىرەپ قوياتتى. بىر بوۋاي كىلىنىڭگە ئىنىساپ تىلەيتتى. ئۇنىڭ كىلىنى: ئاتا-ئانادىن ئايرىلىپ، ماڭا ئايرىم ئوي تۇتۇپ بەرگىن، دەيتتى ئىرىگە. يەنە بىر چوكان بولسا، قوچىغىدىكى بوۋىغىنىڭ ئومرىنى تىلەپ كوز يىشى قىلاتتى ۋە "تومار قىلدۇرۋالسام" دەپ ئويلايتتى.....

مولّلام دۇئاغا قول كوتەرگەندە ھەممىسى قېتىلاتتى.

غولام ئاكا ئورنىدىن تۇرۇپ دۇئانى ئۇزۇنىدىن ئۇزۇنغا داۋاملاشتۇراتتى. مولّلامنىڭ ئارىلاپ-ئارىلاپ يوتەلگىنىدىن ۋە قولىنىڭ تەسۋى سىيرىپ مىدىرلاۋاتقانلىغىدىن ئويغاق ئىكەن دىمىسە، ئۇخلىغاندىن ئانچە پەرقى يوق ئىدى.

ھۇسەن دالاندا غولام ئاكىنىڭ چوڭ قىزى بىلەن بىللە خورەك تارتىپ ئۇخلاۋاتاتتى. ھەسەن بولسا، ئىڭىگىنى تۇتۇپ، ئەسنەپ ئولتۇراتتى. چۇنكى ئۇنى ھىلىدىن-ھىلىغا مايسەمخان ئىشقا بۇيرۇيتتى.

شامال ئارىلاش يېغىشقا باشلىغان يامغۇر تاڭغا يېقىن توختىدى. ئەمما شامال قارا بۇلۇتلار پارچىسىنى ھەيدەپ كېتىپ باراتتى. ئاسماندا ئاندا-ساندا، بىرەر-يېرىم يۇلتۇز كورۇنۇپ قالاتتى.

سايىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئېقىۋاتقان لاي سۇغا كوۋرۇك ئورنىدا قويۇلغان 2-3 تال قارا ياغاچتىن گاھ ئۇ ياققا-گاھ بۇ ياققا قوغلىشىپ ئوتۇپ يۇرگەن ئىتلارنىڭ كاڭشىشلىرى ۋە سەھەردە ھەر تەرەپلەرگە ماڭغان ھارۋىكەشلەرنىڭ ناخشىلىرى، ئېشەكلەرنىڭ ھاڭرىغان ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى...

كوۋرۇكتىن ئوتۇپلا شەرققە ماڭسىڭىز، ئالدىڭىزدا ئىگىز دوڭلۇكنى، دوڭ توپىسىدىكى ھەيۋەتلىك گۇمبەزنى ۋە قەۋرىستانلىقنى كورىسىز ھەم بۇنىڭدىن تەنلىرىڭىز شۇركىنىدۇ، سىزنى سۇر باسىدۇ. دوڭلۇكنىڭ ساي تەرىپى تىك، ئىگىز يار بولۇپ،

مۇشۇ يەرلەردە سوقما تاملىق پاكا ئويلەرنى-كەمبەغەللەر مەھەللىسىنى كورىسىز.

كوۋرۇكتىن ئوتۇۋاتقان ئىككى كىشى كورۇندى. ئۇلار ئىمەندۇ ياغاچقا ئېسىۋېلىپ، پۇلاڭلىتىپ كېلەتتى. بۇلار ھەسەن بىلەن ھۇسەن ئىدى. مولّلامنىڭ تاپشۇرۇغى بويىچە، يۇلتۇز تارقىماستا قەۋرىستانلىققا تاشلايدىغان قوچاقنى كوتىرىپ كېلىشىۋاتاتتى.

بۇلار ھە دىگەندە قەۋرىستانلىققا بېرىشقا پېتىنالمىدى. بۇ كىچىك نارەسىدىلەر قورقتى. قاراڭغۇ ۋە گۇكىرەپ تۇرغان شامالدا قەۋرىستانلىقنىڭ چورىسىدىكى يوغان قېرى قارا ياغاچ، سوگەتلەرنىڭ يامغۇردا ئېغىرلىشىپ كەتكەن شاخلىرى، قاپاقلىرى سېلىنغان ئادەمدەك ساڭگىلىشىپ تۇراتتى. مۇنداق ھالدا قەۋرىستانلىققا بېرىش باللار ئۇچۇن بەك دەھشەتلىك ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇلار كېچىچە ئۇيقۇسىز، شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ باللار قوچاقنى نەق قەۋرىستانلىققا ئەمەس، ھىلىقى دوڭ ياقىسىدىكى ئويلەرنىڭ ئالدىغىراق بىر ئازگالغا تاشلىدى-دە، كەينىگە قارىماي قاچتى.

بۇلارنى كورۇپ بىر ھاۋشۇپ، بىر قېچىپ قوغلاشماق ئويناۋاتقان ئىتلار ئۇ يەر-بۇ يەرنى پۇراپ قوچاقنى تېپىپ، نېرى-بېرى ئىتتەردى-دە، بىرسى باشقىلىرىدىن قىزغىنىپ ئېلىپ قاچتى. قوچاقنى ھول قىلىپ ئەكېلىپ بىر ھويلىدىكى كالا ئېغىلىغا تاشلاپ قويدى-دە، ئۇ ئىت تومشۇغىنى ئىچىگە تىقىپ

یاتتی، بۇ دەل یاقۇپ ئاکا ۋە ئایىمخان ھەدىلەرنىڭ قوراسى
ئىدى.
ئايىمخان ھەدە كالىسنى ئەتىگەنرەك سىغىپ پادىغا چىقىرىش
ئۈچۈن ئېغىلغا كىرگىنىدە، كىچىك بوۋاقلاردەك رەسمىي كىيىنـ
دۈرۈلگەن، ئەمما بېشىنىڭ تايىنى يوق بىر گەۋدىنى كوردى.
—ۋاي جان! ۋاي ئۆلەي!—ئايال قولىدىكى چېلەكنى
دارقىلىتىپ تاشلىدى-دە، قورقۇپ، ھودۇقۇپ سىرتقا يۈگەردى.
بىر ئازدىن كېيىن ئۇ ئېرى، قىزى، خوشنىلىرى بىلەن ئېغىلغا
كىردى. ئەھۋال ئېنىقلاندى. بۇ بالا ئەمەس، بالا شەكلىدىكى
قوچاق بولۇپ چىقتى. ھەركىم ھەرنىمە دىدى.
—ياق بۇ بىكار ئىش ئەمەس، بۇ جۇدىگەرلىك!... بىزنىڭ
كۆيوغۇلنىڭ ئىشى. بېشىغىنى يەيدىغان، سەن كېتمەن، پالان-
پوكۇن دەيسنا تېخى. جېنىڭغا ھىزى بول!—دەپ ئايىمخان
يېنىدا تۇرغان قىزىغا دوق قىلدى.
—توختا، ئالدىرىما، بولەك بىر ئەھۋال بولۇپ قالمىسۇن،—
دىدى ئېرى ياقۇپ ئاخۇن. بىراق خوتۇنى:
—سىلىنىڭ كارىڭلار بولمىسۇن، ئەمدى قىزىمنى قوشۇپ
بەرگىنىمنى كورسۇن. ھازىرلا مەن بۇنى ئىدارىگە
ئېلىپ بېرىپ، ئۇ ئەسكىلەرنىڭ ئىككى پۇتىنى بىر ئۇتۇككە
تىقىمسام...—دىدى-دە، قوچاقنى بىر ئەسكى لاتىغا يوگەپ،
چالۋاقاپ ماڭدى.

* * *

كۈن ئاغامچا بويى ئورلىگەن ۋاقىت. نىساخان ئاچا ئوغلى
قاسىمجان بىلەن بىر چەتتە، ياقۇپ ئاكا بىلەن ئايىمخان ۋە
قىزى بىر چەتتە كوك سىرلانغان ئۇزۇن ئورۇندۇقتا جىمجىت
ئولتۇرۇشاتتى. ھەرقايسىسىدا ھەرخىل خىيال، ئاچچىق،
غەزەپ. ئۇلار پاتىپاتلا ئىشىككە قارىشاتتى.
—جەمىيەت دىگەندە ئاجايىپ ئىشلار بولىدىكەن-دە،—
دىدى رايون كادىرى كۈلۈمسىرەپ ھەممىگە تەكشى قاراپ ۋە:
—مۇشۇ ئەرزىمىگەن ئىش بىلەنمۇ خېلى ئاۋارە بولدۇڭلار،—
دىگەننى قوشۇپ قويدى.
—شۇنداق ئىنىم، ئاجايىپ ئىشلارنى كورىدىكەنغۇ ئادەم،—
دىدى نىساخان ئاچا بېشىنى ئېغىتىپ،—ھەركىمنىڭ بېشىغا
مۇنداق ئىشلار كەلمىسۇن.
—كەلمىسۇن دەپ، كوزىنى يۇمۇۋېلىپلا قىلىۋېرىدىكەنغۇ
بەزى كوڭلى قارىلار،—دىدى نىساخانىغا تەنە قىلغاندەك،
تەتۈر قاراپ ئايىمخان.
ئىشىك تاراققىدە ئېچىلدى، ھەممە بىردەك قارىدى.
نىساخان ئاچا بىلەن ئوغلى نىمىندۇ ئويلاۋاتقاندەك پەرىشان
ئىدى. ئەگەر "بۇ مېنىڭ ئىشىم ئەمەس دىسە، قانداق بولدى؟"،
"ياق، غولام ئاكا بېشىنى ئېلىۋەتسىمۇ قىلغان ئىشىدىن تانماي-
دىغان ئادەم، بەلكى قىلغان بولسا، مۇشۇ قوچاق شۇ دەر..."،
"رايونمۇ بىلىپ، ئېنىقلاپ چاقىرغاندۇ" دىگەننى خىيالىدىن
كەچۈردى قاسىمجان.

ئالدىدا كوك چاپان كيگەن پاكارراق ياش يىگىت، كەيند-
دىن چىرايى تاتىرىپ كەتكەن، ساقال-بۇرۇتلىرىنىڭ ئىزنىسى
بىر ئاز كوكۇرۇپ قالغان، ئىنچىكە، ئىگىز بويلۇق بىر گەۋدە
كورۇندى.

— هە، هە، كىلىڭلار، ئولتۇرۇڭلار، — كادىر ئالدىغا بىرىپ
كورۇشۇپ، ئورۇن كورسەتتى، كوك چاپان كيگەن يىگىت
رايون كادىرىنىڭ قۇلىغىغا بىرنىمە دەپ قويۇپ چىقىپ كەتتى.
يىڭى كىرگەن كىشى هەيران قالدى، ئۇ ئوزىنىڭ نىمە ئۇچۇن
كەلگەنلىگىنىڭ سەۋەبىنى بىلمەيتتى. ئۇ تونۇشلىرى بىلەن
تىپچلىق سوراشتى. قاسىمجانغا سوئال نەزىرى بىلەن قاراپمۇ
هىچنىمە سىزەلمىدى. بىردىنلا بىرىلگەن سوئال ئۇنى تەمتىرد-
تىپ قويىدى.

— غولام ئىبراهىم سىز بولامسىز؟

— هەئە، — غولام ئاكا كادىرغا تىكىلىپ قارىدى.

— سىزدىن بەزى نەرسىلەرنى ئىنىقلىۋالساق دىۋىدۇق.
بۇ ئولتۇرغانلار بىلەن هەممىڭلار بىر كوپىراتىپتا ئىكەنسىلەر.
بىز بۇلارنىڭ بەزى ماجراسىنى پۈتتۈرۈش ئالدىدا تۇراتتۇق،
لىكىن تۇيۇقسىزدىن بىر ئەهۋال تۇغۇلۇپ قالدى. بۇ ئەهۋالغا
ئىتىۋار بەرمەيلى دىسەك تىخى. بۇنىڭ سەۋەپچىسى كىم
ئىكەنلىگىنى بىلىش كىرەك ئىدى.

غولام ئاكىنىڭ كوزلىرى پاقىراپ، قولىنىڭ ئۇچلىرى
تىترەشكە باشلىدى. "سەۋەپچىسى كىم ئىكەنلىگىنى..." دىگەن

سوزلەردىن ئەندىشە قىلىپ، "سەۋەپچىسى مەن بولۇپ يۈرەر-
مەنمۇ..." دەپ قالغىنىنى ئويلىيالماي قالدى.

— شۇنى سىزدىن ئىنىقلاپ باقماقچىدۇق، قانداق قارايسىز؟

— خوش-خوش، بىلسەم ئىيتىپ بىرەي.

— ناهايىتى ياخشى. تاماكا چىكىڭ، — ئۇستەلدىكى "جۇڭخۇا"
ماركىلىق تاماكىنى ئالدىغا سۇرۇپ قويىدى كادىر ۋە ئەهۋالنىڭ
جەريانىنى سورىدى.

غولام ئاكا گىزىت قەغىزىنى يىرتىپ موخۇركا يوگەشكە
باشلىدى. ئەمما كوزى كادىردا، "سورىغىنىڭ باش-ئايىغى
چىقمايلا نىمە ئۇچۇن ئۇ ئىشكاپلارنى ئاختۇرىدىكىنە؟"

كادىر يىشىل سىرلانغان كونىراق ئىشكاپنى ئاختۇرۇۋاتاتتى،
غولام ئاكا ئەمدىلا سەرەڭگە ياندۇرۇپ، بىر نەپەس ئىلىۋىلىپ
ئۇستەلنىڭ تاراققىدە قىلىشى بىلەن تەڭ قارىدى. ئۇستەلدە بىر
قوچاق تۇراتتى. غولام ئاكىنىڭ يۈرىگى قاتتىدە قىلىپ كەتتى.
ئۇ نىملەرنىدۇ ئويلىدى.

— تونۇدىڭىزمۇ؟ — دىدى كادىر قوچاقنى ئۇ يان-بۇ يان
ئايلاندۇرۇپ.

— تونۇدۇم، — دىدى غولام ئاكا پەس ئاۋازدا، چۈنكى
ئۇستەل ئۇستىدە هىلىقى ئاغرىق قىزنىڭ كونا كوينىگىنى كىيگۈ-
زۇپ ياسالغان "كىپسەلنى كوچەرگەن قوچاق" تۇراتتى.

— ئولتۇرۇڭ، ئولتۇرۇپ سوزلەپ بىرىڭ، — دىدى كادىر بۇ
قوچاقنى كورۇپ هودۇقۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتكەن غولام

ئاكىغا.

نىساخان ئاچا بىلەن قاسىمجان بىر ئاز دىققەتتىن بوشاشتى. قۇدىلىرى بولسا تېخىچە بىر خىلدا ھاياجانلىنىپ غولام ئاكىغا قارىماقتا. قىزى بولسا خۇشال ئىدى، ئۇ يەر ئاستىدىن قاسىمجانغا ۋە كادىرغا قاراپ قوياتتى.

—بۇنىڭدىن 13—14 كۈنلەر بۇرۇن بىر كىچىك قىزىم ئاغرىپ قېلىپ، —دەپ سۆز باشلىدى غولام ئاكا، —شۇ قىزنىڭ كېسىلىنى مۇشۇ قوچاقتا كۆچەرتكەن.

نىساخان ئاچا ئېغىر بىر تىنىدى-دە، داكا ياغلىغىنىڭ ئۇچىنى كوزىگە ئاپاردى. قاسىمجان كۈلۈمسىرىگەنىدەك ئولتۇراتتى. بۇ ئەلۋەتتە خۇشاللىق كۈلكىسى ئىدى.

—قىزىڭىز ساقايدىمۇ؟...

—ياق، —بېشىنى ئىرغىتتى غولام ئاكا، —ۋاپات بولۇپ كەتتى.

—ھە... خوش. بۇ قوچاق قانداق قىلىپ ئۇ يەرگە بېرىپ قالدۇ، بۇ ھەقتە بىرنىمە بىلەمسىز؟

موللامنىڭ قوچاقنى يۇلتۇز تارقىماستا قەۋرىستانلىقتا تاشلاشنى تاپشۇرغىنىنى غولام ئاكا قىسقىچە سۆزلەپ بەردى.

كادىر ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ مۇنداق دىدى:

—سىز دىگەنىدەك، ئۇنى لالما ئىتلار تاشلىغان بولۇشى كېرەك، سىزدىن سورايدىغان نەرسىمىز شۇ ئىدى. شۇنداق قىلىپ غولام ئاكا، قوچاق سىزنىڭ ئىكەنلىكى راست بولدى-دە!

—راست.

—رەھمەت، مەك قوچاقنى، ئەمدى شۇ مازارغا چىقماس قىلىپ كومۋېتىڭ، —دىدى كادىر كۈلۈمسىرەپ، —سىزنىڭ بىر ئاز ۋاقتىڭىزنى ئالدۇق، خاپا بولماڭ.

—ئىست-ئىست، —دەيتتى غولام ئاكا ئالدىراپ كېتىۋېتىپ، —ئىست، شۇ موللامغا بولغان ئەقىدەم، دۇئا قىلدۇرغان بىر پاخلان، خوشنىلىرىمنىڭ پۇللىرى، نان-توقاچلىرى، توخۇلىرىچۇ! پەس ھابدال، باللارنىڭ كونا كىيىملىرىنىمۇ ئېلىپ كەتتى! ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ موللىنىڭ تۈكرۈكلىرىنى چاچرىتىپ، دېمىدە قىلىپ بەرگەن سۇيىنى توكۇۋەتكىنىگە قىزىمنى ئۇرۇپ كەتكەنلىرىم...

كادىر غولام ئاكىنى ئۇزىتىپ قويۇپلا بولۇمگە كىردى ۋە قالغانلار بىلەن پاراڭغا چۈشتى.

—ھە، مانا، نەچچە ۋاقىتتىن بېرى سىرلىق بولغان قوچاق مەسىلىسىمۇ ئېنىقلاندى. بىز باشتىلا بىكار ئاۋارىچىلىقتىن باشقا نەرسە ئەمەس دىگەن ئىدۇققۇ؟

—مۇنداق بولۇشىنى كىم بىلىدۇ ئۇكام، گۇمان ئىمانىنى قاچۇرىدۇ دەپ، گۇمان قىپتىمىز، —دىدى ياقۇپ ئاكا بىلەن ئايىمخان تەڭلا خىجالەت بولغان ھالدا.

—ئەپۇ قىلسىلا ئاتا. مەندىن ئۆتكەن بەزى سەۋەنلىك بولسىمۇ، —دەپ قاسىمجان ئورنىدىن تۇرۇپ قېيناتا ۋە قېينانا ئالدىدا قول قوشتۇرۇپ تۇردى.

— ئەمدى قانداق قىلىمىز ھەدە؟ — كادىر ئايىمخانغا تىكىلىپ قاراندى ۋە جاۋاپ بولمىغاندىن كېيىن قىزنىغا كوز يۈگۈرتتى.

— سىز قانداق قىلىسىز، ئويىڭىزگە بارامسىز؟

— بولدى ئەيىپ بىزدىن ئوتتى!. قىزىمىزنى مەشەدىلا، سىزلەرنىڭ ئالدىڭلاردىلا قېتىپ بېرەيلى، — دېدى ياقوپ ئاكا.

ئايىمخانمۇ رازىلىق بىلدۇرگەندەك كۈلۈمسىرىدى، قاسىمجاننىڭ يولدىشى ياغلىقىنى يۈزىگە توسۇپ باشقا تەرەپكە قاراپ كۈلۈمسىرەيتتى. ئۇ بۇگۈنلا ئويىگە بېرىشقا ئالدىرايتتى.

— رەھمەت سىلەرگە، ئوبدان پۈتۈشكىنىڭلارغا بىزمۇ خوشال، مانا ئەمدى ئىش بىز دىگەندەك بولسۇن، — دېدى كادىر نىمىندۇ ئەسكەرتىپ.

چىڭقى چۈش ۋاقتى، نىساخان ئاچام ئىككى قودىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىرنىمىلەر دىيىشىپ خوشال كېتىپ باراتتى. قاسىمجان يولدىشى بىلەن ئۇلارنىڭ كەينىدىرەك سوزۇدىشىپ باراتتى. سالقىن شامال قاسىمجاننىڭ يولدىشىنىڭ بېشىدىكى چىرايلىق قىزىل شىپىك ياغلىقىنى لەرزان لەپىلدىتەتتى. ئۇلار پېشىللىق بىلەن ئورالغان كەڭ، ئۇدۇل كوچىدىن ئەگىپ كوزدىن غايىپ بولدى.

1957 — يىل 12 — ئاي، ئۈرۈمچى.

ئۇچرىشىش

ھەر بىر كىشىنىڭ كوڭلى ئاجايىپ بىر غەزنە. بۇنىڭدا كىشى بېشىدىن ئوتكۈزگەن ئاجايىپ گوزەل، تەسىرلىك ۋە قايغۇلۇق سەرگۈزەشتىلەر ساقلىنىدۇ. شۇنداقمۇ سەرگۈزەشتىلەر بولىدۇكى، ئۇنى بىللە ئوتكۈزگەن ئادىمىڭدىن ئۇزۇن مۇددەت ئايرىلىپ كېتىپ، خوشاللىق كۈنلەردە ئۇچرىشىپ قالساڭ، سەرگۈزەشتىلىرىڭنى قانداق ئەسلىشىدىغانلىغىڭنى ئىپادىلەش قىيىن.

مەن ئوز بېشىمدىن ئوتكەن ئەنە شۇنداق سەرگۈزەشتىلەردىن بىرىنىلا يولداشلار بىلەن ئورتاقلاشماقچىمەن.

كەچ سائەت 4 — 5 لەر مەزگىلى، يولداشلىرىمدىن ئايرىلىپ چىقىپ ئۈرۈمچى كوچىلىرىنى ئايلىنىپ تاماشا قىلماقتىمەن. شەھەر قورۇلۇشلىرىغا — ئوي — ئىمارەت، يول، گۈللۈكلەرگە تويماي قارايمەن، قەۋەت — قەۋەت ئىمارەتلەر، ئۇنىۋېرسال ماگازىنلار، پۈتۈش ئالدىدا تۇرغان، يېڭىدىن سېلىنىۋاتقان قورۇلۇشلارنىڭ تولىلىغى، كىشىلەرنىڭ ئاسمان پەلەك ئىگىز قورۇلۇشلارغا توك كۈچى بىلەن غاقىرتىپ خىش — سېمونت، ياغاچ — تاشلارنى چىقىرىشلىرى، ئىگىزلىكتە ئىشلەۋاتقان توكارنى

قىزلارنىڭ تومۇر رىشاتكىلارنى ياساۋاتقانلىقى، كوچىلاردا قاتناۋاتقان ئاپتوۋۇز، يۈك ماشىنىلىرى، پىكاپلارنىڭ تولىلىقى، ئادىمى تولا ئاۋات كوچا، بىرلەشمە كوپىراتىپ دۇكانلىرى، تاپ-تازا كىيىنىپ، خوشال-خورام يۈرگەن ھەر مىللەت ئوغۇل-قىزلىرى مېنى ھەيران قالدۇرماقتا.

"ئۈرۈمچى" دىسە، مېنىڭ كوز ئالدىمغا مەن بۇرۇن كورگەن قىيسىق، ئىسلىشاڭغۇ، كاتەكتەك ئويلەر، ئەگرى-توقاي كوچىلار كەلگەن ئىدى.

تۇت كوچا پوژ-پوژ قايناشقان. مېنىڭ بارىدىغان ئېنىق ئادرېسىم يوق. مەن پەقەت كوچا ئايلىنىپ ئۈرۈمچى كوچىلىرىنى تاماشا قىلماقتىمەن.

كوچىنىڭ نېرىقى دوقمۇشىدىن بىر كىشى كوزىنى مېنىڭدىن ئۈزمەي قاراپ كېلىۋاتىدۇ، مەن ئوزەمنىڭ تۇرقۇمدىن قورۇنۇپ، چاچلىرىمنى تۈزەشتۈرۈپ، شەپكەمنى چوكۈرۈپرەك كىيىپمۇ ئالدىم. قىزىرىپ كەتتىم ئەتىمالىم، پۈتۈن بەدەنلىرىم ئوت ئېلىپ يېنىۋاتقاندەك بولدى. "نىمە ئانچە قارايدىغاندۇ بۇ ئادەم."

نامەلۇم كىشى ماڭا يېقىنلىشىپ كېلىۋاتىدۇ، تېخىچە مېنىڭدىن كوزىنى ئالغىنى يوق، مەنمۇ ئۇنىڭغا "توختا، بۇ نىمانچە قارايدۇ، بۇنىڭدا بىر گەپ بار..." دىگەن ئوي بىلەن تىكىلدىم، كوزلىرىمىز توقۇنۇشتى. نىمشقىدۇ، يۈرەكلىرىم ئويناپ، كاللپۇكلىرىم تىترەپ كەتتى. ئۇنىڭمۇ چىرايىدا يېقىن كەلگەن-

سىرى قىزىرىپ، كۈلۈمسىرەش ئالامىتى پەيدا بولدى. مانا، ئەمدى ئۇ يېنىمدا:

— قانداق ئەھۋالىڭىز؟ — دەپ قول ئۇزاتتى.

— ياخشى، — دىدىم-دە، مەنمۇ قول ئۇزىتىپ كورۇشتۇم.

— سىز مېنى ياخشى تونالمايۋاتىسىز-ھە؟ — دىدى يەنە كوزۇمگە تىكىلىپ قاراپ.

ئۇ ئۇيغۇرچىنى سەل بۇزۇپراق سوزلەيتتى.

— ......

— ليۇ-سۇر...

— ھوي ليۇسۇر...

بىز قۇچاقلىشىپ كورۇشۇپ كەتتۇق. قاتتىق قول قىسىشىپ، قوللىرىمىزنى مۇرىلىرىمىزگە ئارتىشقان ھالدا ئۇزۇندىن-ئۇزۇنغا تېچلىق-ئامانلىق سوراشتۇق. سوز ئارىسىدا بىر بىرىمىزنى نېرى-بېرى ئىتتىرىپ قويۇپ، بوي-تۇرقىمىزنىمۇ كوزدىن كەچۈرۈپ چىقتۇق. ئىسىملىرى يادىمىزدىن چىقىپ كەتكەن بەزى ئۇرۇق-تۇققان، تونۇش-بىلىش، ئاغىنە-بۇرادەرلەرنىڭ ئىسىملىرىنى ئەسلىشىپ سوراشتۇق.

كوچىلاردىكى رادىيولار قانداقتۇ بىر يېقىملىق ناخشىلارغا ۋاقىراپ بىزنىمۇ چىك-چىك گەپ قىلىشقا مەجبۇر قىلدى. يېنىمىزدىن ئوتۇپ كېتىپ بارغانلار بىزگە قاراپ بىرنىمىلەرنى دىيىشىپ كۈلۈشىدۇ. بىزمۇ كۈلۈشتۇق. بىراق بىزگە ئۇلارنىڭ كۈلكىسى بىلەن بىزنىڭ كۈلكىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا پەرق بار-

دەك كۆرۈنىدۇ.

لىۇسۇر بۇرۇن مەن كۆرگەن، مېنىڭ بىلەن بىللە ئويناپ چوڭ بولغان ئىنچىكە، ئورۇق لىۇسۇر ئەمەس، ئۇ ھازىر كۆك گاباردىنىيوندىن كېتىل كىيگەن، ساقال-بۇرۇتلىرىنى يېڭىلا قىردۇرغان، 32 ـ 33 ياشلار چامىسىدىكى گەۋدىلىك، بۇغداي ئۆڭلۈك، كېلىشكەن يىگىت.

— ھە، نەدىن سورايمىز؟ — قولۇمنى تۇتۇپ تۇرۇپ سورىدى ئۇ.

......

— غۇلجىدىن، — دېدىم قىسقىغىنا قىلىپ.

— ھە، خىزمەت ئالمىشىپ كەلدىڭىزمۇ ياكى باشقا بىرەر ئىش بىلەنمۇ؟ — دەپ قولتۇقلىۋېلىپ ماڭدى.

— مەجلىسكە، — دېيىشىم ھامان:

— ھە، ئىلغارلار يىغىلىشىغا دەڭا؟! — دېدى ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ، — مانا بىز قىزىل مەيداندا ئۇچراشتۇق.

ئۇنىڭ بۇ سۆزىگە ھەيران بولۇپ، خۇشاللىقىم تېنىمگە سىغماي قالدى. چۈنكى ئۇمۇ ئۆزىنىڭ نەمۇنىچى بولغانلىقىنى، ئۆتكەن يىلى بېيجىڭغىمۇ بېرىپ كەلگەنلىكىنى سۆز ئارىسىدا ئېيتىپ ئۆتكەن ئىدى. خۇشاللىقىم ئېشىپ نېمە دېيىشىمنى بىلمەي قالدىم. بىز بىر تار كوچىغا كەلگەندىلا، مەن ئۆز ئورنۇمغا — مېھمانخانىغا بېرىشىمنى ئىككىنچى قېتىم ئىلتىماس قىلدىم، ئۇ: "ئۆيگە بارىمىز" دېدى. رەھمەت ئېيتىپ، كېيىن ئالايىتەن كېلىمەن، دېدىم. بىراق ئىش پۈتكەن ئىكەن. لىۇسۇر بىر

كىچىك دەرۋازىغا ئوخشىغان ئىشىكنى ئاچتى-دە، جۈرۈڭ، دېدى. ئەمدى مۇمكىن ئەمەسلىكىنى سەزدىم-دە، كىرىپ كەتتىم!

* * *

ئاددىغىنا، خەنزۇ پوسۇنىدا ياسالغان ئۆي. دالانغا كىرىشىمگىلا 28 — 30 ياشلار چامىسىدىكى ئاق يۈزلۈك، بۇرۇلكا كىيىۋالغان بىر ئايال قارشى ئالدى.

بۇ لىۇسۇرنىڭ ئايالى ئىدى. ئۇ مېنى تونالماي قالدى، مەن بىلىندۈرمەي خەنزۇچە بىلىدىغان سۆزلىرىم بىلەن تېچلىق-ئامانلىق سورىدىم. ئۇ كۈلۈمسىرەپ ئىچكىرىكى ئۆينىڭ پەردىسىنى قايرىپ مېنى ئۆيگە تەكلىپ قىلدى. لىۇسۇر مەن دالانغا كىرگەندىلا كۆرۈنمەي قالغان ئىدى. ھايال بولمايلا بىر ئايالنىڭ قولتۇغىدىن يولەپ، كۈلۈشۈپ كىرىپ كەلدى. بۇ لىۇسۇرنىڭ ئانىسى ئىدى. بىز كىچىك ۋاقتىمىزدا ئۇنى "تەتەي، ئايلاڭزا" دەپ ئۆگەنگەن ئىدۇق. ھازىر نېمە دېيىشىمنى بىلمەي قالدىم-دە، "چوڭ ئانا" دەپ تېچلىق سوراۋەردىم. ھەقىقەتەنمۇ شۇ ئىدى-دە! ئانچە-مۇنچە ئۇيغۇرچە بىلىدىغان بۇ ئايالمۇ تېچلىق-ئامانلىق سورىدى ۋە مېنى ئوغلىغا، كېلىنىگە كۆرسىتىپ، بىر نەرسىلەر دەپ خۇشال كۈلەتتى.

شۇ ۋاقىتتىلا كېلىنى مېنىڭ كىم ئىكەنلىكىمنى ئېنىق بىلىپ ھاياجان ئىچىدە خۇشال بولدى. ئانا يېنىمغا كېلىپ ئولتۇردى. قولۇمنى ئۆزىنىڭ ئالقىنىنىڭ ئارىلىقىغا ئېلىپ (بىز كىچىك ۋاقىتتىمۇ شۇنداق قىلاتتى) تۇققانلىرىمنىڭ ھەممىسىنى دىگۇدەك

بىر-بىرلەپ سوراپ چىقتى. ھەيران قالدىم. ھېچ بىرىنى ئۇنتۇماپتۇ. سورىغانلىرىنىڭ ئىچىدە ئانامنىڭ ئۆلگەنلىكىنى ئېيتتىم، دادامنىڭ ئۆلۈمىنى بولسا ئۇلار بىلەن بىللە ئۇزاتقان ئىدۇق، ئۇنى بىلىدۇ، ئايالمۇ ئېرىنىڭ ئۆلگەنلىكىنى ئەسلىدى ۋە ئۆلگەنلەر ئۈچۈن كۆز يېشى قىلدى. بىر ئاز جىم-جىتلىق ھۆكۈم سۈردى. كېيىنرەك ليۇسۇرنىڭ باللىرىنى تونۇشتۇردى.

— مانا بۇ ليۇسۇرنىڭ بىرىنچى بالىسى، — دېدى ئانا ماڭا مېھرىۋان كۆزلىرىنى تىكىپ ۋە بالىغا بىر نەرسىلەر دېۋىدى، بالا ماڭا قاراپ پىونېرلارچە سالام بەردى. كۆرۈشتۇق، كۆلۈشتۇق...

ئانا ليۇسۇرغا قاراپ بىر نەرسىلەرنى دېدى. گەپىنىڭ مەن توغرىلىق ئىكەنلىكىنى قىسمەن بولسىمۇ چۈشەندىم. "چوپ-چوڭلا ئادەم بولۇپ قاپتۇ، ئۇ ۋاقىتلاردا ئورۇق، جانسىز بىر بالا ئىدى... ئۇنىڭ كۆرگەن كۈنلىرىچۇ؟" دەيتتى ۋە ئۇلۇغ-كىچىك تىناتتى...

ئانا ئوتمۇش خىياللىرىنى سۈرۈپ ئولتۇرۇپ مېھرىۋان كۆزىنى ماڭا تىكتى. بۇ مېنىمۇ ئوتمۇشكە ئېلىپ كەتتى. "بۇ ئايال ئاتامنىمۇ كۆرگەن، ئانامنىمۇ كۆرگەن، مانا ھازىر ئۇلار يوق، قاراڭغۇ، شورلۇق زامان ئاچ-زارلىق، دەرت-ئەلەمى بىلەن ئازاپلاپ ئەجىلىدىن بۇرۇن ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ كەتتى. ئەمدى بولسىچۇ؟ يالغۇز ئوغلىنىڭ بەختىنى كۆرسىچۇ؟ قانچىلىك ئەزىزلەر ئىدى... بۇ ئىككى موماي ئىككى ئوغلىنىڭ پارتىيە زامانىسىدىلا ئۆز بەختلىرىنى تاپقانلىقىنى ئۆز كۆزى

بىلەن كۆرگەن بولسا-ھە؟! خەير، ئانام بولمىغان بىلەن ئانا يۇرتۇم بار، دادام بولمىغان بىلەن پارتىيە بار..."

ئانىنىڭ ئۇنى مېنىڭ خىيالىمنى بۇزدى. ئۇ مېنى ھە دەپ چايغا تەكلىپ قىلدى ۋە كېلىنىگە قاراپ بىر نەرسىلەر دەپ چىنەمگە ئىككى چاقماق قەنت سېلىۋەتتى. ئېچىلىپ-يېيىلىپ مېھرىۋانلىق قىلىۋاتقانلىقىغا قاراپ ئۆزەمنى ئانىنىڭ قۇچىقىغا تاشلىغۇم كەلدى، بىراق كىچىك ۋاقتىمدا ئەركىلەپ ئۈندىماق قىلغىنىم بىلەن، ھازىر چوپ-چوڭ يىگىت بولۇپ قالغىنىم ئېسىمگە چۈشتى. پەقەت ئورنۇمدىن تۇرۇپ، رەھمەت... دېيەلىدىم.

* * *

ليۇسۇر بېيجىڭنى ئېلىۋاتقان رادىيوسىنى توختىتىپلا پاتىفۇن قويدى، «ئازات زامان» دىگەن ناخشىنى ھەۋەس بىلەن تىڭشاپ ئولتۇردۇق. ليۇسۇر بۇ ناخشىنى بەكمۇ ياخشى كۆرىدىكەن. راست، "ئازات زامان"نى كىم ياخشى كۆرمىسۇن؟ قانچە-قانچىلىغان يوقسۇل، بىچارىلەر بۇ كۈننى توت كۆزى بىلەن كۈتكەن ئەمەسمۇ! ليۇسۇر ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ:

— قىزىل گۈلدەك ۋاقىتلىرىمىز ئاچ-زارلىق، خارلىق بىلەن ئوتۇپ كەتتىا! ئىست، — دەپ ئىملەرىندۇ خىيال قىلدى. ئۇنىڭ كۆزىنىڭ چورىسىدە ياش پەيدا بولدى. مەنمۇ ئوتمۇش كارتىنىسىغا كېتىپ قالدىم. موماينىڭ سوئاللىرى بىزنىڭ خىيالىمىزنى بۇزدى. گەپ باشقىدىن باشلاندى. قىزغىن پاراڭغا چۈشتۇق.

ئاۋال ليۇسۇر ئىككىمىزنىڭ باللىق ۋاقىتلىرىمىزدىكى ئەۋاللىرىمىز ھەققىدە بىر ئاز پاراڭلاشتۇق. كېيىن ليۇسۇر ئۆزىنىڭ زاۋۇتتا تېخنىك بولۇپ ئىشلەيدىغانلىقىنى، ئىككىنچى قېتىم ئەمگەك نەمۇنىچىسى بولۇپ سايلانغانلىقىنى ناھايىتى كەمتەرلىك بىلەن سۆزلەپ بەردى. كۆزۈم تامدىكى ماۋجۇشى رەسىمىنىڭ ئاستىغا قادالغان لەۋھەلەرگە چۈشتى. ئانىسى پاراڭغا ئارىلاشتى.

شۇنىڭدىن كېيىن 1959-يىل 18-فېۋرالدىكى سانائەت، ترانسپورت سېپىدىكى ئىلغار ئورۇنلار ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئىلغارلىرى ۋەكىللىرىنىڭ ئاپتونوم رايونلۇق يىغىنىغا ۋەكىل بولۇپ قاتناشقانلىقىنى، يېڭى ئىستانوك ياسىغانلىقىنى، "يېڭىلىق ياراتقۇچى" دىگەن شەرەپلىك نام بىلەن مۇكاپاتلانغانلىقىنى بىلدىم.

ليۇسۇرغا بولغان مۇھەببىتىم تېخىمۇ ئاشتى.

— ھازىرمۇ بۇرۇنقى يېتىشتۈرۈپ چىقارغانلىرىمىدىن باشقا ئىككى نەپەر ئۇيغۇر شاگىرتىم بار. ياخشى باللار، ھازىر تولۇق مىخانىك دەرىجىسىگە يېتىپ قالدى، لېكىن بۇنىڭ بىلەن ئىش پۈتتى دەپ قانائەتلىنىپ قېلىش يارىمايدۇ، كامال. تېخى ئەڭ شەرەپلىك، مەسئۇلىيەتلىك ئۇلۇغۋار ۋەزىپىلەر ئالدىمىزدا.

بۇ سۆزلىرى ماڭا چوڭقۇر تەسىر بەردى ۋە مەن ئۈچۈن يەنە بىر قېتىم تەربىيە بولدى...

كەچ سائەت 11 لەردە موماي كېلىنى ۋە نەۋرىلىرىنى ئېلىشىپ

باشقا ئۆيگە چىقىپ كەتتى. ليۇسۇر ئىككىمىزلا قالدۇق.

— سىز بەك چارچىدىڭىز، ئانام نۇرغۇن تارىخلارنى چۇۋۇپ كەتتى، — دىدى ئۇ خوشال ھالدا، — ئەتە يەكشەنبە، ۋاخچىراق تۇرىمىز، ئاندىن ئىككىمىز بىللە ئۈرۈمچىنى باشقىدىن ئايلىنىمىز، — دىدى ليۇسۇر.

— رەھمەت، — دىدىم-دە، مېنىڭ ئۈچۈن راسلانغان سىم كارۋاتتا ياتتىم. ئۇيقۇ ئورنىغا كۆز ئالدىمغا ھامان ئۆتمۈش، ئاتا-ئانام؛ ليۇسۇرنىڭ ئاتا-ئانىلىرى ۋە بۇ مېھرىۋان ئادەملەرنىڭ ئۆزئارا مېھرىۋانلىقلىرى كېلەتتى.

بولۇپمۇ ليۇسۇر ئىككىمىزنىڭ بېشىمىزدىن ئۆتكەن بىر ئىش كۆز ئالدىمدىن زادىلا كەتمىدى...

* * *

ياز ئايلىرى، كۈن ھەددىدىن زىيادە ئىسسىق. ئىش ئېغىر، ئىشتىن كورە تىل-ھاقارەت، ھوي...نىڭ باللىرى، ئاناڭنى... دىگەنگە ئوخشاش خورلاشلار تېخىمۇ ئېغىر.

ليۇسۇر ئىككىمىز مۇشۇنداق تومۇزلاردىمۇ بىكار يۈرمەيتتۇق، بولۇپمۇ مەن شۇنداق ئازاپلىق بولسىمۇ ئىشلەشكە مەجبۇر ئىدىم. چۈنكى مويكىدا ئاندا-مۇندا ئىشلەپ يۈرىدىغان ئانامنىڭ تاپقان-تەرگىنى بىزنى قامدىيالمايتتى. ئانچە-مۇنچە ساۋادىم بولسىمۇ، ئۇ كارغا كەلمىدى. ماڭا قارىغاندا خېلى ساۋاتلىق ھىساپلانغان كىشلەرمۇ خار-زار، ئىشسىز ئىدى.

ليۇسۇر ماڭا ئوتاق تارتىپلا مېنىڭ بىلەن بىللە ئىشلەيتتى.

ئانىسىنىڭ "ئىشلىمە" دىگىنىگە ئۇنىمايتتى. ئۇ مېھنەتنى ھەمم-
دىن ئەۋزەل كورەتتى ۋە سويەتتى.

بىز خېلى ئۇزۇن ۋاقىت تامچىلارنىڭ ئارقىسىدا "مەدىكار"
بولۇپ ئىشلىدۇق. بوتوڭلارغا قارشى بىر ئېغىزلا سوزلىسەك
كەشىمىز توغرىلىناتتى.

كۇن كوپ-كوك ئاسماندا قىزغۇچ شولىلىرىنى قالدۇرۇپ
ئۇپۇق كەيىنگە موكتى. بىز تامچىلىرىمىزنىڭ قوپال ھاندۇگى-
لىرىنى يۇيۇپ، نەلەردىدۇ قالغان نان خالتىلىرىنى ئىزدەپ
تېپىپ بېرىپ ئۇزىتىپ قويۇپ، كوز باغلانغاندا ئويگە قايتاتتۇق.
كوچىدا ھىچنەرسە كوزىمىزگە كورۇنمەيتتى. بىر كۇنى ئۇچەي-
بېغىرلىرىمىزدىكىنى شىلىۋالغاندەك مەيدىلىرىمىز تارتىشىپ،
سامانداك ساغىرىپ، ماغدۇرسىز، چىرايىمىزدىن توپا يېغىپ
تۇرغان ھالدا ئويگە كەلدۇق.

— كامال، — دىگەن ئاچچىق، لېكىن تونۇش ئاۋاز ئاڭلاندى.
ئۇن چىققان تەرەپكە ئىتتىك قارىدۇق.

— كالا يوق، پادىچىنىڭ ئويىگە باردىم، يېقىن ئارىنى
ئىزدىدىم، يوق، — دىدى ئانام بىزگە ئۇچراپ چىرايى ئوڭگەن
ھالدا. ئۇنىسىز تۇرۇپلا قالدۇق.

— قاچان؟ — دىدى لىيۇسۇر ئانامغا تىكىلىپ قاراپ.

— پادىدا چۇشكىچە بار ئىدى، كورگەنتۇق. ئۇندىن كېيىن
سەپ سالماپتىمىز. "كېلەر، ئەتىگىچە تېپىلىپ قالار، ئەندىشە
قىلماڭلار، نەگە كېتەتتى" دەيدۇ باينىڭ پادىچىلىرى، — دىدى

ئانام.

نىمە قىلارىمنى بىلمەي بېشىم قېتىپ قالدى. بىچارە موزاي-
نىڭ يىتىمسىرەپ مورەشلىرى يۇرىگىمگە خەنجەر ئۇرغاندەك
تەگدى.

سىڭلىم بوسۇغا تۇۋىدە ئۇگدەپ قاپتۇ، كوتىرىپ سۇپىغا
ئالدىم. ئانام پاختىلىق كونا چاپىنىنىڭ يېڭىدىن ئەسكى پاختىنى
ئېلىپ پىلىك ئەشتى ۋە ئۇنى قارا چىراققا سېلىپ، ئۇستىدىن
ئىككى تېمىم ياغ قويۇپ، ئاندىن ياندۇردى ۋە ئوينى يورۇتتى.
لېكىن مېنىڭ كوڭلۇم تېخىمۇ قاراڭغۇلاشقاندەك بولدى. چۇنكى
بىز ئۇچۇن پۇتمەس-تۇگىمەس دۇنيا، مىراس شۇ كالا ئىدى.

لىيۇسۇر ئانىسىنى باشلاپ ئويگە كىرىپ كەلدى.

— گۇڭئەنجۇيگە (جامائەت خەۋپسىزلىگى ئىدارىسىگە) ئاڭلى-
تىپ قويساق بولىدۇ، — دىدى لىيۇسۇرنىڭ ئانىسى. شۇ كۇندىن
باشلاپ ئىشقىمۇ بارالمىدىم، مېنى دەپ لىيۇسۇرمۇ بارمىدى.

ئارىدىن ئۇن كۇن ئوتتى، كالا ھىچ يەردە يوق. لىيۇسۇر
بىلەن بىللە گۇڭئەنجۇيگە بىرقانچە قېتىم باردۇق. كالا يوق.
رەمچى-پالچى، ھەممىسىگە باردۇق. بىرقانچە كۇندىن كېيىن
پادىچىلار: "گۇڭئەنجۇيگە نۇرغۇن كالىلار سولۇنۇپ قاپتۇ" دىگەن
خەۋەرنى كوتىرىپ كەلدى. لىيۇسۇر ئىككىمىز كالا ئىزدەپ
گۇڭئەنجۇيگە ماڭدۇق.

* * *

نامازدىگەر ۋاقتى، ئەتىگەندىن بېرى بەك قىزىپ كەتكەن

كۈن بىردىنلا بۇلۇتلار ئارىسىغا كىرىپ يوشۇرۇندى. غەرپتىن
ئۇرغان شامال بارغانسېرى كۈچىيىپ، شەھەر ئىچىنى توپا-چاڭ
بىلەن تولغۇزماقتا ئىدى.

لىيۇسۇر ئىككىمىز ئۇنىڭ دادىسىنىڭ كوكتاتچىلىق تەنزىسى-
دىكى كوكتاتلاردىن يېقىن يېزىلارغا ئەپچىقىپ سېتىپ، سودا
قىلىپ، كىشلەر شالاڭ ماڭىدىغان كوچىغا كېلىپ، سوۋېت
كونسۇلخانىسىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدىكى ماروژنىچىلارنىڭ
يېنىدا ئەپكەش، سېۋەتلىرىمىزنى قويۇپ دەم ئېلىپ ئولتۇردۇق.
چۈنكى بىزگە قارشى ئۇرۇلىۋاتقان قاتتىق شامال بىزنى خېلى
ھالسىزلاندۇرغان ئىدى.

— كامال، ھېلقى كىشىنىڭ دىگەن ساقچىسىنى مۇشۇلاردىن
سورىمايمىزمۇ؟ — دىدى لىيۇسۇر شۇ يەردە يۈرگەن بىرقانچە
كىشىنى ئىشارە قىلىپ.

بىز سودا قىلىپ چىققان يېزىلاردىمۇ كالىمىزنى سۈرۈشتە
قىلىپ كورگىنىمىزدە، بىر قازاق بوۋاينىڭ "بىزنىڭ باينىڭ بىر
كالىسى يوقاپ كەتكەن، شەھەردە كونسۇلخانىنىڭ يېنىدا يېڭىدىن
ئېچىلغان بىر گوڭئەنجۈيدىن تېپىپ چىقتۇق" دىگەن سوزى
يادىمىزغا چۈشتى.

ھەددىدىن زىيادە چىقىۋاتقان بوران، چاڭ-توزاڭدا كون-
سۇلخانىنىڭ ئالدىدىكى ماروژنىچىلارغا ھەيران قالدۇق،
بولۇپمۇ ماروژنىچىلارنىڭ يېنىدا پاراڭ قىلىشىپ، ماروژنا يىگەن
بولۇپ تۇرغان كىشىلەر بىزنى ئەجەپلەندۇردى. ئۇلارنىڭ

ئۈستىگە كىيىۋالغان پۇقراچە كىيىملىرى ئۇزىگە يېپپىشماي
تۇراتتى. بىز بۇلارنىڭ بىردىن "ساقچى"نى سورىدۇق.

— ھە، نىمە كېرەك؟ — دەپ گۇمان بىلەن قارىدى ئۇ،
يۈرىگىم "دۇپ" قىلىپ قالدى. ئۇنىڭ قوپال مۇئامىلىسى بىلەن
ماڭا تىكىلگەن لەشتەك كوزىدىن ئۇنىڭ ماروژنىچى ئەمەسلىگىنى
چۈشەندىم. مەن مەقسىدىمنى ئېيتتىم. ئۇ بېشى بىلەن
شەرەت قىلىپ، نېرىراقتىكى، كونسۇلخانىنىڭ دەرۋازىسىغا
ئۇدۇل بىر قورانى كورسەتتى.

بىز قوراغا كىردۇق. سېۋەتلىرىمىزنى قەيەرگە قويىدىغانلىغى-
مىزنى بىلمەي ھودۇقۇپ قالدۇق. قورادا پۈتۈنلەي پۇقراچە
كىيىم بىلەن، تۇجۇركىسىنىڭ ئىچىگە، ئوڭ ساغرىسىغا قورال
ئاسقان كىشىلەر يۈرەتتى. بىز بىر بولۇمگە كىردۇق. ھەر خىل
گەپ، ئادرىس سوراش، كۇلۇش، چاقچاق،... ئىش قىلىپ
بىز چۈشىنەلمىدۇق.

— ھە، نىمە دەپ كېلىشتىڭ، — دىدى ئىگىز بويلۇق سېرىق
بىر كىشى.

مەن بۇنى ياخشى تونۇيتتىم. ئۇ ئۇزىنىڭ ئىگىزلىگى، رەڭ-
گىنىڭ سېرىقلىغى، يازلىغى بولسا پۈتۈنلەي ئاق كىيىم كىيىپ
يۈرىدىغانلىغى، قولىغا ئاق پەلەي كىيىۋالىدىغانلىغى بىلەن
كىشىگە سۇرلۇك كورۇنىدىغان گومىنداڭ ساقچىسىنىڭ ئەپتەسەرى
ئىدى. ئۇ ھازىر بېشىغا قارا شلەپە، ئۈستىگە كالتە يەڭلىك
ئاق كوينەك ۋە ئۇزۇن قارا كوك بۇرۇلكا كىيىۋالغان. مۇنداق

قارىماققا شۇ ۋاقىتتىكى گەزمال بازىرىدىكى دەللال بايۋەچچە-
لەرگە ئوخشاپ كېتەتتى.

مەن يەنە مەقسىدىمنى ئۇقتۇردۇم.

— سەنچۇ، — دىدى ئۇ ليۇسۇرغا قاراپ.

— بۇ مېنىڭ ئاغىنەم، بىللە كەلدىم، — دىدى ليۇسۇر. ئەپىتسەر ليۇسۇرغا كوز ئالايتىپ قويۇپ، ماڭا:

— كالاڭنى كورسەڭ تونۇمسەن، — دىدى.

— ئەلۋەتتە تونۇيمەن!

بىزدىن سوز سورىغان ساقچى بىلەن كىرىپ كالىنى كورۇپ چىقتۇق، ئاندىن ساقچى ماڭا نەپرەت بىلەن قاراپ:

— قانچە كۇن بولدى كالاڭغا، — دىدى.

— ئون بەش كۇن.

— ھە، — دىدى خەنزۇچە ۋە كىرلىشىپ كەتكەن بىر سەنپەننى ئۇ ياق-بۇ ياققا ئۇرۇپ، — 650 مىڭ سوم تولەپ كالاڭنى ئېلىپ كەت، — دەپ سەنپەننى جالاقىدە تاشلىۋېتىپ، ئۇشقىرتقان ھالدا تاماكا چەكتى.

— ۋاي-ۋۇي!... — دىيىشىم بىلەن، ليۇسۇر:

— ئاكا ئۇنچىلىك بولماس، — دىدى ھەيران بولۇپ.

ئەپىتسەر تېرىكىپ كەتتى.

— نىمە ئانچە ھاكاۋۇرلۇق قىلىشىسەن. بىر كىشى كالاڭنى بىكارغا بېقىپ بېرەمدۇ؟ تۇرقۇڭغا قارىسام بىر ئورۇقات، يىتىم ئوخشايسەن، — ئۇ قوللىرىنى شىلتىپ يەنە جىقلا گەپلەرنى

قىلىپ كەتتى.

— ئاكا، كالا سىز دىگەندەك بېقىلسا، جىنازىدەك بولۇپ قالماس ئىدى، قورۇق ئۇستىخان بولۇپ قاپتۇ.

— تولا گەپ قىلما ھارىمى، سېنىڭ تاكالىشىدىغان يېرىڭ ئەمەس بۇ، ئويۇڭ نەدە؟ — دەپ قەلەمنى قولىغا ئالدى ۋە، — تولا گەپ قىلماي پۇلنى تولەپ كالاڭنى ئېلىپ چىقىپ كەت، — دىدى ھەمدە، — چوڭلار ئاڭلىسا سولايدۇ، — دەپ پوپوزا قىلدى.

گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنىڭ ھارپىسىدا شۇنچىلىك غالجىرلاشقان ئىدىكى، كونىگە ئونلاپ-يۈزلەپ بىگۇنا كىشىلەرنى "تۇتقۇن" قىلاتتى. يۇقۇرىدا ئىزھار قىلىنغان "ساقچى" رەسمىي ساقچى ئىدارىسى بولماستىن، سوۋېت كونسۇلخانىسىنىڭ قارشىسىدىكى بىر شەخسىنىڭ قوراسىنى مەجبۇرى تارتىپ ئېلىپ، "ساقچى ئىدارىسى" قىلغان ئىدى. بۇنىڭدىكى مەقسەت، سوۋېت كونسۇلخانىسى بىلەن كىملەرنىڭ مۇناسىۋەت قىلىشىنى بايقاش، ئەھۋالنى ئىگەللىۋېلىپ، كېچىسى بېرىپ تۇتقۇن قىلىش ئىدى. ئەپىتسەر ئەنە شۇ "ساقچى"نىڭ ماشكىلىرىدىن بىرى ئىدى.

بىز قورقۇپ، ھودۇقۇپ، نىمە دىيىشىمىزنى بىلمەي ھويلىغا چىقتۇق. "بۇنداق قىلغىچە بۇلاڭچىلىق قىلساڭ بولمامدۇ..." دىدىم ئىچىمدە. بىراق ھويلىغا چىقىپلا بۇلاڭچىلىقنىڭ ئەملىيە-تىنى كوردۇم.

بىزنىڭ سىۋەتلىرىمىزدىكى يېزىلاردا سودىغا چۈشكەن توخۇ،

ئۆدەكلىرىمىزنى ھويلىدىكى بىر نىملەر بۇلىشىۋىلىپ، ئورۇق-سىمىزلىگىنى ماختاپ، ئالما-ئۇرۇكلىرىمىزنى ئىشتەي بىلەن يىيىشىپ، كۈلۈشۈپ تۇرۇپتۇ، ئىككىمىز شۇنچىلىك غەزەپلەندۇقكى، زادى نىمە دىيىشىمىزنى بىلەلمەي قىتىپ تۇرۇپلا قالدۇق.

ئەپتىسەرلەر بولسا بىر بىرىگە:

—سەن بۇ توخۇ-ئۆدەكلەرنى ئاشۇ يەرگە (سوۋىت كونسۇلخانىسىنى دىمەكچى) ئاپىرىپ سات، ئۇلار بۇنى ئوبدان ئالىدۇ...—دىيىشىۋاتىدۇ، كۈلۈشىۋاتىدۇ.

بىر ئەپتىسەر قولىدىكى توخۇ-ئۆدەكلەرنى ليۇسۇرنىڭ سىۋەتلىرىگە سىلىپ ئەپكەشنى ئىلىشىغا ليۇسۇر بىرىپ ئۇنىڭ قولىغا ئىسىلدى. ئەپتىسەر ئۇنى غەزەپ بىلەن ئىتتىرىۋەتتى. ليۇسۇر ئوڭدىسىغا يىقىلدى. مەنمۇ ئىسىلدىم، مىنىڭ كاچىتىمغا راسا بىرنى سالدى. ئەپتىسەرلەر بولسا قاقاخلىشىپ كۈلۈشمەكتە... ۋاراڭ-چۇرۇڭ باشلاندى. ليۇسۇر ئىككىمىز ۋاقىراپ-جاقىراپ ئۇلارنى تىللىدۇق، يىغلىدۇق.

ليۇسۇر يىرىم كىسەكنى تىپىۋىلىپ ھىلىقى ئەپتىسەرگە ئاتتى. ئۇ يىنىدىن ناگىنىنى چىقىرىپ تەڭلەپ، ليۇسۇرنى بىر ئەسكى ئۆيگە ئىلىپ كىرىپ كەتتى.

—ھە، ئوبدان بولدى، سولا!—دىدى يەنە بىر ئەپتىسەر ئۆكۈپ تۇرۇپ ۋە مىنى تىللاپ، ناگان تەڭلەپ قورقىتىپ ھويلىدىن قوغلاپ چىقاردى...

* * *

ماڭا ئۆيگە كەلگىچە بارلىق كوچىلار سۇرلۇك كورۇندى. "ئەجىبا، بىرونىڭ نەرسىلىرىگە زورلۇق قىلسۇن، ئۇنىڭ پۇلىنى تەلەپ قىلسا، سولاپ قويسۇن..."

مىنىڭ ئالدىمغا توغرا تۇرۇۋالغان بىرلا قىيىنچىلىق بار ئىدى. ئۇ بولسىمۇ "ليۇسۇرنىڭ ئاتا-ئانىسىغا نىمە دەيمەن؟..." دىگەن ئەندىشە ئىدى. تەلىيىمگە ليۇسۇرنىڭ ئاتا-ئانىسى يولۇقمىدى، يوشۇرۇن دىگۇدەكلا ئۆيۈمگە كىرىۋالدىم. ۋەقەنى ئانامغا ئىيتىپ بەردىم-دە، يىغلىۋەتتىم...

—ۋىيەي، ئەمدى قانداق قىلارمەن، سىنىڭ ئۇچۇن ئۇ بىچارىنى سولاپ قويۇپتۇ-دە،—ئانام ساددىلىق بىلەن ماڭا نارازى بولدى. مەن ۋەقەنى يەنىمۇ تەپسىلىرەك سوزلەپ بەردىم ۋە ئەمدى ليۇسۇرنىڭ ئاتا-ئانىسىغا ئۇقتۇرۇشنى تەلەپ قىلدىم. ليۇسۇرنىڭ ئاتا-ئانىسى مىنىڭ ئالدىمغا كىردى، يىغلاپ ئولتۇرغانلىغىمنى كورۇپ:

—كامال، نىمە بولدۇڭ؟—دىدى بوۋاي سەمىمى ھالدا.

مەن ۋەقەنى قايتىدىن سوزلەپ بەردىم ۋە ساقچىنىڭ ئادرىسىنىمۇ ئىيتىپ بەردىم. بوۋاي خوتۇنى بىلەن بىرنىمىلەر دىيىشىپ، ئوزىچە ساقچىلارنى تىللاپ چىقىپ كەتتى.

ئانام بىلەن مىنىڭ يىغلىشىپ ئولتۇرغىنىمىزنى كورگەن ليۇسۇرنىڭ ئانىسى ئانامغا تەسەللىمۇ بەرگەن بولدى.

بىر ھەپتە ئوتكەندىن كىيىن يىزىدىن كەلسەم، ئانام پاكار،

زەيكەش، كاتەكتەك ئۇينىڭ ئۇچىغىدا چاي قاينىتىپ ئولتۇرۇپتۇ. سىڭلىم ئوچاق بېشىدا قورۇق ۋە قاتتىق نانني چىشلىگەن پېتىچە ئۇگدەپ قاپتۇ. ئۇيگە كىرىشىم بىلەنلا:

— جېنىم بالام، كالىمىز بېشىمىزغا بىر بالا بولىدىغان بولدى، ئىشتىن قايتىپ بىر چىنە قايناقسۇ ئىچەي دەپ تۇرسام، بىر ساقچى كىرىپ ئالدىغا سېلىپ جوزىگە ئاپاردى. ئۇ يەردە "كىمنىڭ نى ئەخمەق قىلىشىسەن، نىمىشقا پۇلنى بېرىپ كالاڭنى ئېلىپ كەتمەيسەن" دەپ ئاھانەت قىلدى. بېشىمدىن بىر قاپاق سوغاق سۇ قۇيغاندەك بولدى. نىمە قىلارىمنى بىلمەي قالدىم. "بولدى كالىنى سىلەر ئېلىڭلار"، دەپ قايتىپ كەلدىم، — دىدى.

ئۇينىڭ ئىچى جىم-جىت، ئانام ئەمدىلا مورا ئۈستىدىكى چىراققا ئىككى تېمىمچە ياغ قۇيۇپ، پىلىك ئېشىۋاتاتتى، سىرتتىن ۋاقىرىغان ئاۋاز كەلدى. ئانامنىڭ قولىدىكى پىلىك يەرگە چۈشۈپ كەتتى. مەن يۇگۇرۇپ چىقتىم. يېنىغا ئۇزىنىڭ بويىدىن ئىگىزرەك، قاپلىرى داتلىشىپ كەتكەن قىلىچ ئېسىۋال-غان قارا چىراي ساقچى كوزۇمگە كورۇندى. "كەچ بولغاندا نىمە دەپ كەلگەندۇ؟" دەپ ئويلىدىم ۋە ئەندىشىگە چۈشتۇم.

— كامال دىگەن سەنمۇ؟ — دىدى ئۇ سوغاقلىق بىلەن ماڭا تىكىلىپ قاراپ.

— ھە، مەن.

ئۇ يۇزمۇ-يۇز تىللاپ كەتتى. ئەلۋەتتە غەزىۋىم كەلدى. باشقا كەلگەندە باتۇر.

— تىللىماڭ، — دىدىم مەنمۇ سوغاققىنا.

بىراق ئۇ مۇرەمدىن تۇتۇپ ئىتتىرىپ:

— جۇرە! ئەتىگەندىن بېرى نەچچە كەلدىم، نەگە قاچتىڭ ئوغرى! — دىدى.

— مەن ئوغرى ئەمەس!...

ئۇ قىلىچىنى "شارت" قىلىپ غىلىپىدىن سۇغۇرۇپ ئېلىپ، يانپىشىمغا ياپىلاق ھالىتىچە بىرنى ئۇردى. مەنمۇ ھومىيىپ كېلىۋىدىم، لىيۇسۇرنىڭ دادىسى تۇتۇۋالدى ۋە:

— كامال، سەن قول تەككۇزمە، — دىدى.

ئۇ ئادەم بىر نەرسە بىلىدىغاندۇ، دەپ جىم بولدۇم. ليۇ-سۇرنىڭ ئاتا-ئانىسى ۋە سىڭلىمنى تۇتقان ئانام بىر چەتتە قارىشىپ تۇردى. سىڭلىم ئانامنىڭ مۇرىسىگە بېشىنى قويۇپ يىغلاۋاتىدۇ. ئانامنىڭمۇ داكا ياغلىغىنىڭ ئۇچى كوزىدە.

يېزىدىن قايتىپ كېلىپ بىر چىنە ئىسسىق سۇ ئىچمىگەچكىمۇ كوزلىرىم قاراڭغۇلىشىپ، پۇتلىرىم ئالمىشىپ دىگۇدەك ساقچىنىڭ قاپ-قارا دەرۋازىسىدىن ئاران كىردىم.

بۇگۇن ئالتە كۇن بولدى، پۇل تېپىپ كېلىپ ئاندىن كالامنى ئېلىپ چىقىپ كېتەي دىگەن سوزۇم ئۇچۇن تۇرمىدە ياتىمەن. ھىچبولمىغاندا لىيۇسۇرنى كورىمەن دىگەن ئويۇممۇ بىكار كەتتى. مېنى يوتكىگەن ئۇي قاراڭغۇ ئىدى. شۇڭا كىرىشىم بىلەنلا ھىچنىمىنى كورەلمىدىم، كوز قاراڭغۇغا كونۇككەندىن كېيىن بىر كىشى كوزۇمگە چېلىقتى. پەرىشان كوڭلۇم بىر ئاز ئۇز ئورنىغا

چۈشكەندەك بولدى.

— كەل ئۇكام، — دېدى تۇرمىدىكى ھېلىقى ئادەم مېنى قارشى ئېلىپ ۋە، — نېمە بولدۇڭ، سەنمۇ كونسۇلخانىغا قاراپ قويغانمىدىڭ، — دەپ كۈلدى. بۇنىڭ كۈلكىسىدىن قانداقتۇ بىر تۈرلۈك نەپرەت ۋە غەزەپ ئىپادىلىنەتتى، مەن مۇنداق سوئالنىڭ بېرىلىشىنى خىيالىمغىمۇ كەلتۈرۈپ باقمىغان ئىدىم.

— ياق! — دېدىم مەن دېمىمنى ئېلىۋېلىپ، قاراڭغۇ ئۆينىڭ ئىچىگە ئوبدان سەپ سېلىپ بولۇپ، — يوقسۇزچىلىق.

— قەرزدار ئىكەنسەن-دە!

— قەرزدار بولسام مەيلىدىغۇ، قەرزداردىنمۇ ئوشۇق، — دېدىم-دە، بارلىق ئەھۋالنى سۆزلەپ بەردىم.

— تۇفي! — دېدى ئۇ كىشى ئىشىككە قاراپ ۋە، — مەن بىلىمەن ئۇكام، ئۇ كالىنى مەن ھەيدەپ كەلگەندىم، — دېدى.

— ھە!..

— سەن ھەيران بولما، مەن سولۇنۇپ ئىككى كۈندىن كېيىن مېنى ئىككى ئاتلىق ئەسكەر ئالدىغا سېلىپ ھەيدەپ ماڭدى. ئاقۋاشنىڭ جاڭزىسىغا چىقتۇق. تۈن بەك قاراڭغۇ، شۇ يەردە ئۇلارنىڭ غالچىلىرى توت كالىنى ئالدىمىزغا سېلىپ بەردى. ھەيدەپ كەلدۇق. ئۇ كالىلارنىڭ بىرسىنى تۈنۈگۈن بىر كىشىگە ساتتى ئەتىمالىم، ئېلىپ چىقىپ كەتتى. قايسى كۈنى ئۇ كالىلاردىن بىرى ئاچلىقتىن "ھارام" بولۇپ قاپتىكەن، ئۇنىڭ ئۆلۈكىنى يەنە مەن سايغا ئەپچىقىپ تاشلىدىم، — ئۇ بىر

ھارسىنىپ قويۇپ، — بۇ يەردىكى ئىشقا ئۆگىنىپ قالدىم، — دېدى ۋە كۈلدى.

كۆز ئالدىمدا كالام گەۋدىلەندى. "...ئۇنىڭ ئۆلۈكى سايغا تاشلاندى، ھارام بولدى..." ئۇنىڭ ھەقىقى سۈرىتى ھېلىغىچە خىيالىمدىن كەتمىدى. ئانامنىڭ كالىنى زوقلىنىپ سىغىشلىرى، ئۆيدىكى موزاينىڭ يىتىمسىراپ مورەشلىرى مېنىمۇ "ئاھ" چېكىشكە مەجبۇر قىلدى...

— سىلە نېمە بولۇپ سولاندىلا؟

— مەنمۇ بىلمەيمەن ئۇكام، مۇشۇ كوچىدىن ئۆتۈپ كەتكەنتىم، — ئۇ بېشى بىلەن كونسۇلخانا كوچىسىنى ئىشارەت قىلدى، — ئاخشىمى ئىككى چېرىك مىلتىقلىرىنى شاراقلىتىپ ئۆيۈمگە بېسىپ كىرىپ ھەيدەپ كېلىپ سولىغانچە، مانا يېتىپتىمەن.

— نېمە ئۈچۈن زادى؟

— بىلمەيمەن، قايسى كۈنى بىر سوراق قىلدى، "سەن كونسۇلخانىغا نېمىشقا قارايسەن؟ نېمە ئالاقەڭ بار، ئېيت" دەيدۇ، ساپلا شۇنداق گەپلەر.

— قارىسا نېمە بولىدىكەن، — دېدىم ساددىلىق بىلەن.

— نەدىن بىلەي، قارىسام دەرۋازىلىرى ئىتتىكلىك تۇرۇپتۇ، جىمجىتلىق. ھەيران بولۇپ ئۆتۈپ كەتتىم. ئەيۋىم شۇ بولسا كېرەك. دەرۋازىغا قارىسا نېمە بوپتۇ. بۇ كوچىدا ماڭسا نېمە بوپتۇ، ئەتەي بىر ئىش-تە...

بىز خېلى سوھبەتلەشتۇق. مەن بۇ ئىشلارنىڭ تېگى-تەكـ
تىگە زادىلا يېتەلمىدىم. سوۋېت كونسۇلخانىسىغا قاراشمۇ
گۇنامۇ؟ بۇ بىچارە ئادەممۇ بۇنىڭ سەۋەبىنى بىلمەيتتى. ئۇمۇ
هاڭ-تاڭ...

ئېغىلدا مال سودىسى بولدى ئەتىمالىم، يەنە بىر كالا سېتىلدى. سىرتتا شامالنىڭ بارلىغى بىلىنىپ تۇراتتى. شامال بارغانسېرى بورانغا ئايلاندى. ئىشىك ئالدى-كەينىگە جالاقلاپ تۇراتتى. دەرەخلەرنىڭ غارسىلدىغان ئاۋازى قانداقتۇ بىر ئەنسىزلىكنى بىلدۈرەتتى.

ئىشىك جالاقلاپ ئېچىلدى. شۇ ۋاقىتتىلا نامازشام بولغانـ
لىغىنى بىلدۇق.

مېرا،— دەپ قىچقاردى بىر ساقچى. ئۇنىڭ قولىدا كونىراق، كىرلىشىپ كەتكەن بىر مىلتىق بار ئىدى. ھەمرايىم ئاستاغىنا ئورنىدىن تۇرۇپ ساقچىنىڭ ئالدىغا باردى.

— ئالە، نەرسە-كېرەكلىرىڭنى،— دىدى ساقچى سوغاققىنا.

مېرا ئاكامۇ نەرسە-كېرەكلىرىنى يىغىشتۇرۇپ بولدى. مەن هاڭ-تاڭ بولۇپ، يۈرەكلىرىم ئۇز ئورنىدىن چىقىپ كەتكەندەك بولدۇم.

مېرا ئاكامنى ھويلىغا تەييارلاپ قويغان بىر ئەسكى خادىككە ئولتۇرغۇزدى-دە، بېشىغا بىر تاغارنى كىيگۈزۈپ، ئىككى ساقچى ئىككى يېنىدا ئولتۇرۇپ ئېلىپ كەتتى. بىر ساقچى بىز ياتقان كامېرنىڭ ئىشىگىنى بىر تېپىۋىدى، ئىشىك جالاقلاپ يېپىلىپ

قالدى، ساقچى ئالدىن يوغان قولۇپنى سالدى. يالغۇز قالدىم، يېتىمسىرىغان مۇزبيمنىڭ كۇنى ئەمدى ماڭا كەلدى... مېرا ئاكامدىن ئايرىلغان ئىككى كۇن ئىككى يىلدەك بىلىندى. يالغۇز زېرىكىمەن، تېرىكىمەن، ئامال قانچە، كېچە-كۇندۇز مەن ئۇچۇن ئوخشاش. پەقەت يېنىمدىكى ئېغىلدىكى كالىلارنىڭ ئاچلىقتىن مورەشلىرى، پۇشۇلداشلىرى، ئۇزى دەسسەپ-چەيلەپ تۇرغان ئەخلەتلەرنى كوشەپ-كوشەپ يېيىشلىرى ماڭا ئاڭلىنىپ، مەدەت بەرگەندەك، ھەمرا بولغاندەك بىلىنەتتى.

7-كۇنى مېنىڭ بېشىمغىمۇ تاغارنى كىيگۈزۈپ، قولۇمنى باغلاپ ھويلىغا ئېلىپ چىقىپلا خادىككە سېلىپ ئېلىپ ماڭدى. پەقەت شۇ چاغدىلا قۇلىغىمغا ليۇسۇرنىڭ ئۇنى ئاڭلانغاندەك بولدى. مەن ئۇنىڭ نەدە ئىكەنلىگىنى پەملىيەلمەي قالدىم.

* * *

غۇلجا شەھەر باش ساقچىسى گومىنداڭچىلاردىن تازىلانغانـ
دىن كېيىنلا، بىز ئىلگىر-ئاخىر بولۇپ تۈرمىدىن قۇتۇلدۇق. ئاردىن 3 يىل ئۆتكەندىن كېيىن ليۇسۇرنىڭ دادىسى "بالا دەردى" بىلەن "سىل" بولۇپ ئۆلدى. ليۇسۇرنىڭ ئۆرۈمچىدىكى تۇققىنى بۇ ئىشلارنى ئاڭلاپ، ئۇلارنى ئۆرۈمچىگە ئالدۇردى.

ماڭار چاغدا ليۇسۇر بىلەن ئانامنىڭ خوشلاشقانلىغى هىلىمۇ كوز ئالدىمدا. ئىككى موماي خۇددى قېرىنداشلاردەك بىر بىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ، يىغلىشىپ ئايرىلىشقان ئىدى.

ليۇسۇر ئۆرۈمچىگە كېلىپ ماڭا 3 قېتىم خەت يازدى. مەنمۇ

جاۋاپ يازدىم، لېكىن دىدار كورۇشەلمىگەن ئىدۇق. ئەمما بىر كورۇشۇش ئارمان ئىدى. كوز ئالدىمدا هامان ليۇسۇر ۋە ئۇنىڭ ئانىسى گەۋدىلىنەتتى.

مانا، هازىر ئۇ ئانا هايات! مېنى ئوز ئوغلىدەك قارشى ئالدى. پۇتمەس-تۇگىمەس ئانىلىق مېھرىنى چاچتى...

* * *

خىيالىم مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، نىمشقىدۇ ئوپكەم ئاغزىمغا تىقىلىپ، دېمىم سىقىلىپ كەتتى. دەررۇ ئورنۇمدىن تۇرۇپ تاماكا چەكتىم.

ليۇسۇر ئېلېكتىر چىراقنى ياندۇردى. ئۇيىنىڭ تورىدىكى ماۋجۇشىنىڭ رەسىمىگە 2-قېتىم قاراپ ئۇلۇغ-كىچىك تىنىشتۇق. كوزۇمدىن چىققان ياشنى ليۇسۇردىن يوشۇرۇۋالدىم. ئۇمۇ ماڭا ئوخشاش بولدىمۇ، تىكىلىپ قارىيالمىدى.

بۇ ياشلار پارتىيىگە، ماۋجۇشىغا بولغان مىننەتدارلىق ئىدى. بۇ ياشلار قەدىناس دوستلارنىڭ پۇتمەس-تۇگىمەس خوشاللىغىنىڭ ئىپادىسى ئىدى.

1959-يىل 9-ئاي، ئۇرۇمچى.

ئۇستاز

كەچ سائەت 8 مەزگىلى، بولۇمدە 4 نەپەر ئوقۇتقۇچى جىددى هالدا دەرس تەييارلاۋاتاتتى. سوس هاۋارەڭ سىرلانغان ئىشكىنى ئاستا ئېچىپ كىرگەن پاكولتېت تۇرمۇش كاتىۋى بىر ئوقۇتقۇچىنىڭ ئالدىغا بىر كونۋېرتنى قويۇپ، ئۇلارنىڭ دەرس تەييارلىشىغا دەخلى بەرمەي دىگەندەك، يېنىك-يېنىك دەسسەپ چىقىپ كەتتى.

دەرسكە ئائىت قوشۇمچە ماتېرىياللاردىن نىمىنىدۇ بىر نەرسىنى ئىزدىنىۋاتقان ئوقۇتقۇچى هە دىگەندە كونۋېرتقا قارىمىدى. ئۇنىڭ كەڭ ياپىلاق ماڭلىيىدا يالتىراپ تۇرغان تەر تامچىلىرى بۇ ئىشقا ناهايىتى جىددى كىرىشىپ كەتكەنلىگىدىن دېرەك بېرەتتى. ئۇ ئاخىر، مەلۇم مەسىلىنى هەل قىلدى بولغاي، بېشىنى كوتىرىپ كونۋېرتقا كوز يۇگۇرتكەندە، ئۇنىڭ چىرايىدا كۇلۇمسىرەش پەيدا بولدى. ئۇ دەررۇلا كونۋېرت ئىچىدىن خەتنى ئالدى.

"قەدىرلىك ئۇستازىم، — دەپ باشلىناتتى خەت، — مېنىڭ خىزمەت ۋە ئۇگىنىش ئەهۋالىمنى بىلگىڭىز كېلەر. مەكتەپ

پارتىيه ياچېيكىسىنىڭ رەھبەرلىگى، كونا ئۇستازلار بىلەن دوستلارنىڭ ياردىمى ئارقىسىدا تىرىشىپ ئىشلەۋاتىمەن. لېكىن، نىمە ئۈچۈندۇر، دەرس ئۆتۈش، ئوقۇغۇچىلارنى ھەر جەھەتتىن ياخشى تەربىيلەش ۋە ئاممىا بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلىرىمدە ئۆزەمدە خېلى دەرىجىدە يېتىشسىزلىكلەرنىڭ بارلىغىنى ھىس قىلىمەن. بۇنداق چاغلاردا كوز ئالدىمغا سىزنىڭ ئوبرازىڭىز كېلىدۇ. قەدىرلىك ئۇستازىم! سىزدىن ئۆتۈنۈپ سورايمەنكى، قىممەتلىك ۋاقتىڭىزدىن-مەن ئۈچۈن ئازراق ئاجرىتىپ، مۇشۇ ھەقتىكى تەجرىبىڭىز بىلەن ئۇسۇلىڭىزنى يېزىپ ئەۋەتىپ بەرسىڭىز...“

ئوقۇتقۇچى خەتنى تۈتقىنىچە جىم تۇرۇپ قالدى ۋە خىيال سۈردى. كېيىن خەتنى ئاستا ئۈستەل ئۈستىگە قويدى-دە، تاماكا چېكىشكە باشلىدى.

شۇ تاپتا ئۇنىڭ مېڭىسىدە: ”بۇ خەتكە نىمە دەپ جاۋاپ بەرسەم بولار، مەندە نىممۇ تەجرىبە بولسۇن؟ ئۇ ئۆگىنىمەن دىسىلا، ئۆزى ئىشلەۋاتقان مەكتۈدە پارتىيە ياچېيكىسى، كونا، بىلىملىك ۋە تەجرىبىلىك ئۇستازلار بارغۇ؟!“ دىگەن خىياللار ھوكۇم سۈرەتتى.

تېخى ئۆتكەن يىلىلا جەمىيەت خىزمىتىگە چىققان بۇ شاگىرتىدىن ئالغان خەت بىلەن تەڭ ئۇنىڭ كوز ئالدىغا ئۆزى ئوقۇتۇۋاتقان ھازىرقى سىنىپى كەلدى. خۇددى شۇ سىنىپتا بۇ خەتنىڭ ئىگىسى باردەك، ئۇ ئوقۇتقۇچىنى كۈتۈپ ئولتۇرغاندەك سېزىلدى. ئۇ ئالدىدىكى ماتىرىياللارنى بىر چەتكە ئېلىپ قويۇپ،

پارتىيه ياچېيكىسىنىڭ ئىشخانىسىغا قاراپ ماڭغان ئىدى، ئۇنىڭ ئالدىغا خەنزۇ سىنىپىنىڭ بىر ئوقۇغۇچىسى ئۇچرىدى. ئۇنىڭ قولىدا كىتاپ بار ئىدى. ئوقۇتقۇچىنىڭ كوزى كىتاپقا چۈشۈشى بىلەن تەڭ، ئوقۇغۇچىنىڭ يېشەلمىگەن بىرەر سوئالى بارلىغىنى دىتى يەتتى-دە:

—ھە، نىمە گەپ؟—دەپ سورىدى.

—مەيەردە...—ئوقۇغۇچى سوزىنىڭ ئاخىرىنى دىمەيلا كىتاپنى ئېچىشقا باشلىدى، ئوقۇتقۇچى بولسا ئۇ ئېچىۋاتقان كىتاپنىڭ بەتلىرىگە قاراپ تۇراتتى. ئاخىر ئوقۇغۇچى ماتېماتىكا دەرسىدىن چۈشىنەلمىگەن بىر مەسىلىنى كورسەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار كارىدوردىكى ئېلېكتىر چىرىغىنىڭ يورۇغىدىلا مەسىلە يېشىشكە كىرىشىپ كەتتى. 10 مىنۇتلاردىن كېيىن ئوقۇغۇچى:

—رەھمەت سىزگە، رەھمەت،...—دىدى-دە، خۇددى يوقاتقان زورۇر بىر نەرسىنى تېپىۋالغان كىشىدەك خوشال بولۇپ يۈگرەپ كەتتى.

ئوقۇتقۇچى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بىر ئاز قاراپ تۇردى-دە، كېيىن كۈلۈمسىرەپ پارتىيە ياچېيكا ئىشخانىسىغا كىرىپ كەتتى.

* * *

—سالام!

—نسالام!...

ئوقۇتقۇچى ئوقۇغۇچىلار ياتىغىنىڭ 3-قەۋىتىگە چىققاندا كارىدوردا بىرقانچە ئوقۇغۇچى ئۇچرىدى. ئۇلار ھەممىسى

چەتتىرەك تۇرۇپ سالام بېرىشتى ۋە قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى.

ئۇ بىرىنچى ياتاققا كىرىپ قارىغىنىدا ھېچكىم يوق ئىدى. پاكىز، پوللىرى قىپ-قىزىل يۇيۇلغان، كارۋاتلار رەتلىك ئىدى. ئوقۇتقۇچى بۇ ياتاقتىن قانائەت ھاسىل قىلىپ خوشال قايتىپ چىقتى. ئىككىنچى ياتاققا كىرگەندە، بىر كارۋاتتىكى ئەدىيالنىڭ رەتلىك يېيىلمىغانلىقىنى كۆردى-دە، ئۇنى چىرايلىق قىلىپ تۈزەپ قويدى ۋە قاراپ تۇرغان ئوقۇغۇچىلارغا:

— بۇنى مۇئەللىم كىرىپ تۈزەپ قويدى دەپ يۈرمەڭلا يەنە، — دەپ كۈلۈمسىرىدى-دە، 3-ياتاققا كىرىپ كەتتى.

ياتاقنىڭ ئوتتۇرىسىغا قويۇلغان كىچىككىنە چىرايلىق ئۈستەلدە ئىككى ئوقۇغۇچى باش كۆتىرىشمەي نېمىلەرنىدۇ ئىشلەۋاتاتتى. ئۇلار ئىشقا شۇنچىلىك بېرىلىپ كەتكەن ئىدىكى، سىرتتىن كىمنىڭ كىرىپ، ئۆيدىن كىمنىڭ چىقىپ كېتىپ بارغانلىقى بىلەن كارى يوق ئىدى. شۇڭا ئۇلار ھازىر ئوقۇتقۇچىنىڭ كىرگەنلىكىنىمۇ تۇيمىدى.

ئوقۇتقۇچى ئۆزى بىلەن بىللە كىرگەن ئوقۇغۇچىلارغا "جىم!" دېگەن ئىشارەتنى قىلدى-دە، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدا ئۆرە تۇرۇپ، ئىشنىڭ نەتىجىسىنى كۈتتى، بىراق مەسىلە يېشىلمىدى. ئاخىر ئۇلار مۇنازىرىلىشىپ قېلىپ ئۈستەلدىن باش كۆتىرىشكەنلىرىدە ئوقۇتقۇچىسىنى كۆردى ۋە ئىككىسى تەڭلا مۇئەللىمگە ئورۇن كۆرسىتىپ ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى. ئۇلار ئىنتايىن خوشال بولدى.

— ھە، نېمە ئىشلەۋاتىسىلەر؟ — دېدى ئوقۇتقۇچى ھىلىراقتا ئۆزى كۆرۈپ ئۆتكەن مەسىلىنى كۆرمىگەنگە سېلىپ. بىر ئوقۇغۇچى مۇئەللىمگە ئىسسىق چاي قويدى.

— مۇشۇ بىر مەسىلە ئۈستىدە خېلى جىق ئىشلىدۇق، بىراق، زادىلا يېشەلمەيۋاتىمىز، — دېدى ئىككىنچى ئوقۇغۇچى، بىرىنچىسى بولسا:

— باياتىن بېرى خېلى مەسىلىلەرنى ھەل قىلدۇق، توغرا ئىشلەپتىمىز، بىراق، مۇشۇ بىر مەسىلە كۆپ ۋاقتىمىزنى ئېلىپ كەتتى، — دېدى.

ئوقۇغۇچىلارنىڭ تېخى ئۆتۈلمىگەن دەرسلەرنى ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىشكە بېرىلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن ئوقۇتقۇچى خوشال بولدى.

— قېنى، قانداق ئىشلىدىڭلار؟

ئوقۇغۇچىلار مۇئەللىمنىڭ ئالدىغا ئىشلىگەن قەغەز ۋە كىتاپلىرىنى يېيىپ قويدى. ئوقۇتقۇچى ھەممىسىنى بىر قېتىم كۆزدىن كەچۈردى ۋە:

— مانا، سىلەر خاتالىشىپ كېتىپ بارغان نۇقتا مۇشۇ، — دېدى، ئاندىن ئۆزى تەپسىلى ھالدا باشتىن سۆزلەپ بەردى. ئاخىر مەسىلە يېشىلدى. ياتاقنىڭ ئىچىنى كۈلكە قاپلىدى.

* * *

"دەرس ئۆتسە، مۇشۇنداق ئۆتسە..." ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا ئەنۋەر ئەپەندى ھەققىدە سۆز چىقسا مۇشۇنداق سۆزلەر قۇلاققا

كوپ كىرەتتى. تېخى ئەمدىلەتىن 22ـ23 ياشلارغا كىرگەن،
ئەينى ۋاقىتتىكى دىخان يىگىتى، ئىتتىپاق ئەزاسى ئوقۇتقۇچى
ئەنۋەر 57ـيىلىلا شىنجاڭ شۈيىۋەن فىزىمات پاكۇلتېتىنى
پۈتتۈردى ۋە شۇ يىلىلا شىنجاڭ سىفەن شۈيىۋەن فىزىمات
پاكۇلتېتىغا ئوقۇتقۇچى بولۇپ قالدى.

دەسلەپ بۇ ياش ئوقۇتقۇچىدا خىلىلا ئەندىشىلەر بولدى.
"مەنمۇ شۈيىۋەننى پۈتتۈردۈم، ئەمدى شۈيىۋەندە دەرس
بېرىمەن، ھە..." دەيتتى ئۇ ئۆز ئۆزىگە سوئال تەرىقىسىدە.
دەل شۇ ۋاقىتتا ئۇنىڭ ئېسىگە ئوقۇتقۇچىسىنىڭ: "پارتىيىگە
سويەن، ئاممىغا سويەن، پەننى سوي، شۇ ۋاقىتتىلا ھەممە
ئىشنى ھەل قىلغىلى بولىدۇ" دىگەن سۆزى يەتتى. ئۇنىڭ
چىرايىغا كۈلكە يۈگۈردى. ئۇ ھەقىقەتەن پارتىيىگە، خەلققە
سويەندى، پەننى سويدى، ئۇ كۈچ تاپتى، ئۇنىڭدىكى ئىتتىپاق
ئەزالىق بۇرچ ئۇنىڭ ئەندىشىسىنى يەڭدى. ئەمدى ئۇنىڭ
ئويلايدىغىنى، "قانداق قىلسام پارتىيىنىڭ كۈتكىنىدەك ئوقۇت-
قۇچى بولالايمەن، قانداق قىلسام ئوقۇغۇچىلارغا ياخشى تەربىيە
بېرەلەيمەن، قانداق قىلسام خەلق مېنىڭدىن رازى بولىدۇ"
دىگەنلەر بولۇپ قالدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ كونا ئۇستازلاردىن
ۋە شۇنداق ئۈگەندى. بۇنىڭ بىلەنلا قاراپ تۇرماستىن ئۆزلۈ-
كىدىن تىنماي ئىزدەندى، "ئاساسي مەسىلە ئۆزەمدە، مەن
دەرسىمنى پىشقەدەم ئۇستازلارغا ئوخشاش قىزىقارلىق ۋە

چۈشىنىشلىك قىلىپ ئۆتۈشۈم كېرەك. پەننى ھەقىقەتلەرنى ۋە
ئومۇمى ھەقىقەتلەرنى، ئۇلارنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى چۈشەندۈر-
مەي، پەننى سويۇش، بولۇپمۇ ئوقۇغۇچىلارغا پەننىڭ ۋەتىنى-
مىزنىڭ سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشتىكى رولى ھەققىدىكى ئىدىيىۋى
تەربىيىنى كۈچەيتمەي تۇرۇپ بۇ مەقسەتكە يەتكىلى بولمايدۇ.
ئۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزەممۇ سىياسى ماتېرىياللارنى كوپ كورۇشۇم،
ئۈگىنىشىم كېرەك، شۇنداقلا مەن ئۈچۈن خەنزۇچىنى ئۈگىنىش
ئىنتايىن مۇھىم..." دىگەن ئوي بىلەن ئۆزىگە يۇقۇرى تەلەپ
قويدى ۋە جان ـ دىل بىلەن بۇ ئىشقا بېرىلدى. نەتىجىدە،
ئۇزاق ئوتمەيلا بۇ ئىشنىڭ ئۈنۈمى كورۈلۈشكە باشلىدى.

پاكۇلتېت پارتىيە ياچېيكىسى ئەنۋەرنىڭ تىرىشچانلىغىنى
ھىساپقا ئېلىپ، ئالى ماتېماتىكا ئوتۇشنى بەلگىلىدى. بۇ دەرسنى
بولسا، ئوتكەن يىلى ئوقۇش پۈتتۈرۈپ، يەنە شۈيىۋەننىڭ
ئۆزىدە بىلىم ئاشۇرۇش ھىساۋىدا ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلارغا
ئوتۇشكە توغرا كېلەتتى. دەسلەپتە ئەنۋەر بىرئاز ئىككىلىنىپ
قالدى، خىجىللىق ۋە ئەندىشىدە بولدى. "مەن بۇ ئالى ماتېما-
تىكىنى تولۇق كورمىسەم، ئوقۇمىغان دەرسنى ئوقۇغۇچىلارغا
قانداق بېرىشكە بولىدۇ؟ ئۇنى دىگەنىدەك ئوتەلمەي قالسام،
ئوقۇغۇچىلارنىڭ ۋاقتى بىكارغا كەتمەمدۇ؟"

كافىدرا باشلىغى ۋە پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى لاۋسۇڭ
ئەنۋەرنىڭ بۇ ئەندىشىسىنى يېڭىشكە ياردەم بېرىپ مۇنداق
دىدى:

—سىزنىڭ ئۇ دەرسنى بېرىپ كېتىشىڭىزگە پارتىيە ئىشىنە-
دۇ، سىز ياش، تىرىشىپ ئۆگىنىڭ، بولۇپمۇ خەنزۇچىنى تولۇق
ئۆگىنىڭ، پەننىڭ ئىشىكىنى قىيا ئېچىش ئالدىدا تۇرىسىز،
قورقماڭ، ئېچىپ كىرىڭ، شۇ ۋاقىتتىلا ھەممە ئىشىڭىز ئوڭۇش-
لۇق ۋە غەلىبىلىك بولىدۇ. سىزگە پارتىيە ياچېيكىسى دائىم
ياردەمدە، پېشقەدەم ئۇستازلىرىڭىز ياردەمدە!...»
ئەنۋەرنىڭ چىرايى گۈلدەك ئېچىلىپ كەتتى.
—بولدى، بېرەي،—دېدى ئۇ ئاخىرى كۈلۈپ تۇرۇپ.

* * *

كافىدرا باشلىقى لاۋسۇڭ، پېشقەدەم ئوقۇتقۇچى جامالدىن
ئەنۋەرنى ئۆزلىرىنىڭ ئەڭ يېقىن دوستى قىلىشىۋالدى. بىرسى
خەنزۇچىدىن ياردەم قىلسا، بىرسى كەسپىي جەھەتتىن ياردەم-
لەشتى.

1959 — 1960 - يىللىق ئوقۇشنىڭ دەسلىۋىدىلا خەنزۇچىدىن
ھېچنىمە بىلمەيدىغان ئەنۋەر ھازىر كەسپكە دائىر ماتېرىياللار-
دىن پايدىلىنالايدىغان بولۇپ قالدى. ئەنۋەر شۇنچىلىك بېرىل-
لىپ كەتتىكى، ھەر بىر ئۆگەنگىنى ئۇنىڭ ئۈچۈن چوڭ يېڭى-
لىق بولۇپ تۇيۇلدى.
مانا ئەنۋەر بولۇمدە يالغۇز ئولتۇرۇپ ئىشلىگىلى ئىككى
سائەتچە بولدى. باشقا ئوقۇتقۇچىلارنىڭ كۆپى ئوقۇغۇچىلارنىڭ
كەچكى مۇزاكىرىسى ئاياقلىشىشى بىلەنلا كېتىپ قېلىشتى.
ئاز ساندىكىلىرى بولسا، كەچ سائەت 10 لەرگىچە ئىشلەپ

قايتىشتى. لېكىن ئەنۋەر سائەتنىڭ 12 بولۇشى بىلەن كار...
يوق، ئالدىدىكى خەنزۇچە كىتابلاردىن نىملەرنىدۇ كوچۇر...
مەكتە.
جىمجىت كارىدۇردا كىملەرنىڭدۇ ئاياق تاۋۇشلىرى...
ئاڭلاندى. سەل ئۆتمەيلا كافىدرا باشلىقى لاۋسۇڭ ۋە جامال...
دىن ئەپەندىلەر ئەنۋەر بار بولۇمگە كىرىپ كېلىشتى.
ئۇلار كافىدرا پىلانلىرى ۋە باشقا مەسىلىلەرنى مۇزاكىر...
قىلىشىپ، كېچىكىپرەك بولۇملىرىدىن چىقىشقاندا، ئوقۇتقۇچىلا...
بولۇمنىڭ چىرىغىنىڭ ئۆچمىگەنلىكىنى كورگەن ۋە ئوقۇتقۇچى...
لار بار ئوخشايدۇ، بولمىسا نىمىشقا چىراقنى ئۆچۈرۈۋېتىس...
كېتىشمەيدۇ دىگەن خىيال بىلەن كىرىشكەن ئىدى، بولۇمد...
يالغۇز ئولتۇرغان ئەنۋەر ئۇلارنى كۈلۈمسىرەپ ئورنىدىن تۇرۇپ...
كۈتىۋالدى.
—نىمە قىلىۋاتىسىز؟،—دېدى كافىدرا باشلىقى ۋە يېقى...
كەلدى، ئەنۋەرنىڭ ئۈستىلىدە خەنزۇچە ئالى ئالگېبرا ۋ...
باشقا تىللاردىكى ئالگېبرا كىتابلىرى، خەنزۇچە لۇغەتلەر...
يېڭىدىن ئىشلەۋاتقان كونسپېك دەپتەرلىرى ۋە بىرقانچە س...
ياسى-ئىدىيىۋى تەلىم-تەربىيە قوللانمىسى تۇراتتى.
بۇلارنىڭ كىرگىنىگە ئەنۋەر بەك خوشال بولدى. ئۇ دەررۇلا...
تاپالماي تۇرغان بىر قاتار مەسىلىلەرنى سورىدى. قايتىشق...
جابدۇنۇپ مېڭىشقان بۇ ئىككى يولداش قولتۇقلىرىدىكى ماتېرى...
ياللارنى ئۈستەلگە قويدى-دە، ئوقۇتقۇچىنىڭ ئەتىكى دەرسى...

ئۈچۈن تەييارلىماقچى بولغان كونسپېكتىگە ئېڭىشتى. ئۇلار جىددى ئىشقا كىرىشىپ كېتىشتى.

* * *

— رەھبەرلىكنىڭ رىغبەتلەندۇرۇشى، قوللىشى، ئۇستازلارنىڭ ماڭا ئايرىمچە كۆڭۈل بۆلۈشى، بولۇپمۇ خەنزۇچە ئۆگىنىش مېنىڭدە مەلۇم بۇرۇلۇش-يۈكسىلىش پەيدا قىلدى. بىراق يەنىلا بەزىبىر مەسىلىلەرنىڭ بارلىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلىۋاتىمەن، مۇھىمى، ياشلارنى رىغبەتلەندۇرۇش، ئۇلارغا ھەر جەھەتتىن ياردەم بېرىش...

ئۇ مانا شۇ سۆزلەردىن كېيىن، ھەممىشەم دىگۇدەك ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممە پائالىيەتلىرىدە بىللە بولدى ۋە ھەر خىل ئىدىيىۋى ئەھۋاللار، ئىستىل مەسىلىلىرى، كىمنىڭ نىمىگە قىزىقىدىغانلىقى، ھەرقايسىسىنىڭ ئەمگەك كۆزقارىشى ۋە قابىلىيىتىنى ئەتراپلىق، ياخشى ئىگەللىۋالدى.

— زادى ئاساسى سەۋەپ نىمە؟ — دەپ سورىدى ئۇ ئوقۇشتىن سوۋۇپ قالغان، ئوقۇشتا ناچارراق بىر ئوقۇغۇچىسى بىلەن سۆھبەتلىشىپ ئولتۇرۇپ. بۇ سۆھبەتتە ئۇ ھېلىقى ئوقۇغۇچىسىنىڭ سەممىيەتلىكىنى سىنىماقچى ئىدى. ھە دىگەندە ئوقۇغۇچى:

— ئوقۇشتىن زېرىكىپ قالدىم، ئاتا-ئانامنى كۆرگۈم كەلدى، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىنىڭ قانداق ئىكەنلىكىدىن ئەندىشە قىلىمەن، دىگەنگە ئوخشاش جىڭغا ئولتۇرمايدىغان سەۋەپلەرنى كۆرسەتتى.

— خوپ، — دىدى پۈتۈن ئەھۋالنى بۇرۇنلا ئىگەللەپ بولغان

ئەنۋەر، — سىزنىڭ بۇ سەۋەپلىرىڭىز مېنىڭچە سەۋەپ ئەمەس، سىز ئالدى بىلەن نىمە ئۈچۈن ئوقۇيمەن، كىم ئۈچۈن ئوقۇيمەن دىگەننى ياخشى چۈشەنسىڭىزلا بۇ مەسىلىلەر ئۆزلۈكىدىن ھەل بولىدۇ. شۇ ۋاقىتتا ئوقۇشتىن زېرىكمەيسىز. — ئاندىن ئاتا-ئانىسىدىن خەت كېلىدىغان-كەلمەيدىغانلىقىنى سورۇشتۇردى.

— خەت كېلىپ تۇرىدۇ، — دەپ جاۋاپ بەردى ئوقۇغۇچى.

— ھە، خەتتە نىمە دەپتۇ؟

ئوقۇغۇچى جاۋاپ بېرەلمەي قالدى، بىراق كۈلدى.

— ئاتا-ئانىڭىز گۈڭشېدىغۇ؟

— ھەئە.

— ئەمىسە، مېنىڭچە، ئاتا-ئانىڭىز ھەققىدە ئارتۇقچە ئويلاشنىڭ، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىنىڭ قانداقلىقىنى خىيال قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق. ئەسىرلەر بويى بەختىيار ئۆتۈشنى ئارزۇ قىلىپ كەلگەن دىخانلار بۈگۈن پارتىيە رەھبەرلىكىدىلا ئۆز بەختلىرىنى تاپتى. ئۇلار ھازىر ھېچنىمىگە مۇھتاج ئەمەس، ئۇلارنىڭ نىشانى تېزرەك سوتسىيالىستىك ۋە كوممۇنىستىك جەمىيەت قۇرۇش...

شۇ گەپ بىلەن تەڭ ئوقۇغۇچىنىڭ كۆز ئالدىدىن تېخى يېقىندىلا ئانىسىدىن تاپشۇرۇۋالغان خەتتىكى مۇنۇ سۆزلەر بىرلەپ ئۆتتى: "...جېنىم بالام! بىزدىن قىلچە ئەنسىرىمە، تېنىمىز ساق، تۇرمۇشىمىز ياخشى. ئۈكىلىرىڭ ئوقۇۋاتىدۇ، داداڭ ئىككىمىز ئەمگەك قىلىۋاتىمىز. داداڭ گۇرۇپپا باشلىقى. ھازىر گۈڭشېمىزدا دىخانچىلىق قىلىش بىلەنلا قالماي، بىز ئۆمرىمىزدە

كۆرمىگەن زاۋۇتلارنىمۇ كۆردۇق. ئۆيلىرىمىزدە ھېلىقى قارا چىراقنىڭ ئورنىنى ئېلېكتىر چىراق ئالدى. ئەمدى يەنە باشقا زاۋۇتلارنى كۆرىمىز دەۋاتىدۇ. مانا شۇلارغا ساڭا ئوخشاش ئوقۇغان ئادەملەر كېرەك ئىكەن، شۇنىڭ ئۈچۈن پارتىيە ۋە ئوقۇتقۇچىلىرىڭنىڭ سۆزىنى ياخشى ئاڭلاپ ئوبدان ئوقۇغىن. ھەي، بالام، مەن ئاناڭنىڭ قېرىپ قالغانلىقى، بولمىسا مەنمۇ ساڭا ئوخشاش ئوقار ئىدىم...»

ئوقۇتقۇچى ئوقۇغۇچىسى بىلەن خېلى سوھبەتلەشتى، ئاخىرى ئوقۇغۇچى ئوقۇتقۇچىسىنىڭ ئالدىدىن كۈلۈپ قايتىپ چىقتى.

ئوقۇتقۇچى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممە تەرەپلىرىگە ئېرىنمەي-زېرىكمەي دىققەت قىلدى ۋە ئىنچىكە خىزمەت ئىشلىدى. ئۇ ئالدى بىلەن سىياسىي-ئىدىيىۋى خىزمەتلەرنى ئايرىمچە كۈچ چىقىرىش بىلەن ئىشلەپ، بۇ جەرياندا سىنىپتىكى ئىتتىپاق ئەزالىرىنىڭ رولىنى جارى قىلدۇردى. شۇنىڭ بىلەن ئوقۇغۇچىلار ئۆزلۈكىدىن مەسىلىلەر ھەققىدە پىكىر يۈرگۈزەلەيدىغان، ئەركىن سۆزلىشەلەيدىغان بولدى. بولۇپمۇ سىياسىي-ئىدىيىۋى جەھەتتە ۋە كەسپىي جەھەتتە ئۆز ئارا ياردەم قىلىش قانات يېيىپ كەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ 33 ئوقۇغۇچىسىدىن بىرىنچى مەۋسۇملۇك ئىمتىھاندىلا 19 بالا ئەلاچى، 13 بالا ياخشى، پەقەت بىرلا بالا ئوتتۇرا بولغان بولسا، 2-مەۋسۇمدىكى ئىمتىھاندا 26 بالا ئەلاچى بولدى.

ئوقۇتقۇچى ئوقۇغۇچىلاردىكى بۇ يۈكسىلىشكە ماسلىشىپ

ئۇلارنىڭ مۇزاكىرىلىرىگە قاتنىشىپ، ھەل قىلالمىغان مەسىلەلەرنى ۋاقتىدا، ئىزچىل ھالدا ھەل قىلىپ بەردى.

— ماتېماتىكا، — دېدى ئۇ سىنىپ بويىچە ئېلىپ بېرىلىۋاتقان بىر سوھبەتتە، — باشقا پەنلەرنىڭ ئاساسى ۋە ئۇلارنى ئۆگىنىشنىڭ قورالى، شۇنداقلا ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشتا زورۇر پەن، بۇ پەندىكى ئاساسىي بىلىملەر ئوقۇغۇچىلارنى بىلىملەردىن پايدىلىنالايدىغان ئىقتىدار ۋە ماھارەت بىلەن قوراللاندۇرىدۇ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەنتىقى تەپەككۇر قىلىش ۋە ئوبيېكتىپ دۇنيانى تەسەۋۋۇر قىلىش قابىلىيىتىنى ئۇستۇرىدۇ. ئاندىن ئۇ ماتېماتىكىنى قانداق ئوقۇش ۋە ئۇنى ئوقۇشنىڭ ئەھمىيىتى-ماھىيىتىنى قىسقىچە تونۇشتۇردى. ئەڭ ئاخىردا بۇ پەننىڭ سوتسىيالىستىك جەمئىيىتىمىزدە ئويناۋاتقان رولىنى تۆۋەندىكىدەك ناھايىتىمۇ ئاددىي ۋە ئېنىق قىلىپ سۆزلەپ بەردى:

— ئادەملەر بىلىمىنىڭ بىر تارمىقى بولغان ماتېماتىكىمۇ ئادەملەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش پائالىيىتىگە باغلىق. بىز ماتېماتىكا تارىخىدىن قارىساقمۇ، كىشىلەرگە دەسلەپتە دېڭىزلاردا سەپەر قىلىش، كان قېزىش، قانال قېزىشقا ئوخشاش ئىشلاردا ھەر خىل تېخنىكىلارنى ئۆگىنىشكە توغرا كەلدى. بۇلارنىڭ ھەركەت قانۇنلىرىنى ماتېماتىكىدا ئىپادىلەشكە ئېھتىياج تۇغۇلدى. ماتېماتىكا يەنە ئۆز نۆۋىتىدە نۇرغۇن ساھەلەردە ئىشلىتىلىدۇ. رىيال دۇنيانىڭ ھەممە ساھەلىرىدە سانلار مۇناسىۋەتلىرى بار. شۇڭا ماتېماتىكا ئىشلىتىلىدىغان ساھەلەر ناھايىتى كەڭ. مەسىلەن،

تەبىي پەنلەردىكى تەتقىقات ئىشلىرىدا، قۇرۇلۇش تېخنىكىسى ساھەلىرىدە، خەلق ئىگىلىگىدە، كۈندىلىك تۇرمۇشتا ۋە نۇرغۇن باشقا ساھەلەردە ھەل قىلىشقا تېگىشلىك بولغان نۇرغۇن ماتېماتىكا مەسىلىلىرى بار. مەملىكىتىمىزنىڭ ماتېماتىكا خادىملىرى ئەمىلىيەت جەريانىدا بەزى مەسىلىلەرنى ھەل قىلىپمۇ بەردى.

ئۇ بۇنىڭدىن تاشقىرى ماتېماتىكىنىڭ باشقا پەنلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلىرى، دۆلىتىمىزدە ماتېماتىكىنىڭ تەرەققىيات تارىخى، پەندىكى بۇرژۇئاچە قاراش مەسىلىلىرى، بولۇپمۇ ماتېماتىكا پەنلىرىدە ئىدىيىۋى تەربىيە بەرگىلى بولمايدۇ، دېگەن خاتا قاراشلار ئۈستىدە بىرقانچە قېتىم سىياسى-ئىدىيىۋى دوكلاتلار، ئىلمىي سۆھبەتلەر ئېلىپ باردى. نەتىجىدە سىنىپتىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىدىيىۋى ھالىتىدە يېڭىلىقلار بولدى، پەنگە بولغان قىزغىنلىقى ئاشتى؛ ھەم قىزىللىشىش، ھەم مۇتەخەسسىسلىشىش تەرەپكە قاراپ ئىلگىرىلىدى، شۇنداق قىلىپ، سىنىپتىكى 5 مىللەتتىن تەركىپ تاپقان ئوقۇغۇچىلار كوللېكتىۋى قىزىل بايراققا ئىگە بولدى.

* * *

شۇيىۋەندىكى بىرىنچى قېتىملىق قەھرىمانلار ئۇچرىشىش يىغىنىنىڭ 3-كۈنى ئەنۋەر فىزىمات پاكۇلتېتىدىن يېتىشىپ چىققان قەھرىمانلارنىڭ بىرى بولۇش سۈپىتى بىلەن ئالدىنقى قاتاردا ئولتۇرىدۇ.

— مەجلىس كۈن تەرتىۋى بويىچە، ئاپتونوم رايونلۇق

بىرىنچى قېتىملىق مەدەنىيەت-مائارىپ ساھەسىدىكى قەھرىمانلارنىڭ ئۇچرىشىش يىغىنىغا سايلانغان ۋەكىللەرنىڭ ئىسىملىگى ئېلان قىلىنىدۇ، — دېگەن سۆز مەجلىس رەئىسىنىڭ ئاغزىدىن چىقىشى بىلەنلا زال جىمجىتلىققا چۆكتى. ھەممىنىڭ دىققىتى رەئىستە. ئۇ بىرىنچى بولۇپ: "فىزىمات پاكۇلتېت ئوقۇتقۇچىسى — ئەنۋەر تالىپ" دېگەندە، مەن دەررۇلا ئەنۋەرگە قارىدىم. ئۇ قاتتىق ھاياجانلانغان بولۇشى كېرەك، قىپ-قىزىل قىزىرىپ كېتىپتۇ، شۇ تاپتا ئۇنىڭ يۈزىدىكى قىزىللىقنى توق ئېچىلغان قىزىلگۈلگە ئوخشىتىشقا بولاتتى.

— يولداش ئەنۋەر، نېمە بولدىڭىز؟ — دېدى يېنىدا ئولتۇرغان ياش مۇئەللىم ھاياجان بىلەن.

مەنمۇ ئۇنىڭ سۆزلىشىنى كۈتۈپ تۇراتتىم، ئۇ بېشىنى سەل كۆتەردى، ئەمدى قارىغىنىمدا ئۇنىڭ چاقناپ تۇرغان كۆزىنىڭ چاناقلىرىدا مەرۋايىتتەك پاقىراپ تۇرغان ياش تامچىلىرىنى كۆردۈم.

— مەن، — دېدى ئەنۋەر، — ھېچ ئىش قىلالمىدىم، قىلغان ئىشىم ناھايىتى ئاز ۋە قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلار، مېنىڭ ۋەزىپەم. مەن پارتىيىدىن، خەلقتىن مىننەتدارمەن، مېنى پارتىيە ئۆستۈردى، مەن يەنە سۆيۈملۈك ئۇستازلىرىمدىن مىننەتدارمەن، خەنزۇ ئاكىلارنىڭ ياردىمىدىن مىننەتدارمەن. بۇ شان-شەرەپ پارتىيىگە، ئۇستازلىرىمغا مەنسۇپ.

1960-يىل 5-ئاي، ئۈرۈمچى.

پەخىرلىك كىشى

قاراڭغۇ كېچە، غەربتىن چىققان شامال ئەمدى ئىتتىكلىدى. شامال ئۆزى بىلەن ئېلىپ كەلگەن يامغۇر دانچىلىرىنى كىشىنىڭ يۈزىگە ئەندىكتۈرۈپ ـ ئەندىكتۈرۈپ ئۇرماقتا ئىدى. ھاۋانىڭ ئەلپازىغا قارىغاندا، يامغۇرنىڭ تېخى بارغانسېرى ئىتتىكلىشى مۇمكىن ئىدى.

ــ خەير، خەير، سالامەت بولۇڭلار! ياخشى چۈش كۆرۈڭلار. ھە، ئىنىم قۇربان، ھىلىقىنى ئۇنتۇماڭ. پازىل، سىز شۇجىغا ئېلىپ چىققىدىغان دورىڭىزنى ـ ھە!...ــ ۋېلەم ئاكا ھەمراللىرى بىلەن يەنە نىملەرنىدۇ دېيىشىپ خوشلاشتى ـ دە، ئېتىنى دېۋەتىپ قامچىلىدى.

ــ ھە، جانىۋار! ــ ئۇ ئىگەرنىڭ قېشىغا قوسىغىنى ئارتىپ، ئالغا ئىڭىشتى ۋە ئېتىنىڭ تىزگىنىنى قويىۋەتتى. ئاتمۇ بۇنى بىلگەندەك شامال ۋە يامغۇرغا قارشى ئۆزىنى ئاتتى.

بۇ گۈگىشې بىرقانچە كىچىك خوشنا يېزىدىن (بۇرۇنقى بىرقانچە ئالى كوپىراتىپتىن) تەركىپ تاپقان بولۇپ، A يېزىسىدىن بىرقانچە دېخان ـــ ئىشلەپچىقىرىش ھەيئەتلىرى، كەمبەغەل

دېخانلار ۋەكىللىرى ۋە دۈيجاڭلار گۈڭشېغا مەجلىسكە بارغان ئىدى.

مەجلىستە يازلىق پەرۋىش ـــ ئوتاق، سۇغۇرۇش، ئوغۇتلاش ۋە كۈزلۈك يىغىم ـ تېرىمغا دائىر بىر قاتار مۇھىم مەسىلىلەر قارالدى ھەم كونكرېت چارە ـ تەدبىرلەر ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ، مەجلىس بەك ئۇتۇقلۇق ئاخىرلاشتى. 40 ياشلار چامىسىدىكى كەڭ غوللۇق، توم بىلەكلىك، قاپ ـ قارا قايرىم بۇرۇتى بىلەن تۇم قارا قېشى خۇددى قىپ ـ قىزىل ئالمىدەك قان تېمىپ تۇرغان ھوسنىگە ياراشقان ۋېلەم ئاكىمۇ ئەنە شۇ يىغىنغا بېرىپ قايتقان ئىدى.

كەچ سائەت 10 ـ 11 لەر مەزگىلى. ۋېلەم ئاكىنىڭ ئۆيى يېزىنىڭ سىرتىدىراق بىر جاڭزىدا (بۇرۇن بىر پومىششىكنىڭ ئىدى) بولۇپ، ئۇ يەردە ئىشلەپچىقىرىش دۈيى پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى ھاكىمجان ۋە يەنە 2 دېخان بىلەن خوشنا ئولتۇرۇشاتتى. يېزا بىلەن بۇ يەرنىڭ ئارىلىقى خېلى بار ئىدى. ۋېلەم ئاكا بەزىدە ئېتىز ئارىلىقىدىكى چوڭ يول بىلەن، بەزىدە چوڭ يولدىن چىقىپ، ئوت ـ چۆپ قاپلاپ كەتكەن چىغىر يول بىلەن ئېتىنى يورۇتۇپ كېتىپ باراتتى. ئەلۋەتتە قاراڭغۇ كېچىدە، بارغانسېرى قويۇقراق چۈشۈۋاتقان يامغۇردا بىر نەرسىنى بايقاش تەس، بۇ يولدا تولا مېڭىپ كونۇپ كەتكەن تورۇق قاشقا ئۆزى تىزگىن سېرىپ، قەدەملىرىنى دادىل تاشلاپ كېتىپ باراتتى. ۋېلەم ئاكا بولسا بېشىنى ئېڭىشتۈرۈپ، يامغۇر-

دىن مۇداپىئەلىنىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى.
ئات چىغىر يولدىن چوڭ يولغا چۈشتى. بىرئاز ماڭغاندىن
كېيىن يەنە چىغىر يولغا چىقتى. ئىشقىلىپ بىر ئۇ يولدا، بىر
بۇ يولدا ماڭدى. مانا ئۆيگىمۇ ئاز قالدى. نەق شۇ چاغدا ئاتـ
نىڭ قەدىمى بىردىنلا ئاستىلىدى.
دۈينىڭ بۇ يىلقى كۆزلۈك بۇغدىيى ۋېلەم ئاكا ئولتۇرغان
شۇ جاڭزىنىڭ ئۇپچۇرىسىدە بولۇپ، بۇنىڭدىن بىرقانچە كۈن
بۇرۇنلا بۇ بۇغدايغا 2 ـ قېتىم سۇ تۇتۇش باشلانغان ئىدى. ۋېلەم
ئاكا مەجلىسكە ماڭغاندىمۇ، كۈنگە 100 ـ 150 مو يەرنى سۇغۇ-
رۇشنى كوتىرە ئالغان بىر بولۇم كىشىلەر سۇنى ياخشى باشقۇرۇپ،
خۇددى ئۇركەشلەپ ئېقىۋاتقان شوخ سۇدەك خوشال ۋە كوتىـ
رەڭگۈ هالدا ناخشىنى چاڭ كەلتۇرۇپ سۇ تۇتۇۋاتاتتى. مۇنداق
قارىماققا بىر تامچە سۇمۇ ئىسراپ بولمىغاندەك، ئەزالارمۇ
ئۇنىڭغا ئايرىمچە كوڭۇل بولگەندەك ئىدى. بۇ ئەھۋالغا خوش
بولغان ھەممە دىخانلار سۇچىلاردىن رازى بولۇپ، "بارىكاللا"
دېيىشەتتى. ۋېلەم ئاكىمۇ خۇددى شۇنداق رازى ۋە مەمنۇن
ئىدى. تېخى ئايرىملىرى بىلەن بىرەر تالدىن تاماكىمۇ چېكە-
شىپ، نىملەرنىدۇ دېيىشىپ، كۈلۈشۈپ مەجلىسكە كەتكەن
ئىدى.
مانا ھازىر كەچ، قاراڭغۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە يامغۇرنىڭ يېغى-
شىنى قاراڭ! باياتىن ئاتنىڭ تۇياقلىرى يول ئۇستىدىكى ئوس-
كىلەڭ ئوت ـ چوپكە، يەر ئۇستىنى ئەمدىلا شاتىراغدىغان پاتقاققا

ئۇرۇلغان بولسا، ئەمدىلىكتە ئاتنىڭ مېڭىشى بىردىنلا ئاستىلىدى،
ئات شالداقلىتىپ سۇ كېچىشكە باشلىدى.
ۋېلەم ئاكىنىڭ شۇنچە ئالدىراش كېتىپ بارغانلىغىغا قارىماي،
مەجلىس روھى، ئەتىكى ئىشلار ھەققىدە ئويلاپ كېلىۋاتقان
ئوي ـ خىياللىرى بىردىن يوقالدى ـ دە، بىر نەرسە يۇرىگىنى
مۇجۇغاندەك بولدى. ئۇ ئوز خىيالىدا گوڭشې پارتكومىنىڭ
مەسئۇلىنىڭ "ھەممە ئىشنى ئىشنىپ ياشلارغىلا تاشلاپ قويۇشقا
بولمايدۇ. ئەلۋەتتە، بىز كوممۇنىستلار، ئاكتىپلار ھەرقانداق
شارائىتتا ئۇنى كۆزىتىپ تۇرۇشىمىز زورۇر. دىخانچىلىق ئىشى
ئويۇن ئەمەسلىگىنى بىلىمىز..." دىگەن سوزلىرىنى تەكرارلاۋا-
تاتتى.
ـــ بۇ نىمە سۇ؟ ـــ ئۇ ھەيران بولدى، ئۇنىڭ گەۋدىسىنى
گويا بىر تۇگمەن تېشى بېسىۋالغاندەك بولدى. ئۇ ئېڭىشىپ
سەپ سالدى. ئات قانداقتۇ بىر چوڭقۇر كېچىكنى كەچكەندەك،
تىزىنىڭ يۇقۇرىسىغىچە سۇ كېچىپ كېتىۋاتاتتى. مەسىلە ئېنىق-
لاندى.
"نىمە قىلىش كېرەك؟!" ئۇنىڭ مېڭىسىدە كەسكىن كۆرەش
باشلاندى، ئۇ بۇ ھالدا يامغۇرنىڭ قاتتىق يېغىۋاتقانلىغىنىمۇ،
ئۆيگە ئالدىراۋاتقانلىغىنىمۇ ئۇنتۇدى. ئۇنىڭ ئالدىدا بىر مۇھىم
مەسىلە، يېڭى مەسىلە تۇراتتى. ئۇ ئۇزەڭگىنى دەسسەپ ئورە
تۇردى ـ دە، بويۇنلىرىنى سوزۇپ تۇرۇپ ۋاقىرىدى:
ـــ ئابدۇللام! ھەي ـــ ئابدۇللام...!

ئۇ خېلى ۋاقىراپ باقتى، ئەمما بۇ قاراڭغۇ، يامغۇرلۇق كېچىدە ھېچقانداق جاۋاپ-ئاۋاز ئاڭلانمىدى. پەقەت يامغۇرنىڭ شاقىراپ ياققان تاۋۇشىلا ئاڭلىناتتى.

خېلىدىن بېرى گۈكىرەپ ئېقىۋاتقان بىر ئېرىق سۇ يەتتە مو كەلگۈدەك بۇ ئېتىزغا چۈشۈپ، چوڭ يول تەرەپتىكى قىرنى بۇزۇپ يولغا چىقىپ كېتىپ باراتتى. "نېمە قىلىش كېرەك؟ سۇ تۇتقۇچىلار نەگە كەتتى؟ ياكى يامغۇردىن قېچىپ ئۆيىگە كەتتىمۇ؟ ياق، ئۇنداق قىلىشى مۇمكىن ئەمەس...".

ۋېلەم ئاكا يەنە بىرقانچە قېتىم ۋاقىراپ باقتى، بىراق ئاۋالقىدەكلا جاۋاپسىز قالدى. ۋاقىت ئۆتمەكتە، يامغۇر بارغانسېرى ئىتتىكلىمەكتە ئىدى. ۋېلەم ئاكا ئاتتىن چۈشتى. سۇ ئېقىۋاتقان يەرنى قول بىلەن توسىماقچى بولدى. بىراق بىردىنلا يالتايدى. چۈنكى ئۇنىڭ زادىلا مۇمكىن ئەمەسلىكىگە كوزى يەتتى. يۇمشاق توپا بىلەن تۇرغۇزۇلغان بۇ قىرنى ئاستىدىن يامغۇر بوشىتىپ، ئۆزلىرى بىلەن بىللىلا ئېقىتىپ ئېلىپ كېتىپ باراتتى.

ۋېلەم ئاكا ئېتىغا مىندى-دە، ئېرىق ياقىلاپ ئۆيىگە قاراپ چاپتى. يامغۇر قېرىشقاندەك ئۇنىڭ باش-كوزىگە خۇددى قامچىنىڭ داسوزىسىدەك تارسىلداپ تەگمەكتە ئىدى.

* * *

زىۋەرەم ھەدە كىچىك ئوغلى ئادىلنى ئاران ئۇخلاتتى، ئەمما 6 ياشلىق قىزى پاتەم زادىلا ئۇخلىمىدى، ئۇ ئورنىدا

يېتىپ ئۇخلىماقتا يوق، ئانىسىنىڭ كەينىدىن كېلىپ دەرىزىدىن سىرتقا قارىماقتا ئىدى. گۈكىرىگەن شامال، شاقىرىغان يامغۇر ئۇنىڭ ئۇيقۇسىنى قاچۇردىمۇ ياكى باشقا سەۋەپتىنمۇ، ئۇيقۇ ئۇنىڭ خىيالىدىمۇ يوق ئىدى.

— ئاپا، دادام يامغۇردا قانداق كېلىدۇ؟ — ئانىسىدىن سورىدى پاتەم.

— ياق كەلمەيدۇ قىزىم، دادىڭىز يېزىدا، چوڭ دادىڭىزنىڭ ئۆيىدە قونۇپ، ئەتە كېلىدۇ. جۈرۈڭ، ئۇخلاڭ، مەنمۇ ئۇخلايمەن، — زىۋەرەم يولدىشىنىڭ كېلىشىنى بىلسىمۇ، قىزى پاتەمنى ئۇخلىتىش ئۈچۈن ئەتەي يالغان سوزلىدى.

— ياق، ياق، كېلىدۇ، كېلىدۇ، — قىز غولىنى چايقىدى، — دادام يامغۇردىن قورقمايدۇ.

زىۋەرەم ئۇنى دەپ، بۇنى دەپ قىزىنى ئورنىغا ئېلىپ كەلدى. بىراق قىز ئۆز ئورنىدا ياتماي دادىسىغا سېلىپ قويغان ئورۇندا ئېغىناپ-يۇمۇلاپ، دادىسىنىڭ كېلىشىنى توت كوزى بىلەن كۈتۈپ ئويغاق ياتاتتى. قىز دادىسىغا شۇنچىلىك ئامراق ئىدىكى، دادىسىنى بىردەم كورمىسە چىدىيالمايتتى. كېچىسى يېنىدا ياتمىسا ئۇيقۇسىمۇ كەلمەيتتى. بالىجان ۋېلەم ئاكىمۇ قىزىغا شۇنچىلىك كويەتتى. چۈنكى بىرقانچە بالىسى بۇرۇن ئولۇپ كەتكەن بولۇپ، كېيىنكى ۋاقىتتا مۇشۇ قىزى تۇرۇپ قالغان ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ قىز چوڭ بولسىمۇ، ئائىلىنىڭ ئەركىسى، نازلىغى ۋە ۋېلەم ئاكىنىڭ جان جىگىرى

ئىدى.

ۋىلەم ئاكا قوراغا كىرىپلا ئېتىنىڭ تىزگىنىنى تارتتى. ئاتنى ئېغىلنىڭ غورۇسىغىلا باغلىدى ۋە خوشنا ئۆيلەرگە قاراپ قويدى، ھەممىنىڭ چىرىغى ئۆچكەنلىكتىن ئۆز ئۆيىگە ماڭدى. ئۇنىڭ كەلگەنلىكىنى سىرتتىكى شاۋ-شۇۋ بىلەن زىۋەرەم ھەدە ئاڭلىمىغان ئىدى. بىردىنلا ئىشىك قېقىلدى ۋە تونۇش يوتەل ئاۋازى چىقتى.

—ۋىيەي-كەلدى، كەلدى،—زىۋەرەم ئىرغىپ ئورنىدىن تۇردى-دە، ئىشىكنى ئاچتى.

—دادا!،—پاتەم يۇگۇرگىنىچە سۇپىنىڭ گىرۋىكىگە كەلدى-دە، دادىسىغا ئىككى قولىنى سۇندى، بىراق ۋىلەم ئاكا قىزىنى قولىغا ئالمىدى، ئۇنىڭ باش-كوزىدىن سۇ ئېقىپ تۇراتتى. بېشىدىكى دىخان مالخىيىنى ئېلىپ، ئۇنىڭدىكى سۇنى سىلكىپ-سىلكىۋەتتى ۋە ئېگىشىپ تۇرۇپ قىزىنىڭ پىشانىسىدىنلا بىرقانچىنى سويدى.

—يېتىڭ قىزىم، يېتىڭ، مانا مەن ھازىر ياتىمەن.

ئۇ يولدىشىغا قاراپ:

—ھىلىقى چوڭ تاغار نەدە؟ ئېلىپ بەرگىنە،—دىدى ۋە ئۇزى نىمىنىدۇ ئىزلەپ دالان ئۆيگە ماڭدى.

—ھە، يەنە نىمە ئىش؟ —زىۋەرەم ھاڭ-تاڭ بولۇپ سورىدى.

—ئېتىزغا بارىمەن، سۇ تۇتۇۋاتقانلار يوق، سىز يولىغا ئېقە-

ۋاتىدۇ.

—ھە؟ ئۇلار نەگە كېتىپتۇ؟ ھوي، بىرتامچە سۇ دىگەن...

—كىم بىلىدۇ، باش تەرەپتە بىرەر كاشىلا بولدىمۇ، بىلمەيمەن. ئوستەڭىمىز يېڭى، بىلىپ بولمايدۇ،—ئۇ يولدىشىنىڭ سوزىنى بولدى.

—ھوي، ئۇ سۇ چىقىپ كەتكەن ئېتىزلىقتا ئابدۇللام بىلەن سىدىقجان كەتكەن ئىدىغۇ؟!

—كىم بىلىدۇ، بۇگۇن كېچە سۇ ئۇلۇغ. 200 مو يەرنى سۇغۇرۇۋالىمىز دەپ كېتىشكەن، مانا تازا تۇتۇپتۇ.

زىۋەرەم تىڭىرقاپ ئەندىشە بىلەن تۇرۇپ قالدى. قىزى بولسا تېخىچىلا ئانىسىنىڭ يېنىدا دادىسىنىڭ گەپلىرىگە دىققەت قىلىپ تۇراتتى.

—ئۇخلاڭ، ئۇخلاڭ قىزىم، مەن ھازىر كېلىمەن،—ئۇ قىزىنى يەنە سويدى-دە، ئايالى ئېلىپ بەرگەن تاغارنى، دالاندىكى كەتمىنىنى ئېلىپ چىقىپ كەتتى.

قوراغا چىقىپ خوشنا ئۆيلەرگە قارىدى. بىرەرسىنى ھەمرا قىلماقچى، كىمنىدۇ ئويغاتماقچى بولدى، بىراق تۇرۇپلا يالتايدى. "ياق-ياق، ئۇ كىسەل، ئاۋارە قىلىپ نىمە قىلاي، بولدى. ئەتىگەنلىكتە مەلۇم بولار، تاڭغا ئاز قالدىغۇ". ئۇ تاغارنى بېشىغا كىيدى، كەتمەننى قولىغا ئالدى. قورانىڭ دەرۋازىسىدىن چىقىپ كېتىۋېتىپ كەينىگە يېنىپ قارىغىنىدا ئۆيىدە لامپا، دەرىزىدە قىزى ئوزىگە قاراپ قول پۇلاڭلىتىپ تۇرغاندەك

سېزىلدى. ئۇ كوچىغا چىقىپلا ئېتىنىڭ بېشىنى ئېتىزغا قارىتىپ قويىۋەتتى.

ئات تۇيىغىنىڭ ئاۋازى قاتتىق يېغىۋاتقان يامغۇر ساداسى بىلەن ھېچقانداق ئاڭلانماي قالدى. ئۇ قاراڭغۇلۇقتا سىڭىپ كەتكەندەك بولدى.

* * *

ۋىلەم ئاكا ئېتىنى ئېرىق ياقىسىدىكى پاكار، ياش قارا ياغاچقا باغلىدى. "سۇ كېچىشتىن قورقمايمەنۇ، بېشىمغا تاغار ئارتىۋېلىشنىڭ نىمە ھاجىتى" دەپ ئويلىدى-دە، بېشىدىن تاغارنى ئېلىپ ئېگەرنىڭ قېشىغا ئارتىپ قويدى. "ئاۋال سۇنى تۆۋەندىكى ئېتىزغا باشلىۋېتەي، ئاندىن كېيىن يولغا چىققان سۇنى ئېتىۋالارمەن".

سۇنى تۆۋەندىكى شاڭغا (ئېتىزغا) باشلاش تەس چۈشمىدى. توغانلار بۇرۇن سېلىنىپ تەييار بولغانلىقتىن، باش توغاندا يىغىلىپ كۆپىيىپ تۇرغان سۇنى باشلىۋەتتى. سۇ گۈكىرىگەن بويى تۆۋەندىكى شاڭنىڭ بىرىنچى ئېچىغىدىن بۇغدايلىققا كىرىشكە باشلىدى. "ئەمدى يولغا چىقىۋاتقان سۇنى دەررۇ توسۇۋېلىش كېرەك". ئۇ ئېتىغا بىر قاراپ قويدى ۋە خاتىرجەم بولدى. كەتمىنىنى كۆتىرىپ ئېرىق قىرى بىلەن تۆۋەنگە ماڭدى. ئېتىزنىڭ ئاخىرىغا—يولغا يېقىنلاپ كەلگەندە، قانداقتۇ بىر قارا گەۋدە كورۈندى.

—ئابدۇللام، ھەي ئابدۇللام!—ئۇ نېرىدىنلا كەينى-كەي-

نىدىن قاتتىق ھاياجان بىلەن ۋاقىرىدى.

—ھە، سىز ۋىلەم ئاكىمۇ؟—دىگەن تونۇش ئۈن چىقتى.

ۋىلەم ئاكا يېقىنلىشىپ كەلدى.

—ھوي شۇجى، سىزمۇ؟ كىم سىزنى بۇ يامغۇرلۇق كېچىدە بۇ يەرگە كېلىشكە ئۈندىدى. ۋاي بەللى، بولماپتۇ ئىنىم، قايتىڭ، قايتىڭ، ئاۋال ساقىيىڭ، تەنىنىڭ سالامەتلىكى ھەممىدىن ئەۋزەل......

ۋىلەم ئاكا ئاغرىپ قېلىپ مەجلىسكىمۇ بارالماي قالغان ھاكىم شۇجىغا خېلى ۋايسىۋالدى. ئۇنىڭ بايىلا ئۆيدىن چىقىشىدا خوشنا ئۆيلەرگە قارىغىنى، بۇ ئەھۋالنى خەۋەر قىلىپ قوياي دىگىنى، بىراق تۇرۇپلا پىكرىدىن يالتايغىنىنىڭ سەۋىۋى مۇشۇ ئىدى. مانا ھازىر ئۇ ئۆزىدىن بۇرۇن كېلىپ سۇ كېچىۋېتىپتۇ.

شۇجى بولسا، "ھەممە مەجلىسكە كەتتى، سۇ تۇتۇۋاتقانلار ياش، تەجرىبىسىز، ئۇلارنىڭ يېزىغا چۈشكەندىن بېرى بىرىنچى قېتىم سۇ تۇتۇشى، بىزنىڭ ئابدۇللام بولسا يالغۇزلۇق قىلار، يېتىشمەس" دەپ ئويلاپ، يامغۇرنىڭ قاتتىق يېغىۋاتقانلىغىغا، ئاغرىغىنىنىڭ تېخى ياخشى بولمىغانلىغىغا قارىماي، ئۆزىنىڭ چاققان-ئەپچىل كەتمىنىنى ئېلىپ كەلگەن ئىدى.

شۇجى ۋىلەم ئاكىنىڭ ئاپتوماتىنىڭ ئوقىدەك كەينى-كەينىدىن ئېتىلىپ چىقىۋاتقان سوزىنى ئاڭلاپ كۈلدى ۋە:

—ۋىلەم ئاكا، مەجلىستىن قاچان كەلدىڭلار؟—دىدى خاتىرجەم ھالدا خۇددى ھېچنىمە سەزمىگەندەك بولۇپ.

— ئىنىم، — دېدى ۋېلھېم ئاكا يەنە سۆز باشلاپ، — بىز سىزنى دەم ئالسۇن، تېزرەك ساقايسۇن دەيمىز، سىز بولسىڭىز بۇ جۇدۇنلۇق كېچىدە سۇ كېچىپتىڭىز!

— خاتىرجەم بولۇڭ ئاكا، سىز كېچىدە نىمە قىلىپ يۈرىسىز، مەنمۇ شۇ ئەمەسمۇ؟

— ئۇغۇ شۇنداق، بىراق مەن ساق، سىز...

— ھە، سىز مېنى ئاغرىق دىمەكچىمۇ؟

— ئەلۋەتتە.

شۇجى يەنە كۈلدى ۋە:

— مەن ھازىر ئاغرىقتىن خالى بولدۇم ئاكا! ئەگەر ئاغرىپ تۇرغان بولسام كەلمەيتتىم. خەير، كەپتىمەن. بوپتۇ ئاكا. سۇ تۇتقانلارغا تېزرەك ياردەملىشەيلى.

— مانا مەن ياردەملىشمەن، — ۋېلھېم ئاكا مەيدىسىگە ئۇر-دى، — مەن مۇشۇ ئېتىز باغرىدا تۇغۇلۇپ، مۇشۇ يەردە ئۆستۈم، يالغۇز ئۆزەممۇ ھوددىسىدىن چىقالايمەن. سىز قايتىڭ!

شۇجى بۇ ئادەمنىڭ ئۆزىگە شۇنچىلىك مېھرىۋانلىق قىلىۋات-قانلىغىغا چىن يۈرىگىدىن رەھمەت ئېيتتى ۋە كىيىۋالغان يامغۇر-لۇق چاپىنىنى يېشىپ ۋېلھېم ئاكىنىڭ دۈمبىسىگە ئارتىپ قويدى.

— مەڭ، مۇنۇنى كىيىۋېلىڭ...

— بۇ نىمە قىلغىنىڭىز ئۇكا، ماڭا سوغاق ئۆتۈپ كەتمىسۇن دەپ قورقۇۋاتامسىز؟ — ئۇ قاقاخلاپ كۈلدى ۋە، — خاتىرجەم بولۇڭ، 40 كۈن سۇغا باغلاپ قويسىمۇ، تېخى خام كېسەك كەتەك

ئېزىلىپ كېتىدىغان ھالدا ئەمەسمەن، — دېدى، ئۇ چاپاننى دەررۇ شۇجىغا كىيگۈزدى، — سىزنىڭ ئاغرىغىنىڭىزنى ۋاڭ شۇجىمۇ سورىدى، ئوبدانراق دەم ئالسۇن، ئوبدان ساقايسۇن...دىگەن ئىدى. سىز تېخى...— ۋېلھېم ئاكا گوڭشې پارتكومىنىڭ شۇجىسى ۋاڭ شۇجىنىڭ سالىمىنى يەتكۈزدى.

ھاكىم شۇجى بىرئاز تۇرۇپ قالدى ۋە:

— ۋېلھېم ئاكا، — دېدى ئۇ قەتئى ھالدا، — سىز بىلەن بىز كوممۇنىستقۇ، ئاخىر بۇ ئەھۋال مەن ئۈچۈن قانچىلىك قىيىن-چىلىق بولۇپ كېتەر، مېنىڭچە بۇنىڭ بىلەنلا ئاغرىغىم ئېغىرلىشىپ كەتمەس... دوختۇرنىڭ ئېيتىشىچە، تومۇۋ بوپتىمەن خالاس. ھە، ھازىر بولسا ئۆزەمنى سەللىمازا ساق كىشى دەپ ھېساپ-لايمەن، — ئۇ بىر ئاز تۇرۇۋېلىپ سۆزىنى داۋام قىلدى، — قاراڭا، سۇ نىمە دىگەن زايا بولغان. بۇنىڭغا كىشىنىڭ ۋىجدانى قانداق چىداپ تۇرالايدۇ. يۈرۈڭ، ئەمدى باشقا بىرىپ باقايلى...

شۇجىنىڭ قەتئىلىكىنى، قىلغان سۆزىدىن، قىلغان ئىشىدىن يانمايدىغان خاراكتېرىنى ياخشى بىلگەن ۋېلھېم ئاكا ئۇلۇغ-كىچىك تىنىدى-دە، "خەير!..." دېدى ۋە يولغا چىقىۋاتقان سۇ توسۇلۇپ توختىتىلغانلىغى ئۈچۈن ئىككىسى بىللە پاراڭ قىلغاچ ئۆستەڭگە ماڭدى. ئەمدى يامغۇر ئۇلارنىڭ ئالدىدىن قاتتىق ئۇرۇلۇۋاتاتتى...

* * *

كۈنىگە 100 مودىن 150 موغىچە يەر سۇغۇرۇش ۋەزىپىسىنى

كوتىرە ئالغان بىر بولۇم ياشلار ھە دىگەندىلا ۋەزىپىلەرنى ئورۇن-
لاپ، شۇندىمۇ ئارتۇغى بىلەن ئورۇنلاپ كەلمەكتە ئىدى.

ئەنە شۇنداق ۋەزىپىلەر بىلەن ياش دىخان يىگىتى ئابدۇللام ۋە يېزىغا چۈشكەن كادىر سىدىقجان سۇ تۇتىماقچى بولۇپ كېلىشتى.

ھاۋا تۇتۇق، شامالسىز، جىمجىت ئىدى. ئوت-چوپ ۋە باشقا مايسىلارنىڭ ئۆسكىلەك كوركەم تۇرقىغا زوقلانغاندەك، پاشا غىڭىلداپ ئۆز ناخشىسىنى ئېيتىماقتا. ئابدۇللام بولسا مۇنداق پاشىلار بىلەن خېلى ئۇزۇندىن تونۇش بولغانلىغىدىن كونۇپ قالغان. ئارىلاپ-ئارىلاپ يۈز-قوللىرىنى، بويۇنلىرىنى شاپى-لاقلاپ قويىدۇ، خالاس. لېكىن سىدىقجان بىچارىنىڭ ئىككى قولى بىكار ئەمەس، ھىلىدىن-ھىلىغا پاشا قورۇپ، باش-كوزلىرىگە، پۇت-قوللىرىغا شاپىلاقلاپ تۇرىدۇ. مۇنداق قارىماققا ئۇنىڭ بۇ تۇرقى تولىمۇ قىزىق. بۇرۇتىنىڭ ئۇچى، پىشانىلىرى ۋە بويۇنلىرىدا ئۇششاق-ئۇششاق ھۇررەكلەر پەيدا بولۇپ، تاتىلىغان، شاپىلاقلىغان يەرلىرى قىزىرىپ كەتكەن ۋە ئۆزى سۇ كېچىپ يۈرسىمۇ، نىمىشقىدۇ تەرلەپ كەتكەن ئىدى.

مۇنداق بۇلۇتلۇق، جىمجىت، دىمىق كېچىدە، ئەلۋەتتە پاشىلار "ئودىكام" ئوينايدۇ-دە!

— بىرئاز شامال چىقسىلا پاشىدىن قۇتۇلاتتۇق سىدىقجان، — دىدى ئۇنىڭ ھالىغا ئېچىنغاندەك كەيپىياتتا ئابدۇللام. لېكىن سىدىقجان قىيىنلىۋاتسىمۇ بىلدۇرمەسلىككە تىرىشىپ:

— كېرەك يوق، ۋەزىپىنى ئورۇنلاشقا كاشىلا قىلمىسىلا بولدى! — دىدى گەردىنىنى شاپىلاقلاپ تۇرۇپ.

بۇلار شۇ تەرىقىدە سۇغۇرماقچى بولغان بىرمۇنچە يەرلىرىنى سۇغۇرۇپ، 7 مو كەلگۈدەك بىر ئېتىزنىڭ بىرىنچى ئېچىغىدىن سۇ باشلىدى. سۇ ئاپپاق كوۋۈكلەر چىقىرىپ، شوخ، تېتىك باللاردەك ئېتىز ئىچىگە قاراپ ئاقماقتا. ئىش قىزىپ كەتتى...

تەبىئەتمۇ قىزىق نەرسە. ئۇنىڭ ئۆزگىرىشى ئاسانلا. مانا باياتىن جىمجىت تۇرغان بۇلۇتلۇق ھاۋا بىردىنلا بۇزۇلدى. غەرپتىن تۇيۇقسىزلا شامال كەلدى. لېكىن ئۇ ئوت-چوپ، مايسىلارنىڭ باشلىرىنى بىر قۇر ئېگىلدۇرۇپلا قاتتىق دولقۇن ياساپ ئوتۇپ كەتتى-دە، كوپ ئوتمەي بىر خىل ھالىغا چۈشۇ-ۋالدى. ئۇنىڭ ئوتۇشىمۇ خۇددى ھىرىپ قالغان "قىل يورغا"غا ئوخشايتتى. بۇنىڭ ئارقىسىدىن يامغۇرنىڭ كېلىش ئېھتىمالىمۇ يوق ئەمەس. چۈنكى بۇلۇت تېخىمۇ قويۇقلىشىپ، نەلەردىندۇ ھاۋا گۈلدۈرلەشكە باشلىدى.

بىر تال تاماكا چەككۈدەك ۋاقىت ئوتكەندۇ، مانا يامغۇرمۇ ياققىلى تۇردى. شامال باشلىنىش بىلەنلا پاشىنىڭ "چاقچىغىدىن" قۇتۇلغان سىدىقجان سۇ تۇتۇشقا تېخىمۇ بېرىلىپ كەتكەن ئىدى. ئۇ ھازىر يامغۇرغىمۇ پىسەنت قىلماي ئىشلەۋاتىدۇ، ئۇنىڭ ئوي-خىيالى ۋەزىپىنى ئاشۇرۇپ ئورۇنلاشتا ئىدى. بىراق ئاب-دۇللام باشقىچە ئوي بىلەن بەنت. ئۇ يامغۇرنىڭ بەك ئىتتىك-لىشىدىن ئەندىشە قىلاتتى. ئۇ "ئۇستەڭنى سۇ ئېلىپ كەتمىگىي-

دى" دېگەن خىيال بىلەن سۇغا قاراشنى سىدىقجانغا جىكىدى-
دە، ئۆزى ئېرىق ياقىلاپ يۇقۇرىغا كەتتى.
بەل ياقىلىتىپ ئېلىنغان بۇ يېڭى ئۆستەڭ باش ئېتىزلارغا
ئانچە يىراق بولمىغانلىقتىن، ئابدۇللام ئۆزى ئەنە شۇ ئەندىشە
قىلغان بەزىبىر جايلىرىنى تەكشۈرۈپ كەلدى. ئىش كوڭۈلدىكى-
دەك چىقتى. سىدىقجانمۇ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئىشلىمەكتە.
ئۇ بەزى ئازگالراق جايلارغا يىغىلىپ قالغان سۇلارنى قىر
تارتىپ يۇرۇپ دوڭرەك جايلارغا باشلىدى. سۇ ئانچە توختىماي-
دىغان جايلارنى بىر ئاز توسۇپ، "قانغىچە ئىچ!" دېگەندەك
قىلدى.

ئابدۇللامنىڭ يامغۇرنىڭ شۇنچىلىك قاتتىق يېغىۋاتقىنىغا
قارىماي مۇنچىلىك بېرىلىپ ئىشلەۋاتقان، ئىشنى كوڭۈلدىكىدىنمۇ
ياخشىراق قىلىۋاتقان بۇ يېڭى دىخانغا بولغان مۇھەببىتى،
يولداشلىق مېھرى ئاشتى ۋە "بىر تال تاماكا چېكىشۋالايلى" دەپ
ئويلىدى-دە، ئۇنى باشلاپ ئېرىق بويىدىكى يالغۇز قارا ياغاچ
تۈۋىگە كەلدى. ئۇلار يامغۇردىن پانا قىلىپ، ئاۋايلاپ تۇرۇپ
تاماكا چېكىشكە باشلىدى.
—ئەگەر سۇ كېچىچىلا مۇشۇنداق ئاقىدىغان بولسا، ئەتە
200 مونى ھىساپلاۋېرىڭ سىدىقجان،—دېدى ئابدۇللام تاماكا
چېكىشۋېتىپ خوشال ھالدا، بۇنى ئاڭلاپ قىن-قىنىغا پاتماي
كەتكەن سىدىقجان:
—شۇنداق، ئابدۇللام، ھەركەتتە بەرىكەت، دەپتىكەن،

ھەركەت قىلساقلا، بۇ چوقۇم شۇنداق بولىدۇ، قاراڭ، سۇ بارغان-
سېرى ئۇلغايماقتا.
ئابدۇللام كۈلدى:
—سۇنىڭ ئۇلۇغلۇغىدىن مەن ئەنسىرەۋاتىمەن. ئۇستەڭ
يار ئېلىپ كەتمىگىيدى، دەيمەن. "ھۇشيار بولساڭ ئاپەت كور-
مەيسەن" دېگەن گەپ بار!—دېدى ۋە ئەتراپى ئوت-چوپ
بىلەن قاپلانغان ئېرىققا ئېڭىشىپ قارىدى-دە، بىردىنلا:
—سىدىقجان، سۇ ئازلاپ كەتتى، بولمىدى، تۇرۇڭ-تۇرۇڭ،
سەگەك بولايلى!...
قارا ياغاچقا يولىنىپ تاماكا چېكىپ ئولتۇرغان سىدىقجاننىڭ
دەس تۇرۇپ تېخى چېكىپ تۈگەتمىگەن تاماكىسىنى ئىرغىتىپ
تاشلىشىدىن ئۇنىڭ قانچىلىك ھاياجانلانغانلىغىنى، "سۇ ئازلاپ
كەتتى" دېگەن سوزنىڭ قانچىلىك كۈچلۈك تەسىر قىلغانلىغىنى
بىلىش تەس ئەمەس ئىدى.
—نىمە ئىش ئابدۇللام؟
—ئۇستەڭ يار كەتكەن بولۇشى كېرەك، يۇرۇڭ، بۇ ئېتىز
بولدى، ئەمدى سۇنى ئىككىنچى ئېتىزغا باشلاپ قويايلى،—دەپ
ئىشقا تۇتۇش قىلدى ۋە ھەش-پەش دېگىچىلا ئىشنى تۈگىتىپ،
ئۇستەڭگە يۈگۈرەشتى!
ئىككى يىگىت كەتمەنلىرىنى كوتىرىشىپ يامغۇرغا قارشى
دادىل قەدەملەر بىلەن قاياققىدۇر چېپىپ كېتىشتى. يامغۇرنىڭ
يېغىشى بىر خىل ئىتتىكلىكتە داۋاملىشىۋاتاتتى.

* * *

"قىزىل يۇلتۇز" خەلق گۇڭشېسىنىڭ تېرىلغۇ يېرى بارغانسېرى كۆپەيمەكتە ئىدى. ئۇلار پارتىيىنىڭ "بىر غېرىچ يەرنىمۇ ئاق قالدۇرماسلىق" دېگەن چاقىرىقىغا قىزغىن ئاۋاز قوشۇپ، ئۆتكەن يىلى خېلى كۆپ بوز يەرلەرنى ئاچقان بولسا، بۇ يىل يەنە شۇ يەرگە ئۇلاشتۇرۇپلا بىرقانچە يۈز مو بوز يەر ئاچتى. بوز يەرلەرنى ئېچىش بىلەنلا مەسىلە ھەل بولمايتتى، ئەلۋەتتە. ئالدى بىلەن مۇشۇ ئېچىلغان بوز يەرلەرنى كۆكەرتىشكۇدەك سۇ مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئىنتايىن مۇھىم ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن گۇڭشېدىن ئاجرىتىلغان بىر بۆلۈم كۈچ ئۆتكەن يىلنىڭ قىش ۋە ئەتىياز پەسىللىرىدىلا تىيانشاننىڭ مەلۇم بىر غولىدىن ئېقىپ چىقىۋاتقان سۇ مەنبەلىرىنى — بۇلاقلارنىڭ كۆزلىرىنى ئاچتى. ئۇ يەر-بۇ يەرگە كىچىك-كىچىك كۆلچەك بولۇپ يىغىلىپ قالغان سۇلارنى يولغا سالدى. سۇنىڭ ئەگرى-توقاي ئېقىش يوللىرىنى تۈزلىدى ۋە يېپىلىپ ئۆزى بىلگەنچە ئاقىدىغان بەڭۋاش سۇنى يىغىنچاق، رەسمىي ئۆستەڭگە باشلىدى. نەتىجىدە بۇ سۇ ئادەتتىكى بىر ئېرىق سۇ ئەمەس، رەسمىي بىر ئۆستەڭ بولۇپ، شوخ ۋە ئەركىن ئاقىدىغان بولدى.

ئابدۇللام بىلەن سىدىقجان ئاستىدىن ھەم سۇ، ھەم پاتقاققا مىلەنگەن، ئۈستىدىن يامغۇرغا چىلانغان ھالدا كەتمەنلىرىنى كۆتىرىشىپ ئېرىق ياقىلاپ يېتىپ كەلگەندە، ئاۋال ئاخشاملا ئېرىق گىرۋىكى بىلەن تەڭ ئېقىۋاتقان سۇ باشقا بىر يەرگە

قاراپ شاقىراپ ئاقماقتا ئىدى. ئۇلار "سۇنىڭ ئازلاپ قېلىشىنىڭ سەۋەبى بار ئىكەن-دە؟" دېگەندەك بىر بىرىگە قاراشتى.

بىر ئۆستەڭ مەرۋايىتتەك تاغ سۈيىنىڭ شوخلۇق بىلەن يۇقۇرىدىن تۆۋەنگە ئوقتەك ئېتىلىپ چۈشۈشىنى توسۇۋېلىش ئاسان ئەمەس ئىدى. قانداق قىلىش كېرەك؟ ۋاقىت ئۆتمەكتە، سۇ بولسا مەغرۇرلانغاندەك يامغۇرنىڭ شارىلدىشىغا ئاۋاز قوشۇپ گۈكۈرەپ، خۇددى تۈگمەننىڭ نورىدىن چۈشكەندەك شىددەت بىلەن چۈشمەكتە. ئابدۇللام ئۆز تەجرىبىسىگە ئاساسەن جىددى ئويلىنىپ قالدى. سىدىقجان بولسا ئۇنىڭدىن بەتتەر غەزەپلىنىپ تىترىمەكتە.

— سىدىقجان، — دېدى ئابدۇللام نەلەردىندۇر كۈچ-قۇۋۋەت تاپقاندەك، — بۈگۈن ئىككىمىز مانا شۇ قىيىنچىلىقنى يېڭىشىمىز كېرەك! قاراڭ، سۇ نىمە دېگەن زايا بولۇپ كېتىۋاتىدۇ. ئەندىشە قىلماڭ، يۈرۈڭ! كەتمەنلىرىمىزنىڭ تىغلىرى ئىتتىك، شاخ-شۇمبا كېسەيلى، ئۇنىڭسىز سۇنى توسۇۋېلىش تەس!

ئۇلار ئېرىقتىن تۆۋەنگە ئېتىلىپ چۈشۈۋاتقان سۇنى تىزلىرىغىچە كېچىپ ئۇ چەتكە ئۆتتى-دە، قارا ياغاچ شاخلىرىنى كېسىشكە باشلىدى. كەتمەن ياغاچقا تەككەندە، ياغاچ شاخلىرىدىكى سۇ ھەر تەرەپكە چاچرايتتى. ئۇلار جان-دىلى بىلەن ئون-ئون بەش مىنۇت ئىچىدىلا بىرمۇنچە شاخ ۋە ئىگىز، غوللۇق ئۆسكەن كوكاتلارنى ئېرىق ياقىسىغا ئېلىپ چىقتى. بىرقانچە قوزۇق ياسالدى ۋە ئابدۇللام ئېرغىپ سۇغا چۈشتى-دە، ئاۋاي-

لاپ كېلىپ، نەق سۇنىڭ پاتماي ئېتىلىپ چىقىۋاتقان يېرىگە كېلىپ، بېلىگىچە سۇغا چوكۇپ تۇرۇپ:

— ئەكېلىڭ، قوزۇقنى ماڭا بېرىڭ! — دېدى-دە، سىدىقجان سۇنۇپ بەرگەن قوزۇقلارنى ئېلىپ قىرنىڭ بۇزۇلغان جايىغا پەملەپ تۇرۇپ سانجىدى ۋە:

— ئۇرۇڭ! — دېدى.

قوزۇقلار قېقىلىپ بولدى. ئەمدى ئۇنىڭ ئالدىغا شاخ ۋە كوكاتلارنى باستى. ئابدۇللام ھە دەپ ئۇنى دەسسەپ چىڭداۋەردى.

— ھەسسىنەي، تاش بولغان بولسا خوپ بولاتتى-دە، بايا تاشنى ئېلىپ چىققان بولساق ياخشى بولغان ئىكەن. ئامال يوق. ئەكېلىڭ —. ئۇلار شۇ تەخلىتتە شاخ، كوكاتلارنى باسماقتا ئىدى. تۇيۇقسىز توۋەندىن يورۇق كورۇندى ۋە ئەگىمدىن ئوتۇپلا يېقىنلاشتى.

— ئابدۇللام!...

— ھە! ۋېلەم ئاكىمۇ؟

— ھەي ۋېلەم ئاكا، ۋېلەم ئاكا، — سىدىقجان خوش بولۇپ كەتتى. ئاتلىقلار ئاتلىرىدىن چۈشۈپ كەلگەندىلا، ئۇلار شۇجىنى كورۇپ قالدى.

— ھەي-ي، ھاكىم ئاكامغۇ؟ سىز...

— ھە.. مەن...

ۋاقىت جىددى ئىدى، شۇڭا ھەممەيلەن گەپنى قويۇپلا ئىشقا

تۇتۇش قىلدى. ۋېلەم ئاكا بىلەن سىدىقجان توۋەنگە تاشقا يۇگەردى، شۇجى شاخ ۋە كوكاتلارنى تاشلاپ، ئابدۇللام بولسا ئۇنى دەسسەپ يار ئېلىپ كەتكەن يەرنى توسماقتا ئىدى. يامغۇرمۇ ئۇلارنى ئالدىراتقاندەك تامچىلىماقتا ئىدى.

* * *

تاڭ يورۇدى. خۇددى تاڭنىڭ ئېتىشىغا قاراپ تۇرغاندەك يامغۇرمۇ، شۇنىڭ بىلەن بىللە سەل سۇمۇ بىردىنلا توختىدى. ھەتتا ئۇ يەر-بۇ يەردە لاغايلاپ يۇرگەن پارچە-پارچە بېزەك بۇلۇتلاردىن باشقا بۇلۇتمۇ كورۇنمەيتتى. ئاخشامدىن تاڭغىچە قاتتىق ياققان يامغۇرغا تويۇنغان كوك مايسىلار، ئوت-چوپلەر، ئېرىق ياقلىرىدىكى ھەر خىل دەل-دەرەخلەر ۋە گىيالار خۇددى مەغرۇرلانغاندەك قەددىنى كوتىرىپ، ئوزلىرىنى رۇسلاپ كىشىنىڭ كوزىگە بىر چىرايلىق ۋە ئىللىق كورۇنەتتى. ئۇلاردىكى ئۇنچىدەك شەبنەم دانچىلىرى بولسا ئوسۇملۇكنىڭ ھوسنى تەرىقىسىدە كوزنى قاماشتۇرۇپ چاقنايتتى. يامغۇردىن كېيىنكى ئېتىز ھاۋاسى كىشىنىڭ دىلىغا ھوزۇر، تېنىگە راھەت بېغىشلايتتى. كىشىنىڭ كېرىلىپ، سوزۇلۇپ، چوڭقۇر-چوڭقۇر نەپەس ئالغۇسى، يېشىللىققا يۇمۇلاپ گىيالارنى باغرىغا باسقۇسى كېلەتتى.

— ئاھ، نىمە دېگەن گۇزەل مەنزىرە! نىمە دېگەن ساپ ھاۋا! — سىدىقجان خۇددى نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئىشلەۋاتقان ئېتىزلىقنى گويا بۇگۇنلا كورۇپ، ئۇنىڭ چەكسىز گۇزەللىكىنى

بۈگۈن سەزگەندەكلا ئەتراپقا كوز يۈگۈرتتى. ھەقىقەتەنمۇ ئىپتىزلىقنىڭ ھازىرقى مەنزىرىسىدىن شائىرلار پۈتمەس-تۈگىمەس داستانلار يارىتىشى مۇمكىن ئىدى.

ئەنە قاراڭ، ئابدۇللام بىلەن سىدىقجان چەت ئېرىق (يېڭى ئېرىق) تىن سۇ باشلىغان بولسا، ئوتتۇرا ئېرىقتىن (بۇرۇنقى كونا ئېرىقتىن) خۇددى بۇلار بىلەن تەڭ سۇ باشلىغان خوشنا گۇرۇپپىنىڭ پالۋانلىرىمۇ كىچىكچە ياققان يامغۇرغا بەرداشلىق بېرىپ سۇ تۇتتى. ھازىرمۇ گويا ئاپپاق ئاققۇلاردەك، ھول كىيىملىرىنىڭ ئورنىغا قۇرۇق ئاق كوينەكلىرىنى كىيىپ، چەكسىز يېشىللىق ئارىسىدا ئۈزۈپ يۈرىدۇ، سىدىقجانلار سۇ تۇتقان ئىپتىزلىق بېشىدا بولسا كىچىككىنە كوچمە قىزىل بايراق ھەممىگە ئىلھام ۋە سىگنال بەرگەندەك تىنماي لەپىلدەپ، خۇددى ئەمدىلا تاغ چوققىلىرىنى يورۇتۇپ پارلاپ چىققان قۇياشتەك نۇر چېچىپ تۇرىدۇ.

ۋىلەم ئاكىنىڭ ئىپتىنى مىنىپ ئىپتىزغا قايتىپ كەلگەن ئابدۇللام ۋىلەم ئاكا بىلەن شۇجىنىڭ سۇ باشلاپ قويغان ئىپتىزىنى كوزدىن كەچۈردى، ئۇنىڭدىكى "سۇ زايا كېتىدىغان بولدى" دېگەن ئەندىشە تۈگىدى ۋە دەررۇلا باشقا ئىپتىزغا مېڭىپ كەتتى. بۇرۇنقىدىن ھەسسىلەپ دىگۈدەك ئاشقان سۇلار خېلىلا چوڭ-چوڭ شاڭلارنى ھەش-پەش دىگۈچىلا سۇغا قاندۇردى، ئابدۇللامۇ بوش كەلمىدى، توغانلار ئالدىن سىپىلىنغانلىقتىن، ئۇ ئۇزىنى توختىتىپ ئالدىرىماي، مايسىلارنى سۇغا قاندۇرۇپ

يوتكەۋەردى. بەزىبىر ئىشەنچسىز جايلارنى تۈزەپ ئىپتىزغا يېتىپ كەلگەندە، سۇ ناھايىتى كەڭ يەرگە يېيىلغان ئىدى.

بۇنى كورگەن سىدىقجان:

—قاراڭ ۋىلەم ئاكا! ئابدۇللام نەلەردە يۈرىدۇ؟—دىدى. ئۇنىڭ بۇ سوزىدىن بۈگۈنكى ۋەزىپىنىڭ ئورۇنلانغانلىغى بەلكى ئاشۇرۇپ ئورۇنلانغانلىغى سېزىلەتتى. چۈنكى ئابدۇللام ئاۋالقى مولچەرلىگەن يەرنىڭ خېلى ئاخىرىدا سۇ تۇتۇۋاتاتتى.

شۇجىنىڭ نەزىرىدە خۇددى بۇ ياشلارنىڭ ئاتىسى، ئاكىسى، ئۇلارنىڭ چىن دوستى ۋە ئۇستازىدەك پەخىرلىك كىشى بولغان ۋىلەم ئاكىنىڭ ھازىرقى كۈلۈمسىرەپ تۇرۇشىمۇ بارلىغىنى خەلققە، ۋەتەنگە بېغىشلىغان كونا كوممۇنىستلارنى ئەسلىتەتتى.

شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇلار شۇجىنىڭ ھەمىشە ئۇنى "دۈيىمىزنىڭ پەخىرلىك كىشىسى" دىگىنىنى ئېسىگە ئېلىشاتتى. كۈن ئەمدى نۇرىنى ھەممە يەرگە تەكشى چاچماقتا ئىدى.

1961 - يىل 12 - ئاي، ئۈرۈمچى.

ئوقۇتقۇچىنىڭ ئەجرى

ئومۇر دىگەن ئېقىن سۇغا ئوخشاش شىلدىرلاپ ئېقىپ ئوتۇۋېرىدۇ. بىراق كىشىلەرنىڭ بەزىلىرى بۇ ئومۇر ئېقىنىنى بوشقا ئوتكۈزمەيدۇ، مەنىلىك ئوتكۈزىدۇ، بەزىلىرى بولسا مەنىسىز ئوتكۈزىدۇ. كۈنلەردىن ئاي پۈتسە، ئايلاردىن يىل پۈتىدۇ. يىللار بولسا سىخى، مانا، مەريەمگە كۈمۈشتەك ئاق چاچلار، يارىشىملىق، بىلىنەر-بىلىنمەس قورۇقلار تەقدىم قىلدى.

مەريەم — دېخاننىڭ قىزى. ئۇ شۇ ئائىلىدە تۇنجى قېتىم ساۋاتلىق بولغان. ئوقۇشقا تەشنا بۇ ئائىلە مەريەمنى ئازاتلىقنىڭ ھارپىسىدىلا، يېشىنىڭ چوڭىيىپ قېلىشىغا قارىماي مەكتەپكە بەرگەن بولسىمۇ، لېكىن مەريەم ئاساسىي بىلىمنى ئازاتلىقتىن كېيىن، قىزىل بايراق ئاستىدا ئالدى. ئۇ 10-سىنىپنى ئەلا پۈتتۈرۈپلا ئانا مەكتىۋىدە ئوقۇتقۇچى بولۇپ قالدى. بۇ پەيتتە ئىنتىپاق ئەزاسى تىرىشىپ ئىشلەش، ئۆگىنىش نەتىجىسىدە شەرەپ بىلەن جۇڭگو كومپارتىيىسىگە ئەزا بولدى.

مەريەمنىڭ يېشى 40 قا يەتمىگەن بولسىمۇ، ھازىرقى تۇرق-

ىدىن ئۇنىڭغا ئۇشۇقراق ياش بېرىش مۇمكىن ئىدى. ئوتتۇرا بوي، توغرىلىقراق بەستىگە، بۇغداي ئۆڭىگە، قارا قېشىغا، يوغان ۋە نۇر چاقناپ تۇرغان ئوتكۈر كوزىگە ئىككى چېكىسىدىكى ئاق لەيلىدەك چاچلىرى، قان تېپىپ تۇرغان چىرايىدىكى بىلىنەر-بىلىنمەس يارىشىملىق زىناق ۋە قورۇقلىرى يارىشىپ تۇراتتى، بىرقانچە بالىنىڭ ئانىسى، نەچچە يۈزلىگەن ئوقۇغۇچى-نىڭ ئۇستازى بولغان بۇ كوممۇنىست ئوقۇتقۇچى قانداقتۇ تەبەت بىر ھوسۇن ۋە ئېغىر-بېسىقلىق تەقدىم قىلغاندەك كورۇنەتتى.

مەريەم خۇددى چولدە سۇغا تەشنا بولغان كىشىدەك بىلىمگە تەشنا ئىدى. ھازىرچە ئىگەللىگەن بىلىمگە زادىلا قانائەت ھاسىل قىلمايتتى. — خەپ، — دەيتتى ئۇ، — مېنىڭ ئوقۇتقۇچى بولۇشۇم ئوقۇشقا نىمە كاشىلا بولاتتىكىنە، ھىچ بولمىسا، بىلىم ئاشۇرۇشقىمۇ بولاتتىغۇ!... ئۇ كىملەرگىدۇ غەزەپ-نەپرىتىنى بىلدۈرۈپ، ئۆزلۈگىدىن پەنگە يۈرۈش قىلىشقا كىرىشىپ كەتتى. ئۇ ھەمىشە ئۆزى ئوقۇغۇچىلارغا سوزلەپ بېرىدىغان مۇنۇ سوزنى ئويلىدى. "پەندە تۈز يول يوق، شۇنىڭ ئۈچۈن، ھېرىش، تېلىشتىن قورقماي، پەننىڭ مۇشەققەتلىك ئەگرى-توقاي يوللىرىدىن تىرىشىپ تىرمىشىپ بارالايدىغان كىشىلەرلا ئۇنىڭ پارلاق چوققىلىرىغا چىقالايدۇ."

ئۇ پەيشەنبە ئۇستازلاردىن تېخىمۇ قېتىقىنىپ ئۆگەندى، كىتاپلارغا مۇراجەت قىلدى، تىنىماي مەشق قىلىپ كېچە-

كېچىلەپ ئولتۇردى. ئۇ خۇددى بىلىم چىمەنزارلىرىغا شۇڭغۇپ كىرىپ ھەر بىر يېڭى مەسىلىنى ھەل قىلغاندىلا، شۇ چىمەنزاردىن بىر گۈل ئېچىلغاندەك ھىس قىلدى.

— سوتسىيالىزىم پەن-تېخنىكىغا مۇھتاج، دۆلىتىمىزگە ھازىر ئىختىساسلىق ياشلار كېرەك، — دەيتتى ئۇ بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلار بىلەن بولغان ئۆزئارا سۆھبەتلىرىدە. ئوقۇتقۇچىسىنىڭ ھەر بىر ئېغىز سۆزىنىڭ تەمىنى تېتىغان ئوقۇغۇچىلار ھاياجانلىنىپ كېتەتتى.

— مەن جەزمەن ئوقۇيمەن، — دېدى زەينەپ پاراڭ ئارىسىدا ھاياجانلىنىپ.

— ئوقۇ سىڭلىم، ھەممىڭلار تىرىشىپ ئوقۇڭلار، سىلەر بەختلىك ياشلار، پارتىيە سىلەرگە ئىلىم-پەننىڭ ئىشىكىنى قايتىدىن كەڭ ئېچىپ بەردى. ئوقۇڭلار! مەن پۈتۈن ۋۇجۇدۇم بىلەن سىلەرگە ياردەم قىلىمەن، — دېدى جىددىي قىلىپ مەريەم.

— ھەممە ساۋاقداشلار بىر كەتسەك ئاجايىپ بولاتتى-دە، بىراق، ئىمتىھان، ئۇنىڭ ئۈستىگە،... — زەينەپ دىلبەرگە مەيۈس قارىدى. بۇ ۋاقىتتا دىلبەر بىر قىزىرىپ، بىر تاتىرىپ چوڭقۇر خىيالغا كەتكەن ئىدى.

— دىلبەر جەزمەن ئوقۇيدۇ، — دېدى ھېچنىمىدىن خەۋىرى بولمىغان ئوقۇتقۇچى. دىلبەر بولسا مىيىقىدا كۈلگەندەك بولدى-دە، ئورنىدىن ئاستا تۇرۇپ سىرتقا چىقىپ كەتتى. بۇ ئەھۋال ھەممىنى، بولۇپمۇ ئوقۇتقۇچىنى ھاڭ-تاڭ قالدۇردى.

— نېمە گەپ، — دېدى ئوقۇتقۇچى، — دىلبەرگە نېمە بولدى؟

قىزلار ئۆزئارا پىچىرلاشتى، بەزىلىرى پىخىلدىشىپ كۈلۈشتى.

— دىلبەرنىڭ مىجەزى يوقمۇ، قانداق؟ — ئوقۇتقۇچى تېخىچىلا ھەيران ئىدى.

— سالامەتلىكىدە گەپ يوق، گەپ باشقا يەردە، — زەينەپ قىزلارغا قاراپ كۈلۈمسىرىدى ۋە چىرايى قىزىرىشقا باشلىدى. بەزى قىزلار بولسا سىرتقا مېڭىشقا تەمشەلدى. ئوقۇتقۇچى بولسا قىزلارغا دىلبەرنىڭ ئارقىسىدىن چىقىپ قاراپ بېقىشنى تاپشۇردى-دە، زەينەپنى يالغۇز ئېلىپ قالدى.

— ھە، نېمە گەپ؟

— ئانىسى، ئوقۇمايسەن، دەپتۇ، — دېدى زەينەپ ۋە ئەھۋالنى قىسقىغىنا سۆزلەپ بەردى...

— ھە، شۇنداقمۇ تېخى!؟

* * *

ياز ئايلىرى، ھاۋا ئىسسىق. ئايشەم ھەدە ئەتىگەنلىك چايدىن كېيىن يولدىشىنى زاۋۇتقا، بالىلىرىنى مەكتەپكە ماڭغۇزۇپ، دەستۇرخاننى يىغدى، جوزىنى ئېلىپ باراڭغا يۆلەپ قويدى، ئاندىن باراڭ ئاستىغا سۇ سېپىپ، سەل-پەل سىڭىشىنى كۈتۈپ تۇراتتى، ئىشىك قېقىلدى.

— كىم؟ — دېدى ئاغزىدىكى چاي شامىسىنى چاينىغانچە ئىرىنچەكلىك بىلەن.

— مەن!

ئايشەم ھەدە ئىشىكنى ئېچىپ، مەريەم ئوقۇتقۇچىنى كۆردى.

— ۋىيەي، سىزمىدىڭىز، ۋاي ئۆلەي، ۋاي ئۇيات، قېنى ئۆيگە، — شۇ ئارىدا ئۇ ئاغزىدىكى شامىنى نەگىدۇ يوشۇرۇپ ئۈلگۈرگەن ئىدى.

— بىر چىرايلىق كېپقاپسىز، ۋاي-ۋاي، ئىسسىقنىڭ بوپ كەتكىنىنى قاراڭا، قېنى ئۆي سالقىن، ئۆيگىلا كىرىڭلى، — دېدى مەريەمنىڭ تەرلەپ كەتكىنىنى كۆرۈپ. مەريەممۇ شۇنداق خىلۋەت ئورۇننى كۆزلىگەن ئىدى، شۇڭا ئۆيگىلا كىردى. تەييار سېلىقلىق كۆرپىدە ئولتۇردى. ئۇلار تېچلىق-ئامانلىق سوراشتى.

— مەكتەپكە مېڭىشىم، يولۇقۇپ ئۆتۈپ كېتەي دەپ كىرىۋىدىم. قاسىمجان ئاكام ئىشقا كەتتىمۇ؟ — دېدى تەرلىرىنى نىپىز ئاق ياغلىقى بىلەن سۈرتىۋېتىپ.

— ھە، يېڭىلا مېڭىشتى، — دېدى ئايشەم ھەدە ۋە سىرتقا مېڭىشقا تەمشەلدى.

— ئايشەم ھەدە، ئولتۇرسىلا، چاي-پاي قىلماڭ دىمىسلە، مەن ئالدىراش، يەنە بىرقانچە ئوقۇغۇچىنىڭ ئۆيگە كىرمەكچىمەن، — دېدى ئايشەم ھەدىنىڭ چاي تەييارلىغىلى ماڭغانلىغىنى سېزىپ.

— ۋىيەي، نىمە دىگىنىڭىز. بىر پىيالە چاي قۇياي، ئۇسسۇلۇق بولۇپ قالار، چېيىم تەييار...

— رەھمەت، ئاۋارە بولمىسىلا، خوش، دىلبەرنىڭ ئەھۋالى

قانداق؟ شۇنى بىلەي دەپ كېلىۋىدىم، — دېدى ئوقۇتقۇچى ئاساسىي مەسىلىگە كۆچۈپ.

— شۈكرى، يامان كۆزدىن تاشقىرى، سالامەتلىكى يامان ئەمەستەك تۇرىدۇ.

ئۇ خىيال سۈرۈپ قالدى ۋە:

— قىز بالا دىگەن سەل چوڭ بولۇپ قالسىلا ئاجايىپ بولۇپ قالىدىكەن، يېقىندىن بېرى سەل خۇيى چىقىپ قالدى، — دېدى ئوقۇتقۇچىغا تىكىلىپ قاراپ.

— دىلبەر تېخى چوڭ قىزلار قاتارىغا كىرمەيدىغۇ، تازا ئوقۇش يېشىدىكى قىز. ئۇ بەك تىرىشچان، چوقۇم داشۆيگە ئوقۇشقا بارسا بولىدۇ، — دېدى ئوقۇتقۇچى ئانىنىڭ يۈرىگىگە قول سېلىپ.

— ئوقۇسا خويما ئوبدان بولاتتى، — دېدى ئانا، — بىراق،... — ئۇ سۆزىنى يۇتتى.

— ھە، نىمە بىراق، ياكى دىلبەرنى ئۈزىتىۋېتەمدۇق؟

— بۇ ئويىمۇ يوق ئەمەس سىڭلىم، دۇنيادا كۆرگىنىم مۇشۇ دىلبەر، باشقىلىرى بولسا تېخى كىچىك.

— راست، راست، — دېدى مەريەم ئانىنى تېخىمۇ گەپكە سېلىپ.

— مەريەم، سىزدىن يوشۇرىدىغان ئىش يوق، مەنمۇ سىزنىڭ يېنىڭىزغا بارماقچى ئىدىم، — ئانا ئۇلۇغ-كىچىك تىنىدى، — مېنىڭچىغۇ زادىلا يېنىمدىن ئايرىغۇم يوق، بىراق، دادىسى....

—قاسىمجان ئاكامۇ شۇنى ئويلامدۇ؟

—ھە، شۇ دادىسىنىڭ ئىشىدە، قىز بالا ئوقۇپ نەگە باردۇ، ۋاقتىدا ئاتالىق قىلغان ياخشى، دەيدۇ.

—ھە، ئىش مۇنداق دېسىلە! قاسىمجان ئاكامغا نىمە بولدىكىنە؟ —مەريەم قاسىمجان ئاكىنىڭ ئۇنداق دېمەيدىغانلىقىنى بىلىسىمۇ، سادده ئانىنىڭ ھەممە ئىشنى شۇنىڭغا دۆڭگەپ، مەريەمنى يولغا سالماقچى بولغانلىقىنى سەزدى.

—ئۇنداقتا توي يېقىن دېسىلە، —دېدى مەريەم ئۆزىنى كۈلكىدىن ئاران بېسىپ.

—مۇشۇ ئوقۇشنى پۈتتۈرسىلا قىلارمىز دەپ تۇرىمىز.

مەريەم ئىشنىڭ ئىچكى جەھەتتە پىشىپ قالغانلىقىنى ھېس قىلدى ۋە بىچارە دىلبەرگە ئىچى ئاغرىپ، ئوقۇغۇچىسىنى ئويلاپ كەتتى.

دىلبەرنىڭ مەريەم ئوقۇتقۇچىنىڭ قولىدا تەربىيە ئېلىۋاتقىنىغا 5 يىل بولغان ئىدى. بۇ 5 يىل جەريانىدا مەريەم دىلبەرنىڭ ئۇستازىلا ئەمەس، مەنىۋى ئانىسى، ھەدىسى ۋە يېقىن قېرىندىشى بولۇپ قالغان ئىدى. دىلبەرمۇ مەريەمنىڭ يېقىن سىڭلىسى بولۇپ قالغان ئىدى. ئۇ يېقىندا 10-سىنىپنى پۈتتۈرىدۇ، ئۇ مەكتەپ بويىچە ئىلغار ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىرى بولۇپ، "3 تە ياخشى" ئىنتىپاق ئەزاسى، سىنىپ باشلىقى ئىدى. ئۇ دەرسلەردە ئەلاچى، ئەخلاقلىق ئوقۇغۇچى. ئۇنىڭ بىردىن-بىر ئارزۇسى ئوقۇش، بىلىم ئېلىش ئىدى. مانا مۇشۇ قىزنى، مۇشۇ

غۇنچىنى ئېچىلدۇرماستىنلا غازاڭ قىلماقچى. بۇ ئاتا-ئانىنىڭ ئارزۇسى. راست، ئايشەم ھەدە ئوقۇمىغان، نادان، سادده ئايال، ئوقۇشنىڭ نىملىگىنى بىلمەيدۇ. بىراق، قاسىمجان ئاكىغا نىمە بولدى؟ ئۇ بىر پىشقەدەم ئىشچىغۇ، ھەممە ئەھۋالنى بىلىدىغۇ! شۇنداق بىر ئىلغار، تەلپۈنۈپ تۇرغان ياشنىڭ ئىستىقبالىنى بوغماقچىمۇ! ئۇ شۇلارنى ئويلىدى-دە، ئالدى بىلەن قاسىمجان ئاكا بىلەن سۆزلىشىشنى لايىق كوردى ۋە ئورنىدىن تۇردى. ئۆزىنى چىرمىۋالغان بۇ "ئارزۇلار" كۆرۈشى بىلەن بولۇپ كېتىپ، چىقىپ كېتىشىدە ئايشەم ھەدىگە "خوش" دېيىشنى ئۇنتۇپ قالغىلى تاسلا قالدى.

* * *

مەريەمنىڭ ئەس-يادى دىلبەردە ئىدى.

—ئىسىت، —دەيتتى ئۇ ئۆز ئۆزىگە، —دىلبەرنىڭ ئەمدىلا ئېچىلىۋاتقان ياشلىق گۈلىگە چاڭگال سالماقچى-ھە! دىلبەرنى جەزمەن ئەۋەتىمەن، ئاتا-ئانىسىغا ئاخىرغىچە خىزمەت ئىشلەيمەن، مەكتەپ پارتىيە ياچېيكىسى بار، مائارىپ ئىدارىسى بار....

ئۇ شۇ خىياللار بىلەن، دائىم مېڭىپ يۈرگەن يېقىن يول — مەكتەپنىڭ ئارقا ئىشىگىدىن ئەمەس، خېلى ئايلىنىپ ئالدى دەرۋازىسىدىن كىردى.

—نىمە بولدىڭىز مەريەم، —دېدى ئىشخانىدىكى بىر پىشقەدەم ئوقۇتقۇچى ئۇنىڭ تەرلەپ-پىشىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، —قىزىرىپ پوكاندەك بولۇپ كېتىپسىزغۇ؟

—كۆن ئىسسىق، —دېدى مەريەم نېمىگە پەرىشان ئىكەن-
لىكىنى بىلىندۈرمىگەن ھالدا. ئۇ ئۆز ئۈستىلىگە كەلدى-دە،
كىتاپلىرىنى تارتمىغا سېلىپ، يەنە مېڭىشقا تەمشەلدى.
—ۋىيەي—قولۇپنى، —دېدى بىر ياش ئوقۇتقۇچى قىز
مەريەمنىڭ ھەركىتىگە قاراپ.
—مەڭ، سىز سېلىۋېتىڭ سىڭلىم، —دېدى مەريەم ۋە قول-
دىكى قولۇپنى ئۇ قىزنىڭ ئالدىغا قويدى-دە، خۇددى يۈگۈر-
گەندەك چىقىپ كەتتى. بولۇمدىكىلەر ھېچنېمىنى چۈشەنمەستىن
بىر بىرىگە قاراپ قېلىشتى.
مەريەم ھېلىدىن-ھېلىغا سائەتكە قارىدى، 5-سائەتلىك
دەرستىن چۈشۈشكە تېخى 5 مىنۇت بار ئىدى. مەريەم تەقەززا
بولدى. مانا ئىزۋانوكمۇ چېلىندى. مەريەم ئوقۇتقۇچىنىڭ
سىنىپتىن چىقىشىنى كۈتمەستىنلا ئۆزىنى سىنىپقا ئاتتى.
—دىلبەر، —دېدى ئۇ قاتتىق ئاۋاز بىلەن.
دىلبەر ئوقۇتقۇچىسىنى كۆرۈپ كۈلۈمسىرەپ ئىتتىك كەلدى
ۋە:
—ئوقۇتقۇچى، دادام سىزنى خېلىدىن بېرى كۈتۈپ تۇر-
دۇ، —دېدى.
—قېنى؟ نەدە؟ —دېدى مەريەم خۇشاللىقىدىن قىن-قىنىغا
پاتماي، —مەن ھازىر دادىڭىزنىڭ يېنىغا بارماقچى ئىدىم، بۇ
تازىمۇ ياخشى بولدى، جۈرۈڭ!
ئۇلار مەكتەپ قوراسىغا چىقىپ، توپ ئويناۋاتقان ئوقۇغۇ-

چىلار ھەركىتىنى تاماشا قىلىپ تۇرغان قاسىمجان ئاكىنى
كۆردى.
—دادا، —دېدى دىلبەر دادىسىنىڭ يېنىغا مەريەمدىن
بۇرۇن يېتىپ بېرىپ.
—قاسىمجان ئاكا، مەن سىزنىڭ يېنىڭىزغا تازا ئاچچىغىم
بىلەن مېڭىۋىدىم، ياخشى ئۆزىڭىز كېلىپ قاپسىز، —دېدى
مەريەم كۈلۈمسىرىگىنىچە.
—ئاچچىغىڭىز كەلگۈدەك ئەيىۋىم بولسا، قولۇم كوكسۇمدە
ئۇكام، —دېدى قاسىمجان ئاكىمۇ كۈلۈمسىرەپ جاۋابەن ۋە
ئاخىرىدا تېچلىق-ئامانلىق سوراشتى.
—ئەيىۋىڭىز بەك ئېغىر، —دېدى ئوقۇتقۇچى قاسىمجان
ئاكىغا ۋە ئاندىن دىلبەرگە قاراپ، —دىلبەر، سىز مۇزاكىرىگە
كىرىۋېرىڭ، —دېدى.
ئوقۇتقۇچى قاسىمجان ئاكىنى مەكتەپ باغچىسىنىڭ ئورۇندۇ-
قىغا باشلاپ كەلدى.
—ئىشلار ئىلگىرى بولسۇن، قاسىمجان ئاكا! ئۆيىڭىزگە
بارمىغان بولسام، تاسلا تويدىن كېيىن قالدىكەنمەن، —دېدى
مەريەم جىددى ھالدا.
—ھە، ھەدىڭىز نېمە دەيدۇ؟ —قاسىمجان ئاكا ئۇڭايسىز-
لىنىپ، سوئال نەزىرى بىلەن مەريەمگە قارىدى.
—نېمە دەيدۇ دېگىنىڭىز نېمىسى؟ سەن تاز دېگىچە، مەن
بەز دەۋالاي، دەپ، ھەممە ئىشنى ئۆزلىرى بىلىپ تۇرۇپ، يەنە

ھەدىمىزدىن سورايمىزمۇ؟

— نېمە دەيسىز؟ — دېدى خىيال بىلەن بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرغان قاسىمجان ئاكا بېشىنى كوتىرىپ، — مەن نېمە قىپ-تىمەن، نېمىنى بىلىمەن؟ مەن قىزىمنىڭ تەقدىرىنى پارتىيىگە، سىز ئۇستازلارغا تاپشۇرغان مەن، ھېلىمۇ گېپىم گەپ، ئۇكام، مانا مېنىڭ بىلىدىغىنىم!

قاسىمجان ئاكا تاماكا يوگەشكە باشلىدى، ئۇنىڭ چىرايى تاتىرىشقا باشلىغان ئىدى.

— ھەدەم ھەممە گەپنى سىزگە ئارتىپ يىغلايدىغۇ؟

— نېمە! تېخى، مۇنداق دەڭ!... — ئۇ تاماكىنى قاتتىق-قاتتىق شوراۋېتىپ گەپ باشلىدى.

— ئەھۋالنى تولۇقراق ئۇقتۇرۇپ قوياي، دەپ كېلىۋىدىم، راست، قىزىمىزنىڭ چوڭى مۇشۇ، يامان ئەمەس ئوقۇۋاتىدۇ، يېشى بولسا ئەمدىلا 18 گە تولدى. مۇشۇ يېرىم يىلدىن بېرى ئائىلىمىزدە مۇشۇ گەپ چىقتى. مەن، ھە، دەپ يۇرىۋەردىم، شۇ ئارىدا ئانىسى دىلبەرگىمۇ ئوقۇماسلىق ھەققىدە بىر نېمە دېگەن ئوخشايدۇ، قىز بۇ ئەھۋالنى ماڭا دېيەلمەيدۇ، مۇشۇ يېقىندا قۇداۋ قىلىش باشلانغاندا، بۇ گەپ خېلىلا ئەۋج ئالدى. ئانىسى ماڭىمۇ ئوچۇق ئېيتتى. شۇنىڭ بىلەن ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا نېرى-بېرى گەپ سوزلەرمۇ بولدى. مەن، دىلبەر داۋاملىق ئوقۇسۇن، كونا جەمىيەتتە سەن بىلەن مەن ئوقۇيال-مىغان، شۇڭا، ھازىر ئېلىپنى تاياق دەيمىز، ھازىر بولار يەت-

كەن يېرىگىچە ئوقۇسۇن، بۇگۇن پارتىيە شۇنداق ياخشى پۇرسەت يارىتىپ بېرىۋاتسا، بىز ئۇلارنى توسساق توغرا كەل-مەيدۇ، دەپ تەربىيە بەردىم. سىڭلىم، مېنىڭ ئارزۇيۇممۇ ئوقۇتۇش، دىلبەرگە ياردىمىڭىز بولسا قىلىڭ، ئايىماڭ! مەن خوش بولاي...

مەريەم قاسىمجان ئاكىنىڭ بۇ ھاياجانلىق سوزلىرىدىن تەسىرلەندى ۋە خوشال بولدى.

— ئايشەم ھەدەم زادىلا ئۇنداق دېمەيدىغۇ؟

— ماڭا ئىشىنىڭ، مەن كوممۇنىست ئىشچىمەن، مەملىكىتى-مىز بىلىملىك ياشلارغا مۇھتاج، سىڭلىم، بۇنى سىز ياخشى چۈشىنىسىز.

— ئەمىسە ئىككىمىز كېلىشتۇق قاسىمجان ئاكا، دىلبەر ئوقۇيدۇ، ئۇنىڭ ئوقۇشقا بېرىشىغا مانا مەن كېپىل، چۈنكى ئۇ ئەلاچى ئوقۇغۇچى، — ئۇ بىرئاز ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن، — ئايشەم ھەدىسىنى قانداق قىلىمىز، ئۇ ئانا ئەمەسمۇ؟ — دەپ سورىدى. قاسىمجان ئاكا نەلەرگىدۇ قاراپ چوڭقۇر ھاياجان ۋە خىيال بىلەن ئولتۇراتتى، ئاخىرى ئۇ:

— دىلبەرنىڭ ئانىسى ساددە ئايال، بۇمۇ ئۇنىڭ ئۆز مەيلى ئەمەس، قانداقتۇ بىر كىشىلەرنىڭ ئازدۇرۇشى. ئەگەر سىز ئېرىنمىسىڭىز بىر ئاخشىمى مەن ئۆيدە ۋاقتىدا بېرىڭ، ئىككىمىز تەربىيە بېرەيلى.

— ناھايىتى ياخشى! پۈتۈم بىلەن ئەمەس، بېشىم بىلەن

مېڭىپ بولسىمۇ بارىمەن، بۇ مېنىڭ قىلىشقا تېگىشلىك ئىشىم!

* * *

ئارىدىن 4 ئاي ئۆتتى. مەريەم ئۆز ئىشخانىسىدا بىر پارچە
خەتنى ئوقۇپ ئولتۇراتتى، خەتنى ئوقۇغانسېرى خەت ئىچىگە
ئۆزى كىرىپ كېتىۋاتقاندەك زور قىزىقىش ۋە زوقلىنىش پەيدا
بولاتتى، چىرايىدا كۈلكە، تەبەسسۇم ئەكس ئېتەتتى.

بۇ خەت ئوقۇغۇچىسى دىلبەردىن تۇنجى قېتىم كەلگەن خەت
بولۇپ، خەت مۇنداق باشلانغان ئىدى:

”ھورمەتلىك ئوقۇتقۇچىم مەريەم ھەدە، سىزگە ۋە سىز ئار-
قىلىق بارلىق ئۇستازلارغا، ساۋاقداشلىرىمغا ئىنقىلاۋىي سالام!

مەريەم ھەدە، ئالدى بىلەن سىزگە بىر خوشخەۋەرنى يەتكۈ-
زەي: مەن داشۆيىنىڭ يىو-خىمىيە پاكۇلتېتىغا تەقسىم قىلىندىم.“

مەريەم خەتنى ئوقۇپ شۇ جايغا كەلگەندە ئىختىيارسىز كۈل-
ۋەتتى ۋە خوشاللىقىدىن 2 تامچە ياش ئالمىدەك قىپ-قىزىل
مەڭزىگە تېمىپ چۈشتى. ئۇ خەتنى ئوقۇشنى داۋاملاشتۇردى:

”جەمىيەت دىگەن شۇنداق ئىكەن، مەن ئۆز ھاياتىمىدىمۇ
بىرىنچى قېتىم تۇرمۇشنىكى زىددىيەت، كۈرەشكە دۇچ كەلدىم.
بىراق مەن يەڭدىم. مېنىڭ يېڭىشىمىدىكى كاپالىتىم مەكتەپ
پارتىيە ياچېيكىسى بولدى، سىز بولدىڭىز. ئوھ، يۈرىكىم، مۇشۇ
جەريانىنى ئويلىسام، مېنى ھاياجان يۈكى باسىدۇ، بىچارە
ئاقكوڭۇل، سادىدا ئانامغا بەك ئىچىم ئاغرىيدۇ، نىمە قىلىشنى
بىلمەي، ھەممە ئەيىپنى دادامغا ئارتقانلىقىنى، سىزگە يالغان

سۆزلىگەنلىكىدىن قاتتىق خىجىل بولغانلىقىنى كېيىن ماڭا سۆز-
لەپ بەرگەن ئىدى. سىزمۇ ماڭا دىمىدىڭىز، ھەم دىمەيتتىڭىز،
بىراق سىز 2-قېتىم بىرىپ، دادام، ئاپام بىلەن سوھبەتلەشكەندە،
مەن دالان ئۆينىڭ ئىشىك ئارقىسىدا تۇرۇپ ھەممىنى ئاڭلىدىم.
چۈنكى مېنىڭ تەقدىرىم ئۈستىدە گەپ بولىۋاتىدۇ-دە. سىز
غەلبە بىلەن قايتقىنىڭىزدا مەن سىزنى قۇچاقلاپ كەتتىمغۇ، شۇ
ۋاقىتدا مېنىڭ مىننەتدارلىقىم شۇنىڭ بىلەن ئىپادىلەنگەن ئىدى.
ھازىرقى بەختىمنى، خوشاللىقىمنى ئويلىسام، پارتىيىگە، سىز
ئۇستازلارغا نىمە دەپ تەشەككۈر ئېيتىشىمنى بىلمەيمەن!

سىز ھەمىشە: ’پەندە تۈز يول يوق، تىرىشقان، تىرماشقان
ئادەملەرلا ئۇنىڭ چوققىسىغا چىقالايدۇ‘، ’ھازىر مەملىكىتىمىز
ئىختىساسلىق ياشلارغا مۇھتاج‘ دەيتتىڭىز. بۇ شانلىق سۆزلەر
ھىلىمۇ مېنىڭ قۇلىقىمدا جاراڭلاپ تۇرىدۇ.

قەدىردان ھەدە، ئوقۇغۇچىڭىز ۋە سىڭلىڭىز دىلبەرگە ئىشە-
نىڭ، مەن پارتىيىنىڭ، سىز ئۇستازلارنىڭ ئۈمىدىنى يەردە
قويمايمەن.“

1976-يىل 2-ئاي، غۇلجا.

خەت

ئۇقۇتقۇچى سانىيە دەرستىن چۈشۈپ ئىشخانىغا كىرىشى بىلەن تەڭ مەكتەپ كىتاپخانىسىنىڭ خادىمى يېڭى كەلگەن گېزىت بىلەن بىللە بىر بۇرجىگىدە لېي فېڭ كۈلۈمسىرەپ تۇرغان رەسىم چۈشۈرۈلگەن بىر كونۋېرتنى ئۇنىڭغا بەردى. ئۇقۇتقۇچى زور قىزىقىش بىلەن كونۋېرتكە قارىدى، ئادرېس ئۇزىگە يېزىلغان ئىدى. شۇڭا دەرھال بىر چېتىنى ئاۋايلاپ يىرتىپ كونۋېرتنىڭ ئىچىدىن خەتنى ئالدى. ئادەتتىكى بىر پارچە ئاق قەغەزگە يېزىلغان خەت ھە دىگەندىلا كىشىنى ئۇزىگە جەلپ قىلاتتى. "... دىمەك مەن سىزدىن ئىنتايىن مىننەتدار، ئاتا-ئانىسىدىن مىننەتدار، بولۇپمۇ سىز ئۇستاز ئېرىنمەي، زېرىكمەي تەربىيە بەرمىگەن، ئەمگەك سىڭدۈرمىگەن بولسىڭىز، ئالى پەزىلەتكە ئىگە مۇنداق بىر ئەۋلاتنىڭ يېتىشىپ چىقىشى مۇمكىن مىدى؟..."

ئۇقۇتقۇچى خەتتە بايان قىلىنغان ئىشلارنى خىيال تەسەۋۋۇردىن ئۇتكۈزۈپ ھاياجانلاندى. خەت ئاپتورىنىڭ ئۇزىدىن مىننەتدار بولغانلىقىنى ئەسلەپ ھوپپىدە قىزاردى ۋە مىيىغىدا

كۈلۈپ قويدى، ئىختىيارسىز ھالدا پارتىيىنى، خەلقنى ئەسلىدى، ئۇلۇغ-كىچىك تىنىدى. ئۇ بۇ خىياللار بىلەن نەلەرگىدۇر تىكىلىپ قالغان ئىدى. ئۇ قولىدىكى كونۋېرتكە يېنىپ نەزەر ئاغدۇرغاندا، لېي فېڭ تېخىمۇ كۈلۈمسىرىگەندەك كورۈندى...

* * *

كەچ سائەت 5 مەزگىلى ئىدى. ئەتىگەندىن بېرى يېغىۋاتقان قار تېخى توختىمىغان ئىدى. دىلشات ئىنتىپاق باش ياچېيكا يىغىنىدىن زىممىسىگە يېڭى-يېڭى ۋەزىپىلەرنى ئېلىپ، ئۇزى يېتەكچىلىك قىلىۋاتقان سىنىپ ئىنتىپاق ياچېيكىسىنىڭ خىزمىتى ھەققىدە ئويلىنىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ بىر تار كوچىغا بۇرۇلغاندا، بىر مومايىنىڭ بىر قولىدا ھاسىغا تايىنىپ، يەنە بىر قولىدا 80 ياشلار چامىسىدا خۇددى ئۇزىگە ئوخشاش ھاسىغا چۈشۈپ قالغان بىر بوۋايىنى قولتۇغىدىن يولەپ، ئۇزىگە قاراپ كېلىۋاتقانلىقىغا كوزى چۈشتى. دىلشات دەررۇلا ئۇلارغا يول بېرىپ قاراپ تۇردى. دىلشات بىرئاز قاراپ تۇردى-دە، ئارقىسىغا ياندى.

—موما، ئەكەلسىلە، بوۋامنى مەن يولۋالاي،—دىدى دىلشات ۋە بوۋاينىڭ قولتۇغىدىن ئالدى. بۇ يېقىملىق ئاۋازنى ئاڭلىغان موماي دىلشاتقا قارىدى.

—ھە، ھە، رەھمەت بالام، رەھمەت، سېنى ئاۋارە قىلىدىغان بولدۇق.

—نەگە بېرىپ كېلىۋاتىسىلەر،—دەپ سورىدى دىلشات.

—دوختۇرغا بالام،—دىدى موماي،—قىشنىڭ كۈنى بىر

تۇتام، دەپ بىكار ئېيتماپتىكەن، كەچ قالدۇق.

—بىچارە موماڭنىڭ كۆزى ياخشى كۆرمەيدۇ، —دېدى بوۋاي، —سەل مىجەزىم يوق، دوختۇرغا بېرىۋىدۇق.

دىلشات مومايىنى ئەمدى ئېنىق كۆردى، راستلا كۆزى ياخشى كۆرمەيدىكەن، ھاسىغا تايىنىپ ئارانلا ماڭىدىكەن. شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، بۇ بىر جۈپ تەڭ قېرىغان بوۋاي-مومايلارنىڭ بىر بىرىگە قەدىناسلىغى، بىرىنى بىرى ئاسراۋاتقانلىغى دىلشاتنىڭ ياش قەلبىگە چوڭقۇر تەسىر قىلدى. ئۇنىڭ بۇ كىشىلەرگە بولغان مېھرى-مۇھەببىتى ئاشتى. موماي ئالدىدا، دىلشات بوۋايىنى يۆلەپ كەينىدە ماڭدى. قار بۇ تار كوچىدا بۇ ئۈچەيلەننىڭ ئۈستىگە لەپىلدەپ چۈشمەكتە ئىدى. بوۋايىنىڭ ئاپپاق ساقىلى، مومايىنىڭ ئاق داكا ياغلىغى قارغا ئوخشاش پاقىراپ كۆرۈنەتتى.

دىلشات بوۋايىنى يۆلگەنچە ئۇلارنىڭ ئۆيىگە كەلدى.

—ئۇلتا بالام، دېمىڭنى ئال، —دېدى بوۋاي ئۆيگە كىرگەندىن كېيىن.

دىلشات سۇپىنىڭ گىرۋىگىدىلا ئولتۇردى ۋە بوۋاي-مومايدىن ھال سورىدى. بىر پەستىن كېيىن ئۇلارنىڭ كۆپلىگەن تەشەككۈرلىرىنى ئېلىپ قايتتى.

دىلشات مەكتەپ ئىتتىپاق باش ياچېيكىسىنىڭ ھەيئىتى، سىنىپ ئىتتىپاق ياچېيكىسىنىڭ مەسئۇلى ئىدى، ۋەزىپە كۆپ ۋە ئېغىر، ئۇنىڭ ئۈستىگە مەۋسۇملۇك ئىمتىھان ۋاقتى، ئائىلىنىڭ

ئىشچۇ تېخى، دادىسى دۆۋي ئەزالىرى بىلەن قىشلىق سۇ قۇرۇلۇشىغا كەتكەن، ئانىسى دۆيدە ئاياللار خىزمىتىنى ئىشلەيدۇ، ۋاقىت قىس، بۈگۈن كۈن كەچ بولسىمۇ تۈگمەنگە بارماقچى، مانا مۇشۇنداق ۋاقىتتا بۇ ۋەقەگە دۈچ كەلدى. قانداق قىلىش كېرەك، بىلىپ تۇرۇپ بۇلارنى تاشلىۋەتسۇنمۇ؟ ”ياق، ھەرگىز ئۇنداق قىلىشقا بولمايدۇ“ دەيتتى ئۇ ئۆزىگە ئۆزى، ”مەن ئىتتىپاق ئەزاسى، ’3 تە ياخشى‘ ئوقۇغۇچى، مۇنەۋۋەر ئىتتىپاق ئەزاسى! لېي فېڭ تاغام، يولداشلارغا باھاردەك ئىللىق بول، دېگەن ئىدىغۇ...!“

* * *

دىلشات ئورنىدىن ئەتىگەن تۇرۇپ، ھويلىسىدىكى قارلارنى تازىلىدى، چېپىنى ئېچىپ بولۇپ، جىلتىسىنى بويىنىغا ئاستى ۋە ھويلىدىكى تامغا يۆلەكلىك ياغاچ گۈرجەكنى قولىغا ئالدى-دە، ئالدىراپ ئىشىكتىن چىقتى. كېچىچە قار يېغىپ، ئەتىگەندە كۆن لاپىسىدە ئېچىلىپ كەتكەنلىكتىن، سوغاق دەھشەتلىك بولىۋاتاتتى.

—جېنىم قوزام، سوغاقتا نىمانچە ئەتىگەن كەلگەنسەن، —دېدى موماي مېھرىۋانلىق بىلەن، —ئاۋال ئۆيگە كىرىپ كىچىككىنە ئىسسىنىۋال، سەن تېخى ياش نوتا، سوغاق ئۆتۈپ كەتمىسۇن.

—ئۆيگە كىرسەم مەكتەپكە كېچىكىپ قالىمەن موما، —دىلشات ئېتىراز بىلدۈردى-دە، چوڭراق ئىككى ئېغىز ئۆينىڭ

ئۈرنىدەك ھويلىنىڭ قارىنى تام تۈۋىگە دۆۋىلەپ بولۇپ، ئۇيگە كىرىپ بوۋاينىڭ ھالىنى سورىدى.

— شۈكرى ئوغلۇم، بۈگۈن خېلى ياخشىدەك تۇرىمەن، — دېدى بوۋاي ئۇزۇن ساقىلىنى سىلاپ تۇرۇپ.

— خاتىرجەم ئارام ئېلىڭ بوۋا، ياخشى بولۇپ كېتىسىز.

— ئېيتقىنىڭ كەلسۇن، سەنمۇ مۇرات-مەقسىدىڭگە يەت ئوغلۇم.

دىلشات كەچتە دەرستىن چۈشكەندىن كېيىن، ئاۋال ھويلىدىكى ھىلىقى دۆۋىلەگىلىك قارنى سىرتقا چىقاردى، ئاندىن ئۆگزىدىكى قارنى چۈشۈردى، ئۇيگە كىرىپ كانايىنى قېقىشتۇرۇپ، ئىسسىنى راۋان ماڭىدىغان قىلىپ بەردى.

كەچتە گۈر-گۈر يېنىۋاتقان مەشنىڭ ئىسسىغىدا ھوزۇرلىنىپ ئۇيدە سوزلىشىپ ئولتۇرغان بوۋاي بىلەن موماي يەنە ئىختىيارسىز دىلشاتنىڭ ئىشلىرىنى ئەسلىگەندە، كوڭلى ئەينەكتەك يورۇپ كەتتى. "بۇ نىمە دىگەن ئىسىل بالا-ھە، كۈنگە ئىككى قېتىم سۇ ئەكېلىپ بېرىۋاتىدۇ، ئۇن، كومۇر ئەكېلىشمۇ ئەمدى بىزگە ئاشمايدىغان بولدى، ھەتتا قول ھارۋىسىغا سېلىپ بىزنى دوختۇرخانىغا ئاپىرىپ كېسەللىرىمىزنى كورسىتىپمۇ كەلدى، بۇ زادى كىمنىڭ بالىسى؟ قايسى مەكتەپتە ئوقۇپ، قايسى مۇئەللىمدىن تەلىم-تەربىيە ئالغاندۇ؟..."

* * *

كۇتۇلمىگەندە ئۆز ئادرېسىغا كەلگەن خەت ئوقۇتقۇچىنىمۇ

چوڭقۇر ئويغا سالدى. خەتنى ئاساسي قاتلام كومىتېت كاتىۋى ۋاكالەتەن يېزىپ بەرگەن ئىدى. لېكىن قايسى دىلشات! بۇ سىنىپتا دىلشات ئىسىملىك ئوقۇغۇچىلاردىن بىرقانچىسى بار، ئوقۇتقۇچىنىڭ خىيال-پىكىرلىرى چوڭقۇرلاشتى ۋە قانات قېقىپ ئۇچۇشقا باشلىدى. دىلشات ياسىنمۇ، دىلشات تۇرسۇنمۇ ياكى دىلشات مۇسامۇ...؟ ئوقۇتقۇچى ئەنە شۇنداق ئوي-خىيال ئىچىدە مەكتەپ مەيدانىنى ئايلىنىپ يۈردى، بىردىنلا مەيداندا توپ ئويناۋاتقان دىلشات تۇرسۇنغا كوزى چۈشتى ۋە ئۇز قىياسىنى مۇقىملاشتۇردى. بۇنىڭغا ئالدىنقى يىل كۈز پەسلىدە يۈز بەرگەن مۇنۇ بىر ۋەقە سەۋەپ بولغان ئىدى:

بىر كۈنى 90 ياشلار مولچىرىدىكى بىر بوۋاي مەكتەپ دەرۋازىسىدىن كىرىپ، توپ مەيدانىنى چورىدەپ تۇرغان كىشىلەر توپىنىڭ يېنىغا كەلدى ۋە ئالدىغا ئۇچرىغان ئوقۇغۇچىدىن:

— قىزىم، سانىيە مۇئەللىم دىگىنىڭلار كىم بولىدۇ؟ — دەپ سورىدى.

توپ مۇسابىقىسى ۋاقىتلىق تەنەپپۇس ئۈستىدە تۇراتتى. دىلشات تونۇش بوۋايىنى كورۇپ، دەرھال ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى.

— دىلشات، بۇ نىمە قىلغىنىڭىز، بۇ دىگەن ھەل قىلغۇچ مۇسابىقە، دەرھال ئورنىڭىزغا بېرىڭ.

ئوقۇتقۇچى بۇ ئىككەيلەننىڭ يېنىدا پەيدا بولدى، ھىلىقى قىز ئوقۇغۇچى بوۋايغا ئىما قىلىپ:

— بوۋا، سىلە ئىزلىگەن سانىيە مۇئەللىم مانا مۇشۇ كىشى بولىدۇ، — دېدى.

— ئويۇنۇڭنى ئوينىۋەرگىن بالام، كېيىن يەنە مۇڭدىشىمىز، — دېدى بوۋاي، ئۇ دىلشات ئۇزاپ كەتكەندىن كېيىن ئوقۇتقۇچىسىغا سىنچى كوزى بىلەن قاراپ قويدى ۋە:

— سانىيە دېگەن سىز بولامسىز قىزىم، مۇھىم بىر ئىش بىلەن ئىزلەپ كېلىۋىدىم، — دېدى.

— ناھايىتى ياخشى، جۇرسىلە، ئىشخانىغا كىرىپ پاراڭلىشايلى.

— خوش قىزىم، مانا، مەيەرگىرەك كېلەيلى.

ئۇلار ۋاراڭ-چۇرۇڭدىن خالىراق يەرگە بېرىپ ئولتۇردى ۋە ئاتا-بالىدەك سەممىي مۇڭدىشىپ كەتتى.

دىلشات شۇ يىلى يازدا ۋىلايەتلىك ۋالىبول كاماندىسىغا قاتنىشىپ ئۈرۈمچىگە كېتىۋاتقاندا، يولدا بىر بوۋاي بىلەن ھەمرا بولۇپ قالدۇ. بوۋاينىڭ تۇققان يوقلاش ئۈچۈن قەشقەرنى كوزلەپ يولغا چىققىنى ئىكەن، يول ئۈستىدە دىلشات بوۋايدىن خەۋەر ئېلىپ، مۇشكۇلىنى ئاسان قىلدۇ. بوۋاي قاتتىق تەسىرلىنىپ، ئۆيىگە قايتىپ كېلىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا دىلشاتنىڭ مۇئەللىمىنى ئىزلەپ تېپىپ، مىننەتدارلىقىنى ئىزھار قىلدى....

ئوقۇتقۇچى ئاستا بېسىپ توپ مەيدانىنىڭ يېنىغا كەلگەندە بۇ ئىشلار خىيالىدىن يەنە بىر قېتىم تىزىلىپ ئۆتتى ۋە ئىشارەت بىلەن دىلشاتنى چاقىردى.

— دىلشات، مەن سېنى يەنە بىر بوۋاينىڭ خۇشاللىقى بىلەن تەبرىكلەيمەن، — ئوقۇتقۇچى دىلشاتنىڭ دولىسىغا قولىنى سېلىپ، ئىنتايىن مېھرىۋانلىق بىلەن ئۆزىگە يېقىن تارتتى، — بۈگۈن سېنى مەدھىيىلەپ يېزىلغان بىر خەت تاپشۇرۇپ ئالدىم. ئەھۋالنى مەندىن يوشۇرۇپ يۈرۈپسەن.

ئوقۇتقۇچى دەل ئۈستىدىن چۈشكەن ئىدى، دىلشات داۋاملىق يوشۇرۇشقا ئىلاجسىز قالدى ۋە نىمشىقىدۇ يۈزى لاپپىدە ئوت ئالدى.

— لېي فېڭ تاغام بىلەن سېلىشتۇرغاندا بۇ قانچىلىك ئىش ئىدى.

— توغرا، داۋاملىق ئالغا بېسىش كېرەك، يەنە تىرىشقىن. ئېسىڭدە بولسۇنكى، دەۋرىمىز سىلەردەك ياشلاردىن ئىلگىرىكى قىزىل ئارمىيە تاغىلاردەك ئىسىل پەزىلەتكە ئىگە بولۇپ چىقىشنى تەلەپ قىلىدۇ...

1978 - يىل 5 - ئاي، غۇلجا.

يول

سىز شەھەرنىڭ چىرايلىق ئاسفالىت كوچىلىرىدا ھوزۇرلىنىپ ماڭغىنىڭىزدا، بۇ يوللارنىڭ ئۆتمۈشىنى خىيالىڭىزغىمۇ كەلتۈرمەيدىغانسىز؟ يول ياساش دۈيىنىڭ پېنسىيىگە چىققىدىغان ئىشچىلىرىنى ئۇزىتىش يىغىنىدا، پىشقەدەم ئىشچى ئاسىم ئاخۇن ئاكا بۇ ھەقتە ھېكايە قىلدى. يىغىن مەيدانى بىردىنلا جىمجىتلىققا چۆمدى، كونا جەمئىيەتتە پاتقاق لومشۇپ تۇرغان كوچىلار يىغىن ئەھلىنىڭ كۆز ئالدىدا ئايان بولۇشقا باشلىدى.

*

*

*

بۇ، بۇنىڭدىن 40 يىل ئىلگىرى بولغان ۋەقە ئىدى. ئاسىمنىڭ دادىسى ھوشۇر بايغا يالىنىپ، ئۇنىڭ جاگىزىسىدا ئىشلەيتتى. ئاسماندىن تاۋار ياغسا، كەمبەغەلگە پۈرىچى تەگمەيدىغان ئۇ زامانلاردا يوقسۇللارنىڭ بېشىغا نېمە كۈنلەر كەلمەيتتى دەيسىز؟ ئەتىيازنىڭ تازا ئۇزۇكچىلىك كۈنلىرىدە ئاسىمنىڭ دادىسى ئاغرىپ يېتىپ قېلىپ، نامرات ئائىلىنىڭ غەم-غۇسسىسى ياش ئاسىمنىڭ ئۈستىگە يۈكلەندى.

— تېرىلغۇ يېقىنلاشقاندا، بۇ مۇتىھەمنىڭ يېتىۋالغىنىنى

قارا، — دېدى ھوشۇر باي بىر كۈنى جاگىزىسىغا چىققاندا ئاسىمغا سەت ھومىيىپ، — ئۇنىڭ شىلدىلىسىدىكى قەرز ئاز ئەمەس.

— دادام ئەتەي يېتىۋالمىدى، قەرز بولسا، مانا مەن تۆرۈپتىمەن، — دەپ جاۋاپ بەردى ئاسىم غەزىۋىنى ئىچىگە يۇتۇپ.

بىر كۈنى كەچتە، ئاسىم ئىشتىن قايتىپ كېلىۋېتىپ، ئېغىل يېنىدىكى كونا ئۆيگە يېقىنلاشقاندا، يىغا ئاۋازىنى ئاڭلاپ، يۈرىكى بىر نېمىنى سەزگەندەك "قات" قىلىپ قالدى-دە، ئۆيگە ئېتىلىپ كىردى، كىرىشى بىلەنلا ئانىسى بىلەن سىڭلىسى ئاسىمنى قۇچاقلاپ ھوڭگىرەپ يىغلاپ كەتتى. ئاسىمنىڭ دادىسىنىڭ ئىڭىگى چېتىپ قويۇلغان ئىدى. ئاسىم ئۆزىنى دادىسىنىڭ ئۈستىگە تاشلىدى.

— دادا، دادا....

دادىسىنىڭ كۆزى يۇمۇلغان، بالىلىرىنىڭ بېشىنى مېھرى بىلەن سىلاپ، ئېغىر كۈنلەرنى بىلىندۈرمەيدىغان ئىسسىق قوللىرى بولسا مۇزلاپ كەتكەن ئىدى. ئۇلار تاڭ ئاتقىچە يىغلاشتى....

ئەتىسى يورۇق چۈشمەيلا ئاسىم شەھەرگە قاراپ ماڭدى. ئۇ باينىڭ ئالدىغا بېرىپ، دادىسىنىڭ ئۆلۈمىنى خەۋەر قىلىشى ۋە بايدىن ئاز-تولا قەرز ئېلىپ، دادىسىنىڭ ئاخىرەتلىكىنى ئېلىپ چىقىشى كېرەك ئىدى.

— باي: داداڭدا قەرزىم بار، ئۇ، بۇ دېسە، دادامنىڭ

ئۇرنىدا مەن بار، دېگىن ئوغلۇم، — دەپ جىكىلىدى ئانىسى
ئوغلىنىڭ بېشىنى سىلاپ ياش تۆكۈپ تۇرۇپ.

شۇ كۈنلەردە تازا پاتقاقچىلىق بولىۋاتاتتى. ئاسىم شەھەر-
نىڭ تار، قىستاڭ ئارقا كوچىلىرىدىن تاملارغا تايىنىپ، تىزد-
ىغىچە پاتقاق كېچىپ ئۆتۈپ، مىڭ مۇشەققەتتە چۇشكە يېقىن
دەڭ دەرۋازىسىنىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلدى. بۇ يەردە پاتقاق
لومشۇپ تۇراتتى، كىشىلەر ئۇ ياق-بۇ ياققا ئۆتۈش ئۈچۈن،
يوغان-يوغان تاشلار قويۇلغان يەرنى تاللىشىپ تىقىلىشىپ
قالغان ئىدى. يەنىمۇ نېرىراقتا بولسا ئادەمنى ئادەم ھاپاش
قىلىپ ئۆتكۈزۈۋاتاتتى.

ئالدىراپ تۇرغان ئاسىم ئادەملەر ئارىسىغا قىستىلىپ، مىڭ
تەسلىكتە ئالدىغا ئۆتۈپ، ھېلىقى تەۋرىنىپ تۇرغان تاشلارغا
ئەمدىلا قەدەم باساي دەپ تۇراتتى، كىشىلەر ئوپۇر-توپۇر
بولۇپ قېچىشقا باشلىدى.

— ھوي ئاكا، نېمە گەپ، نېمىشقا قاچىسىلەر؟ — دەپ
سورىدى ئاسىم ئۇدۇلىدىن پاتقاق كېچىپ كېلىۋاتقان بىر
كىشىدىن.

— قاچ ئۇكام، جېنىڭنى دالدىغا ئال، چېرىكلەر پاتقاق
تارتىشقا ئادەم تۇتۇۋاتىدۇ.

يوغان تۇرگىنىڭ ئاغامچىسىنى بويىنىغا سېلىپ، پاتقاق تارتىش-
نىڭ قانچىلىك ئازاپلىق ئىش ئىكەنلىكىنى ئاسىم دادىسىدىن
ئاڭلىغان ئىدى. لېكىن ئۇ ئارقىغا قايتمىدى. ئۇ دادىسىنىڭ

ئاخىرەتلىكىنى ئېلىشى، بۇ ئىشنى ھازىرلا پۈتتۈرۈپ، يېزىغا
قايتىشى لازىم ئىدى.

ئاسىم شۇ خىيالدا تۇراتتى، نېرىراقتا چېرىكلەر پەيدا
بولدى. ئۇلار يېزىدىن كىرگەن بىر بوۋاينى تۇتۇۋالغان ئىدى.
ئەپتىدىن كېسەلنىڭ ئالامەتلىرى سېزىلىپ تۇرغان بوۋاي
بولسا نالە قىلىپ يالۋۇرۇۋاتاتتى.

— خۇدا ھەققى، باللىرىم ماڭا ئىچىڭلار ئاغرىسۇن، مېنىڭ
پاتقاق تارتقۇچىلىك مادارىم يوق. ماڭا رەھىم قىلىڭلار!

چېرىكلەرنىڭ ئارقىسىدا سېمىز ئاتقا مىنىپ تۇرغان، بېشىغا
يوغان قاما تۇمۇق كىيگەن بىر ئادەم قامچىسىنى شىلتىپ، بوۋايغا
قاراپ ۋاقىرىدى:

— ھەي قېرى! يولغا ئىشلەش ساۋاپ ئىش، ئۆلسەڭمۇ
خۇدا يولىدا كېتىسەن.

— تەخسىر، شۇنچىلىك ساۋاپ ئىشلىغىنى بىلگەندىن كېيىن،
پاتقاققا ئۆزلىرى چۈشسىلە بولمامدۇ؟ — دېدى بوۋاي ئەلەمگە
چىدىماي.

— تىلىڭنى تارت! — ئاتلىق باستۇرۇپ كېلىپ بوۋايغا
قامچا سالدى.

شۇ چاغدا ئاسىمغا كوزى چۈشكەن ئىككى چېرىك ئارقىدىن
كېلىپ ئۇنىڭغا ئېسىلدى، ئاسىم بىر سىلكىنىپلا ئۇلارنىڭ قولى-
دىن چىقىۋالدى.

— ماڭا ئېسىلماڭلار، مېنىڭ زورۇر ئىشىم بار، — دېدى

ئاسىم چىرىكلەرگە قاراپ.

— ئاناڭنى...ماڭە! ماڭ! ئەتە شەنگەنىنىڭ ئوغلىنىڭ تويى، بۇ يولدىن بەگزادىلەر ئۆتىدۇ، يولنى تازىلاش كېرەك.

— توي؟! — ئاسىم سەسكىنىپ كەتتى، — مېنىڭ توي ئۈچۈن مېڭىشقا ۋاقتىم يوق، كېچە دادام ئۆلۈپ قالدى، مەن ئۇنىڭ ئۆلۈملىكىنى....

ئاسىم تېخى گېپىنى تۈگەتمىگەن ئىدى، ”تارس“ قىلىپ تەككەن قامچا ئۇنىڭ پىشانىسىنى يېرىۋەتتى-دە، قان ئېقىپ پاتقاقنى بويىدى. تىل-ئاھانەت كوز يۇمۇپ ياتقان دادىسىغىچە يېرىپ يەتكەندە، ئاسىمنىڭ غەزىۋى ئىچىگە سىغماي، ئالدىدا ھورپىيىپ تۇرغان چىرىكنى قانداق ئۇرۇۋەتكەنلىكىنى ئۆزىمۇ سەزمەي قالدى. بازغاندەك تەككەن مۇشت بىلەن چىرىك پاتقاققا تىككىدە چۈشتى. قورقۇپ كەتكەن چىرىكلەر ”تۇت، ئۇر، باغلا...“ دېيىشكىنىچە ئاسىمغا قاراپ تەڭلا ئېتىلىشىپ، ئۇنى باغلىۋالدى.

بوۋاي بىلەن ئاسىم يامۇلغا قامالدى. بوۋايغا ھوكۇمەت ئەمەلدارلىرىغا سوز قايتۇرغانلىقى ئۈچۈن 15 كۈن پاتقاق تارتىدىغانلىقى، ئاسىمغا بولسا، ھوكۇمەت چىرىكىنى ئۇرغانلىقى ئۈچۈن ئىككى يىل قاماقتا ياتىدىغانلىقى ئۇقتۇرۇلدى. چىرىكلەر ھەر كۈنى ئۇلارنى يالاپ ئېلىپ چىقىپ پاتقاق تاتقۇزاتتى. ئاسىم ئۆز دادىسىغا ئوخشاپ كېتىدىغان بىچارە بوۋايغا كۈچ كەلتۈرمەسلىك ئۈچۈن بار كۈچى بىلەن كۈچەپ تارتاتتى. دەڭ دەر-

ۋازا، سېپىل ياقىسى، توغرا كوۋرۈك، ئات بازىرى ۋە يەنە شۇنىڭغا ئوخشاش كوچىلارنىڭ پاتقاقلىرىنى ئادالاپ، 4-كۈنى كەچتە يامۇلغا قايتقاندا، بوۋاي ھالىدىن پۈتۈنلەي كەتتى. ئۇ ئاسىمغا پىچىرلاپ:

— بۇ ناھەقچىلىكنى كوردۇڭمۇ ئوغلۇم، ئۇلار ھەر يىلى ئالۋاڭ-ياساق دەپ بىزنىڭ تېرىمىزنىمۇ شىلىۋالدۇ. خەلقنىڭ ماڭىدىغان يولى بىلەن بولسا كارىمۇ يوق. تېخى بىزدەك كەمبەغەللەرنى ئالۋاڭغا تۇتىدۇ، مۇشۇمۇ ھوكۇمەت بوپتىمۇ....

ئاسىمنىڭمۇ پۈتۈن بەدىنى سىقىراپ ئاغرىيتتى. ئۇنىڭ ئۈستىۋېشىدىن سېسىق پاتقاقنىڭ ئاچچىق پۇرىقى چىقىپ دىماقنى ئېچىشتۇراتتى. ئاسىم كوزىنى يۇمۇشى بىلەنلا كوز ئالدىغا چەكسىز كەتكەن پاتقاقلىق كەلدى. بىردىنلا بۇ قاپقارا پاتقاق پاقىراپ تۇرغان چىرايلىق يولغا ئايلاندى. سىپ-سىلىق يولدا ئاسىم دادىسى، ئانىسى ۋە سىڭلىسى بىلەن خوشال كېتىپ باراتتى. ئاسىم كوزىنى ئېچىپ چۈش كورگەنلىكىنى چۈشەندى. نىمە دىگەن ئاجايىپ يول-ھە! يوللار شۇنداق راۋان بولۇپ، يوقسۇللار خوشال بولىدىغان كۈنلەرمۇ كېلەرمۇ؟ ئاسىم بۇ ئارزۇنى بوۋايدىن سورىماقچى بولۇپ، ئۇنى ئاستا چاقىردى.

— چوڭ دادا، چوڭ دادا.

بوۋاي زۇۋان سۈرمىدى. ئۇ ياغاچتەك قېتىپ قالغان ئىدى. ئاسىم بوۋاينىڭ ئۆلۈپ قالغانلىقىنى كورۇپ، قاراڭغۇ، زەي كامىردا شۇنچىلىك قورقۇنچ ۋە يالغۇزلۇق ھىس قىلدىكى،

بىردىنلا ۋاقىرىۋەتتى....

ئاسىم ئىككى يىلدىن كېيىن ئۆيىگە قايتىپ چىققانىدا سىڭلىسى ئانىسىنى يېتىلەپ ئۇنىڭ ئالدىغا ئېلىپ چىقتى. ئانا ئوزىنىڭ جاپاكەش يولدىشىنى زىغىر پاخىلىغا يوگەپ كومگەن ئىدى. ئوغلىنىڭ قايتىشىنى تەشنالىق بىلەن كۈتۈپ، كوز يېشى قۇرۇماي، ئاخىرى كوزلىرى ئېتىلىپ قالغان ئىدى. ئاسىم ئانىسىنى قۇچاقلاپ ئۇزاقتىن-ئۇزاق يىغلىدى....

تاڭ ئاتتى. ئاسىم بىر كۈنى شەھەرگە كىرىپ، بولىۋاتقان ئوزگىرىشلەرگە قاراپ خوشاللىققا چومدى. ھەممە يەردە يېڭى قۇرۇلۇشلار سېلىنىۋاتاتتى. شەھەرنىڭ چوڭ كوچىلىرىدا نۇرغۇن كىشىلەر يوللارغا تاش ياتقۇزۇپ، يول ياساۋاتاتتى. ئاسىم يول ياساۋاتقانلارنىڭ قېشىغا كېلىپ ئۇزاق قاراپ تۇردى. يېڭى ھوكۇمەت نىمە دىگەن ئادىل-ھە! ئاسىمنىڭ كوز ئالدىغا بۇ يوللارنىڭ پاتقىغىنى تارتىپ ئولۇپ كەتكەن ھىلىقى بوۋاي كەلدى-دە، يۈرىگى دۈپۈلدەپ ئۇرۇشقا باشلىدى.

— سىلەر قايسى ئورۇننىڭ ئادەملىرى؟ — دەپ سورىدى ئاسىم يولغا ئىشلەۋاتقانلاردىن.

— بىز يول ياساش دۈيىنىڭ ئىشچىلىرى، — دەپ جاۋاپ بېرىشتى ئۇلار جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن.

— دۈيىڭلارغا ئادەم ئالامدۇ، مەن ھەقسىز ئىشلەشكە رازى، — دىدى ئاسىم ھاياجانلىنىپ.

ئىشچىلار بۇ گەپنى ئاڭلاپ كۈلۈشۈپ كەتتى.

— سىز ئىشلەشنى خالامسىز؟ بىزگە ئادەم ناھايىتى زورۇر، ئەتىدىن باشلاپلا كېلىپ ئىشلىسىڭىز بولىدۇ، — دىدى ئىشچىلار-نىڭ ئىچىدىن بىرى ئاسىمنىڭ ئالدىغا كېلىپ.

بۇ 1950-يىلى بولغان گەپ ئىدى. شۇندىن باشلاپ ئاسىم يول ئىشچىسى بولۇپ قالدى. يول ياساش جاپالىق ئىش. لې-كىن ئاسىم ئاخۇن ئاكا ھەر قېتىم يولغا ئىشلەۋاتقاندا، خەلق-نىڭ، كەلگۈسى ئەۋلاتلارنىڭ، سوتسىيالىزىمنىڭ داغدام يولىنى ياساۋاتقانلىغىنى چۈشىنىپ، ئوزىدە چەكسىز كۈچ-قۇۋۋەت ھىس قىلاتتى.

* * *

دولەت بايرىمى كېچىسى ئاسىم ئاخۇن ئاكا پۈتۈن ئائىلىسىنى ئېلىپ، كوچا سەيلىسىگە چىقتى. ئۇلار "قىزىل بايراق" مەيدانى ئالدىدىكى يولغا كېلىپ توختىدى. بۇ، ئىشچىلار دولەت بايرىمىغا سوغا قىلىپ، يېڭىدىن ياساپ پۈتتۈرگەن يول، شۇنداقلا ئاسىم ئاخۇن ئاكا پېنسىيىگە چىقىپ، ئومرىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىنى راھەتتە ئوتكۈزۈش ئالدىدا ياسىغان ئاخىرقى يول ئىدى. يېڭى يول ئېلېكتىر چىراقلىرىنىڭ نۇرى ئاستىدا يورۇپ تۇراتتى. ئاسىم ئاخۇن ئاكا ئائىلىسىنى باشلاپ شەھەرنىڭ مەركىزىگە قاراپ ماڭدى. كەڭ، ئازادە "ئازات" يولى كوچىسى، "ستالىن كوچىسى"، "باغ كوچىسى"، "غالىبىيەت يولى" ۋە "ياشلار كوچىسى" قاتارلىقلارنىڭ پاقىراپ تۇرغان ئاسفالت

يوللىرىدىن بايرام خۇشاللىقىغا چۆمۈلگەن كىشىلەر ئۆتۈپ تۇراتتى. يوللارنىڭ چەتلىرىدىكى رەت-رەت كەتكەن دەرەخلەر يوللارغا قويۇق كۆلەڭگە تاشلاپ تۇراتتى. بۇنىڭغا قەۋەتلىك ئىمارەتلەرگە ئورنىتىلغان سانسىز رەڭلىك بايرام چىراقلىرىنىڭ نۇرى قوشۇلۇپ ئاجايىپ بىر گۈزەللىكنى شەكىللەندۈرگەن ئىدى. ئاسىم ئاخۇن ئاكىغا گويا ئۇنىڭ 40 يىلچە ئىلگىرى ياملىنىڭ سوغاق، زەي كامىرىدا يېتىپ كۆرگەن چۈشى قايتىلىنىۋاتقاندەك بىلىنىدى. ياق، بۇ چۈش ئەمەس، دۆلەت ھەر يىلى شەھەر يوللىرىنى رەتكە سېلىش ئۈچۈن مىڭ سوملاپ پۇل ئاجرىتىپ، يوللارنى راۋانلاشتۇرۇپ، خەلقنىڭ ئارزۇسىنى ئىشقا ئاشۇرماقتا. ئۆتمۈشنىڭ پاتقاقلىق يوللىرى تارىخىي ھېكايىگە ئايلىنىپ قالدى. ئاسىم ئاخۇن ئاكا ئۆزىنىڭ 25 يىلدىن ئارتۇق ئۆمرىدە شۇ پاتقاقلىق يوللارنى ئۆزگەرتىش ئىشىغا قاتنىشىپ، ئۆزىنىڭ بىر كىشىلىك ھەسسىسىنى قېتىش بەختىگە مۇيەسسەر بولالىغىنىنى ئويلىسا چەكسىز پەخىرلىنىدۇ. بۇ تېخى يول قۇرۇلۇشى ئىشلىرىنىڭ باشلىنىشى. كەلگۈسىنىڭ يوللىرى تېخىمۇ گۈزەل، تېخىمۇ كۆركەم بولىدۇ.

(بۇ ھېكايە يولداش مەمتىمىن ھوشۇر بىلەن بىللە يېزىلغان)

1978-يىل 10-ئاي، غۇلجا.

بىزنىڭ باشلىق

ئادەتتىكى كىشىلەر ئارىسىدا باشلىق توغرىسىدا گەپ بولۇپ قالسىلا ساكوجاك كۆز ئالدىمغا كېلىدۇ. ئۇ بىزنىڭ بۆلۈم باشلىقى ئىدى. قايسى كۈنى بىزنىڭ ئىدارىگە بارغىنىڭىزدا ئوتتۇرا بوي، ئاق سېرىقراق، پېشانىسى كەڭ، ئېڭىكى تار، قېشىنىڭ تايىنى يوق، گازىر كۆز، ئاغزى يوغان، قوساقلىق كەلگەن بىر كىشىنى ئۇچراتقانمىدىڭىز؟ ھە،...ساۋۇت كوجاك دېگەن شۇ، بىز ئۇنى قىسقارتىپلا "ساكوجاك" دەيمىز. ئۇنىڭ قانداق كىشى ئىكەنلىكىنى باشتا مەنمۇ ئانچە بىلمەيتتىم، كېيىن ئاستا-ئاستا چۈشىنىۋالدىم. ئىدارە باشلىقلىرى—مۇدىر دەمسىز، شۇجى دەمسىز، ھەتتا باشقا ئىدارىلەرنىڭ مەسئۇللىرىمۇ—ئۇ كىشىنىڭ ئالدىغا كۆپ كېلىدۇ...تۇۋا، ساكوجاك شۇ باشلىقلار بىلەن بولغان پاراڭلىرىدا "ماقۇل، دۇرۇس، بولىدۇ، مەسىلە يوق" تىن باشقا ھېچنېمە دېمەيدۇ. بەزىدە ئىچىم پۇشسا، بەزىدە زەردەم قاينايدۇ، ئامال قانچە!

باشلىغىمىز بەك "ئىشچان" ئادەم، قاچانلا قارىسىڭىز "ئالدىراش"، بۇنىڭ بەلگىسى ھەمىشىلا ساقال-بۇرۇتلىرى ئۆسكە-

لەك. بۇ ھەقتە كىملا گەپ قىلسا:

—ئىشلار ئالدىراش ئۇكام، ئىلىشقا ۋاقىت يوق، —دەيدۇ.

بىر كۈنى يەنە 15 كىشىلىك ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش قەغىزى كېلىپ قالدى. باشلىغىم پايپېتەك بولۇپ كەتتى. مەنمۇ بايقاپ يۈرىمەن. ئارىدىن ئون كۈنچە ۋاقىت ئۆتتى. ئېھتىمال ئاغىچە باشلىغىم كىملەر بىلەن كۆرۈشۈپ، كىملەر بىلەن نىملەر دېيىشتى، بۇنى كىم بىلسۇن؟ مۇشۇنداق كۈنلەردە بىزنىڭ بۆلۈم بەك ئاۋاتلىشىپ كېتىدۇ. بىراق باشلىغىمنىڭ ئايىغى ئاستىلاپ قالدى. ئىشقا ۋاخچىرەك كېلىدۇ، قارىسىڭىز ئۇنىڭدا قانداقتۇ بىر ھارغىنلىق سېزىسىز—كۆزلەر قىزارغان، قاپاقلار ئىششىغان، ئۈگدەك باسقان. باشلىغىمنىڭ بۇ ھالىتىدىن خەۋىرى يوق، زادىلا بىزنىڭ بۆلۈمگە كىرمەيدىغان شۇجىلار، مۇدىرلار، قايسى ناھىيىنىڭدۇ سەيگۇيۇەنلىرى ۋە ئاغىنە-ئۇڭگىلىرى يېغىپلا كېتىدۇ. بۇلارنىڭ بەزىلىرى كىچىك ماشىنىلاردا، بەزىلىرى ۋەلسىپىتلاردا ۋە بەزىلىرى، ئارىلىق يېقىن بولۇشى كېرەك، چاپانلىرىنى دولىسىغا ئارتقىنىچە كىرىپ كېلىشىدۇ، بۇ ئوتتۇرىدىكى گەپ-سۆزلەر، كۈلكە-چاقچاقلار، خۇشامەتلەرگە چىداپ بولمايدۇ، تېلېفوننىڭ جىرىڭلىشىچۇ تېخى، قىزىق. يەنە كېلىپ بۇلار شۇنداق پەيتلەردە كېلىدۇكى، ئەتىگەندە، چۈشتە ئىشتىن چۈشىدىغان چاغدا، كەچقۇرۇنلىرى كېلىشىدۇ. باشقا چاغدا كەلسە ئىدارىدە ئادەم تولا بولىدۇ-دە!

بۇنداق باشلىقلارنى كۆرگەندە بىزنىڭ ساكوچاك قەۋەتلا

ئېچىلىپ كېتىدۇ، ئادەتتە تاماكا چەكمەيدىغان ئادەم سۇنۇلۇۋاتقان تاماكىلارنى—"فېڭخۇاڭ" دەمسىز، "مۇدەن" دەمسىز، "داچيەنمېن" دەمسىز، شۇنداق ئۇلتىپات بىلەن ئالىدۇكى، ئېگىلىپ كېتىدۇ، شورىغاندا بولسا ئاسمانغا ئىس چىقىرىپ گىدىيىپ كېتىدۇ. بۇنىڭغا قاراپ مېنىڭ كۈلكەم قىستايدۇ. ھەي بىچارە باشلىق، نەپسىڭنىڭ قۇلى، دەيمەن.

بىر كۈنى كەچقۇرۇن ئىدارىدە ئىككىمىز قالدۇق. مەن كاتىپ بولغىنىم ئۈچۈن بەزى ئىشلارغا زىچ مۇناسىۋەتلىكمەن-دە.

—ئىنىم رەھىمجان، —دىدى كوجاك ئادەتتىكىدىن باشقىچەرەك قىلىپ، —كەلگەن سان 10 ئىكەن، —ئۇ سۆزلەۋېتىپ دەرھال ماڭا قارىدى، —بىزدە "قول قولنى يۇيسا، قول قوپۇپ يۈزنى يۇيىدۇ" دەيدىغان ماقال بار، بۇنى مۇنداق قىلساق دەيمەن. سىز قانداق قارايسىز؟ —ئۇ ئويلىنىۋالدى ۋە، —سانىنىڭ ئىككىسىنى ئېلىپ قېلىپ، قالغىنىنىڭ بىرىنى ما شۇجەنىڭ قىزىغا، بىرىنى باست چۇجاڭنىڭ ئوغلىغا بەرسەك، ئاندىن ھەرقايسى ئىدارە باشلىقلىرى ۋە بىر قىسىم يولداشلارنىڭ پەرزەنتلىرىگە بەرسەك، ئېلىپ قالغان 2 سانىنىڭ بىرىنى، بىزنىڭ قېيىنى سىڭىل بار ئىدى، ئۇزىڭىزمۇ بىلىسىز، ئۇزۇن بولدى ئۇيدە بىكارچى، شۇنىڭغا، يەنە بىرىنى ھىلىقى بىر-ئىككى ئايدىن بېرى قاتىراپ يۈرگەن مۇتىھەم خوتۇننىڭ قىزىغا بەرسەك دەيمىنا، شۇنىڭ بىلەن ھازىرچە چۇقان بېسىلاتتى. كېيىن يەنە كېلىدىغۇ، شۇ ۋاقىتتا سىزنىڭ يولدىشىڭىزنى بىر

ئامال قىلساق دەيمەن. قانداق قارايسىز؟ — دىدى. مېنى شۇنداق بىر تاغ باستىكى، ئۇنىسىنى دىمەيلا قويۇڭ. مېنىڭ كېيىن ئۇ بولۇمدىن يوتكىلىشىم مۇشۇ "ئادالەت"نىڭ مەۋسى ئەمەسمىدى!

ئويناشماڭ ئەرباپ بىلەن، توغرىلايدۇ ھەر باپ بىلەن دەپ، نەق شۇنىڭ دىگىنىچە بولدى. يەنە كېلىپ قانداق دىمەمسىز؟ بۇ تېخىمۇ قىزىق.

بىر ئەتىگىنى بولۇم كىشىلەر بىلەن لىق تولدى. بەزىلىرى زىيالى ياشلار، بەزىلىرى ئاتا-ئانىلار، ھىلىقى 2 ئايدىن بېرى قاتىراپ يۈرگەن "مۇتىھەم" ئايالمۇ بار ئىدى. ھەممىسى باشلىقنى كۈتەتتى. بىر ۋاقىتتا باشلىقىم قارا كوزەينىگىنى تاقىغانچە توپنى يېرىپ كىرىپ كەلدى. بولۇم شۇ زاماتلا ئۇپۇر-توپۇر بولدى. بىراق سا كوجاڭ ئۇلارنى قوپاللىق بىلەن ھەيدەشكە باشلىدى.

— چىقىڭلار، چىقىڭلار، ۋاي-ۋۇي، نىمە دىگەن تەرتىپ بىلمەيدىغان ئادەملەرسىلەر، — ئۇ قوللىرىنى كېرىپ كىشىلەرنىڭ قوللىرىدىن ئىتتىرىپ ھەيدەشكە باشلىدى. كوپچىلىك بولسا ئاللىنىملەر دەپ بولۇمدىن چىققىلى ئۇناشمايتتى. رەللە بولغان باشلىق پاپكىسىنى ئۈستەل ئۈستىگە پاققىدە تاشلىدى، كوزەينىگىنى ئېلىپ ئالدىرىماي قاپچۇغىغا سالدى، قول ياغلىغنى ئېلىپ كوزلىرىنى، يىرىك ساقال-بۇرۇتلىرىنى سۈرتتى، چۈنكى ئۇنى كوپچىلىكنىڭ ھەر خىل گەپ-سوزلىرى تەرلەت-

كەن ئىدى. ئۇ تاتىرىپ، ئۇڭۇپ ئولتۇردى. توپنى يېرىپلا بۇجاڭ كىرىپ كەلدى. بىردىنلا باشلىغىمنىڭ چىرايى ئېچىلىپ، ئورنىدىن تۇرۇپ بۇجاڭنى قارشى ئالدى ۋە بۇجاڭ سۇنغان تاماكىنى دەررۇ ئېلىپلا، دەردىمگە شىپا، دىگەندەك قاتتىق-قاتتىق شوراپ چەكتى. تاماكا تۇتاشتۇرۇش ئارىلىغىدا بۇجاڭغا سىرلىق پىچىرلىدى، بۇجاڭمۇ كوپچىلىككە بىر ئالايدى-دە، چىقىپ كەتتى.

— مۇشۇنداق كۈسۈر-كۈسۈر بىلەن تۈگەۋاتقان ئىشتە بۇ، — دىدى ھىلىقى "مۇتىھەم" دەپ نام ئالغان ئايال زەردە بىلەن.

— بولدى-بولدى، سىلىنىڭ يامان گەپلىرىنى ئاڭلاشقا تاقىتىم يوق مېنىڭ، — دىدى باشلىق تېرىكىپرەك.

— يالغانمۇ؟ — دىدى بىر زىيالى ياش بالا، — 5 يىلدىن بېرى بىز قاتىرايمىز، بىزنىڭ ھەل بولمايدۇيۇ، تېخى 6 ئاي بولمىغانلار ئىشقا ئورۇنلاشسۇن، مانا ھەقىقەت!

— ئورۇنلاشقانلارنى كوزۇڭ كورمىدىمۇ، — دىدى باشلىق تەمتىرەپ تۇرۇپ.

— كوردۇم! ئارقا ئىشىك قىلغانلارنىڭ ئورۇنلاشتى، بىراق بىزنىڭ ۋىجدانىمىز ئۇنداق ئىپلاسلىقنى خالىمايدىكەن!

— ماۋجۇشى ھايات تۇرۇپلا ئىشلار مۇشۇنداق بولۇپ كېتەرمۇ؟...ياق، كورىمىز تېخى...

شۇ ئارىلىقتا 20 ياشلار چامىسىدىكى ئاق يۈزلۈك، زىلۋا بوي، تار يوپكىسى ئۆزىگە ياراشقان بىر قىز كىرىپ كەلدى.

ئۇ مۇرىسىگە "پوكىس" قىلىپ ئېسىۋالغان سېرىق سومكىسى، بىلىگىدىكى پاقىراپ تۇرغان سائىتى ۋە نازىنىنلىقى بىلەن باشقىلاردىن پەرقلىنىپ تۇراتتى. تېرىكىپ تۇرغان باشلىق ئۇنىڭغىمۇ سەپ سالمايلا ھەممىنى تەڭلا بولۇمدىن قوغلاپ چىقاردى. ئىشىكتىن چىقىشتا ھېلىقى قىز "مەن"، "مەن..." دەپ بىرقانچە قېتىم گەپ قىلىشقا تەمشەلسىمۇ بەرىبىر چىقىرىۋېتىلدى، زالدا ۋاراڭ-چۇرۇڭ ئەۋج ئالدى. باشلىغىم بىر نەرسىنى ئېسىگە ئالغاندەك جىم تۇرۇپ قالدى ۋە:

ـــ رەھىمجان، بايا كىرگەن ھېلىقى ئاق يۇزلۇك قىزنى تونۇدىڭىزمۇ، مەن بىر يەردە كورگەندەك قىلىمەنغۇ، ـــ دىدى ئۇزىمۇ سەل گۇمانلانغاندەك بولۇپ.

ـــ ئۇ، ھېلىقى... ناھىيىنىڭ سەيگۇيۇەنىنىڭ قىزى ئەمەسمۇ؟

ـــ ھە! ـــ باشلىق بۇنى ئاڭلاپ ئولتۇرغان ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، خۇدىنى يوقاتقاندەك بىرقانچە قېتىم ئولتۇرۇپ، بىرقانچە قېتىم تۇرۇپ كەتتى. ئۇنىڭ بۇ تۇرقى قاڭقىپ تۇرغان پوكزەككە ئوخشايتتى.

ـــ توغرا-توغرا!، ئاخشاملا ئۇلارنىڭ ئۇيىدە زىياپەتتە بولدۇم ئەمەسمۇ، ھەي كاللا، ساق كاللىنىمۇ ساراڭ قىلىدۇ-دە بۇ خەق، ـــ ئۇ تاسادىپىلا ئاخشامقى زىياپەتنى تىلغا ئالدى. بىراق بىر ھەپتە ئىلگىرى ئۇيىگە كەلگەن گوش-پوشلەرنى تىلغا ئالمىدى. ئۇ دەرھال سىرتقا چىقتى ۋە توپ ئارىسىدىن ھېلىقى قىزنى ئىشارە قىلىپ چاقىردى.

ـــ سىزنى زادىلا تونۇماپتىمەن قىزچاق، ـــ دىدى باشلىق خۇش چىراي بىلەن، ـــ كوپچىلىك دىمەمسىز، قارىمامسىز مۇنۇ مۇتەھەملەرنى، خاپا بولماڭ، مەن، مەن، ـــ ئۇ نىمە ئۇچۇندۇ ماڭا قارىدى ۋە:

ـــ ھە، رەھىمجان، ھېلىقى مۇتەھەم خوتۇننى كېيىن بىر تەرەپ قىلارمىز، شۇنىڭغا دىگەن سانىنى بۇ قىزغا توغرىلىۋېتىڭا، ـــ دىدى-دە، ئۇزى تېلېفون تۇرۇپكىسىنى قولىغا ئالدى.

ـــ ئالۇ، ئالۇ، ـــ ئۇ ئىزدىگەن يېرىنى تاپتى، ـــ ھە، ھە، مەن، مەن، سا كوجاڭ... ھە، ھە، رەھمەت،... شۇنداق، سىز ئۇچۇندە... ھە، توغرا، چۇشتىن كېيىن... سەل كەچرەك كەلسۇن، چاتاق يوق،... توغرىلاپ قويدۇم، ھە، راست، شەھەردە 3-4 ئورۇن بار، ئويلىنىپ باقار، قايسىنى تاللىسا مەيلى... شۇنداق، دولەت ئىشتاتىدا، ھە، ھە... شۇنداق، شۇنداق، خەير، خەير، ـــ باشلىق تۇرۇپكىنى تۇتۇپ تۇرۇپ بىرقانچە قېتىم ئېگىلىپ خەيرلەشتى.

ـــ ھە، قىزچاق، مەنمۇ كورۇشەرمەن، بىراق بايىقى ئىشنى دادىڭىزغا ئېيتىپ قويماڭ، تونۇمىغانلىقتىن بولدى، ئەپۇ قىلىڭ، ـــ ئۇ قەغەزنى ئېلىپ ماڭغان قىزنى ئىشىككىچە ئۇزىتىپ قويدى ۋە:

ـــ ۋاي ئېسىم، بەك سەت بولدى-دە، ـــ دىگىنىچە ئويلىنىپ قالدى.

ـــ توختا، دىككىدە بېرىپ ئەھۋالنى ئوزەم ئېيتاي، كېيىن

يەنە كىرەك ئادەم-دە، ئۇقۇشماي قىزنىي خاپا قىلدىم، ئەس-تەغپۇرۇللا...— باشلىق ئورنىدا ئولتۇرالماي قالدى. ئۇ خۇددى كۆرۈك توخۇغا ئوخشاپ قالغان ئىدى. ئۇنىڭ ئۇر-ئۇرغا قالغان چاشقاندەك بولۇپ قالدىغان كۆنلىرىمۇ يېقىنلاپ كەل-مەكتە ئىدى.

1980 - يىل 3 - ئاي، غۇلجا.

深情厚意

（短篇小说选）

（维吾尔文）

托乎提阿洪·纳赛尔著
责任编辑：阿不都拉
责任校对：努尔毕娅
民族出版社出版　新华书店发行
民族印刷厂印刷
开本：787×1092毫米1/32　印张：4 1/4
1982年10月第1版
1982年10月北京第1次印刷
数：00001—11,000册　定价：0.22元
书号：M10049(4)135